

BIBLIOTECA NAȚIONALĂ A REPUBLICII MOLDOVA

**PREOTUL ȘI CĂRTURĂRUL
AVVA PAUL MIHAIL**

**Comunicările Simpozionului Științific
 Internațional „Valori Bibliofile”,
 ediția a XXXIII-a,
 13 iunie 2024**

**Chișinău
2024**

CZU 271.22-72(478):02(082)

S 91

Director general: Elena Pintilei

Coordonator: Veronica T. Cosovan

Redactor: Raisa Plăieșu

Coperta: Cristina Ceoinac

Procesare computerizată: Diana Odobescu

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA

Preotul și cărturarul Avva Paul Mihail : Comunicările Simpozionului Științific Internațional „Valori Bibliofile”, ediția 33-a, 13 iunie 2024 / coordonator: Veronica T. Cosovan. – Chișinău : [S. n.], 2024 (Primex-Com). – 146 p. : fot.

Antetit.: Biblioteca Națională a Republicii Moldova. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art. – 20 ex.

ISBN 978-5-86654-026-6.

271.22-72(478):02(082)

P 91

Comitetul de organizare:

Elena Pintilei, director general, BNRM

Aliona Tostogan, director adjunct, BNRM

Veronica T. Cosovan, șef secție Carte veche și rară, BNRM

Preotul Viorel Cojocaru, doctor în filosofie, Biserica „Sf.Ap.Petru și Pavel”, Chișinău

CUPRINS

Programul „Valori bibliofile” – 2024	4
Comunicările Simpozionului Științific Internațional „Valori bibliofile” – 2024	7

PROGRAMUL „VALORI BIBLIOFILE” - 2024

09:45-10:20 Deschiderea oficială a Simpozionului Științific
Internațional „Valori bibliofile” – 2024

9:45-10:00 Înregistrarea participanților

10:00-10:20 Mesaj de salut: Elena Pintilei, director general, BNRM

Moderator: Anatol Petrencu, doctor habilitat în istorie, profesor
universitar, USM, președintele Asociației Istoricilor din Republica
Moldova „Alexandru Moșanu”

10:20-12:30 SESIUNE DE COMUNICĂRI:

Preotul Paul Mihail în istoria primului muzeu bisericesc din Basarabia
**Elena PLOȘNIȚA, doctor habilitat în istorie, Muzeul Național de
Istorie a Moldovei**

*Valoarea rezultatelor cercetărilor lui Paul Mihail de la Nișcani din per-
spectiva unor documente necunoscute din sec. al XIX-lea*
**Teodor CANDU, doctor în istorie, conferențiar universitar, cercetă-
tor, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală; Facultatea de
Istorie și Filosofie, USM, Chișinău**

Titlu rezervat

**Vasile ȘOIMARU, doctor în istorie, deputat în Parlamentul Repu-
blicii Moldova**

*Paul Mihail - două scrisori inedite adresate ilustrului lingvist Gheorghe
Ivănescu*

**Elena CHIABURU, doctor în istorie, Universitatea „Alexandru Ioan
Cuza” din Iași**

Realități etnografice surprinse de preotul și cărturarul Paul Mihail

Varvara BUZILĂ, doctor în filologie, conf. univ., Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, Chișinău

Titlu rezervat

Ion NEGREI, cercetător științific, Institutul de Istorie, USM, vicepreședintele Asociației Istoricilor din Republica Moldova „Alexandru Moșanu”

Repere bibliografice ale părintelui dr. Avva Paul Mihail, în revista „Luminătorul”, seria veche și nouă.

Preotul Viorel COJOCARU, doctor în filosofie, Biserica „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”, Chișinău

13:00-13:30 Pauză de cafea

13:30-15:45 SESIUNE DE COMUNICĂRI:

Satul Nișcani, pe urmele preotului Paul Mihail

Preotul Manole BRIHUNEȚ, doctor în istoria artelor și culturologie, cercetător științific, coordonator, Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău

Biblioteca familiei Mihail – o scurtă incursiune în istoria constituirii unui fond arhivistic ieșean

Ina CHIRILĂ, Serviciul Județean al Arhivelor Naționale, Iași

„Jurnalul de călătorie” – opera memorialistică și teologică a părintelui Paul Mihail

Preotul Maxim MELINTI, doctor în istorie, consilier cultural al Mitropoliei Basarabiei

Donația Paul Mihail în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași

Lăcrămioara CHIHAIA, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu”, Iași

Cărți, însemnări și dedicații din biblioteca familiei Mihail

Andrei PROHIN, doctor în istorie, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, Chișinău

Fondul Paul Mihail și fiica, Zamfira-Eugenia Mihail. Corespondență (1939-1994)

Rodica IFTIMI, consilier superior, Serviciul Județean al Arhivelor Naționale, Iași

Societatea Științifică de Bibliofilie și Ex-libris „Paul Mihail” din Moldova

Veronica COSOVAN, șef secție Carte veche și rară, Biblioteca Națională a Republicii Moldova

15:45-16:00 Închiderea Simpozionului Științific Internațional
„Valori bibliofile” - 2024

COMUNICĂRILE SIMPOZIONULUI ȘTIINȚIFIC INTERNĂȚIONAL „VALORI BIBLIOFILE”- 2024

PREOTUL PAUL MIHAIL ÎN ISTORIA PRIMULUI MUZEU BISERICESC DIN BASARABIA

Dr. hab. **Elena PLOȘNIȚA**,
Muzeul Național de Istorie a Moldovei
E-mail: rackayskaine@yahoo.com

Rezumat. În 1906 în peisajul muzeal al Basarabiei apare primul muzeu bisericesc – Muzeul de Antichități Bisericești din Chișinău. Muzeul a luat ființă din inițiativa preoțimii locale, fiind susținut de intelectualii basarabeni și organizat de Societatea Istórico-Arheologică din Basarabia. Pe parcursul evoluției sale a cunoscut mai multe etape de ascendență, dar și nereușite. Iar istoria a înregistrat numele personalităților care și-au adus aportul la dezvoltarea muzeului. Una dintre aceste personalități a fost preotul Paul Mihail. Relația preotului P. Mihail cu Muzeul bisericesc va începe în anul 1928, odată cu inițierea unei cercetări a patrimoniului de carte a muzeului. Va reveni la muzeu cu donații de carte după călătoria sa de studii în câteva țări din Europa de Est în perioada 1930-1932. O perioadă scurtă va administra instituția muzeală și tot lui îi va reveni misiunea de a evacua acest muzeu în România. A contribuit defnitoriu la dezvoltarea muzeului, a avut un rol aparte în completarea patrimoniului de carte religioasă și a colecțiilor documentare, în procesul de evidență a pieselor de muzeu, în promovarea instituției muzeale. Vom încerca să analizăm rolul și locul preotului Paul Mihail în istoria muzeului axându-ne pe câteva direcții concrete: P. Mihail în calitate de donator de patrimoniu pentru Muzeul bisericesc; P. Mihail despre necesitatea protejării moștenirii

de cult; cercetările patrimoniului muzeal; administrarea muzeului de către Paul Mihail; Paul Mihail – om de atitudine în procesul de evacuare a patrimoniului muzeal în România; P. Mihail și pribegia muzeului. Ca bază documentară cu mărturii inedite ne-au servit fondurile de arhivă din București; materialele statistice publicate în presa vremii, rapoartele de activitate ale Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Basarabia au constituit un reper major în elucidarea temei.

Cuvinte-cheie: muzeu, piese de muzeu, donație, patrimoniu, protejare, istorie, administrare, destin.

* * *

În 1906 în peisajul muzeal al Basarabiei apare primul muzeu bisericesc. Această instituție a fost oficial înregistrată cu titulatura de Muzeul de Antichități Bisericești din Chișinău. Dar în literatura de specialitate și în vocabularul public Muzeul bisericesc a intrat și este cunoscut și ca Muzeul Istorico-Arheologic Bisericesc, Muzeul Bisericesc, Muzeul Religios, Muzeul de Artă Religioasă. Toate aceste diverse denumiri reflectă conceptul de muzeu bisericesc, care este de fapt, un muzeu de profil istoric, un muzeu de istorie a bisericii. Noi vom utiliza denumirea cea mai adecvată și rezonabilă – Muzeul bisericesc. Muzeul a luat ființă din inițiativa preoțimii locale, fiind susținut de intelectualii basarabeni și organizat de Societatea Istorico-Arheologică Bisericească din Basarabia. Muzeul avea două funcții principale: de cercetare a istoriei Bisericii basarabene și de salvare a patrimoniului cultural cu caracter religios. Muzeul pe parcursul existenței sale a fost găzduit de Consistoriul Duhovnesc, de Casa Eparhială și de Palatul Mitropolitan. Acest așezământ muzeal prin bogăția și diversitatea patrimoniului, prin expoziția permanentă, prin activitatea zilnică a intrat în conștiința publicului, fiind apreciat atât de localnici, cât și de străini. În anul 1912, una din publicațiile basarabene scria că muzeul „din punct de vedere arheologic și bisericesc reprezintă un mare interes și este de o mare semnificație pentru ținut, pentru că nu mai este altceva de acest gen în toată Basarabia”¹. A fost un muzeu „valoros și important nu numai prin bogatele sale colecții, dar și prin faptul că a întruchipat în sine istoria,

¹ Об одном музее В: Drug, 1912, nr. 74, p. 3.

cultura și credința acelora care au trăit și au creat timp de secole pe această palmă de pământ cu numele Basarabia”², Muzeul a avut o existență de scurtă durată, dar cu o istorie bogată și interesantă, care merită a fi cunoscută și promovată. Un rol important în evoluția muzeului l-au avut oamenii, personalitățile bisericești. Una dintre aceste personalități a fost preotul Paul Mihail. Cercetările noastre sunt axate pe reconstituirea portretului preotului P. Mihail în calitate de om al muzeului, cu contribuții deosebite în evoluția, mersul primului muzeu bisericesc din ținut. Ca bază documentară cu mărturii inedite ne-au servit fondurile de arhivă din București, iar materialele statistice publicate în presa vremii, rapoartele de activitate ale Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Basarabia au constituit un reper major în elucidarea temei.

Relația lui P. Mihail cu muzeul are început în perioada interbelică când face primele donații acestei instituții și zile întregi cercetează bunurile culturale din colecțiile muzeului, cărțile din bibliotecă. A avut un interes aparte față de cartea veche din patrimoniul muzeului. A rămas surprins de donațiile făcute muzeului de mai mulți preoți din Basarabia. Despre donațiile și donatorii Muzeului bisericesc din Chișinău va vorbi elogios în cadrul unei ședințe din anul 1938 a Comisiunii Monumentelor Istorice din Basarabia³ și în cadrul ședințelor de lucru ale Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Basarabia, membru căruia a fost. Dintre donatori l-a evidențiat pe preotul Atanasie Usinevici, care a donat muzeului carte religioasă: *Evanghelia* de la Râmnic din anul 1784, *Apostol*, Kiev, 1768, *Triod*, 1791, *Liturghier*, Moscova, 1830, *Biblia*, 1819, Sankt-Petersburg etc. În 1934 P. Mihail întreprinde primele cercetări a colecției de carte veche a Muzeului bisericesc, în special a cărții vechi românești și reușește să publice un amplu studiu *Cărți bisericești, manuscrise și icoane din Basarabia. Însemnări vechi și inscripții*, apărut în Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești din 1934, vol. XXIV. Cercetătoarea M. Danilov considera că „P. Mihail se înscrie printre ultimii cercetători ai valoroasei colecții de carte românească a Societății și Muzeului bisericesc, investigațiile sale fiind orientate, în temei, asupra

² M. Ursu, Organizarea și evoluția primului muzeu bisericesc din Basarabia. În: Muzeul bisericesc din Chișinău. Geneză, Împliniri, Pribegii. Chișinău, 2006, p. 12.

³ Arhiva Direcției Monumentelor Istorice. București, Fond Comisiunea Monumentelor Istorice din Basarabia, dosar 796, fila.5.

transcrierii și publicării însemnărilor marginale de pe cărțile liturgice românești, care au avut o circulație sporită în Basarabia” după cum urmează: *Liturghie, Psaltire, Minei, Octoih, Evanghelie*, etc”. P. Mihail a avut și pasiunea de a colecta obiecte vechi, de anticariat. Pe parcursul vieții a adunat o bogată și interesantă colecție de carte veche și obiecte de cult. În 1938 face un demers la Comisiunea Monumentelor Istorice din Basarabia pentru a solicita o expertiză a unui buzdugan, găsit la Cornova. Iar Comisiunea trimite la 18 mai 1938 o adresă profesorului universitar din Iași I. Minea în care menționa că „domnul P. Mihailovici din Chișinău ne face cunoscut că în comuna Cornova jud. Orhei, cu prilejul săpării unei pivnițe în anul 1936 s-a găsit un buzdugan turnat din aramă, care acum e proprietatea dumnealui, vă rugăm să binevoiți a ne comunica informațiile pe care eventual le aveți”. P. Mihail a prezentat Comisiunii o descriere a buzduganului, considerând că este o piesă istorică din timpul lui Ștefan cel Mare. Profesorul din Iași a confirmat că este un buzdugan din timpul lui Ștefan cel Mare și că este buzduganul părcălabului de Orhei⁴. Este fascinantă istoria acestui buzdugan care a trezit interesul cercetătorilor, al arheologilor, ca în cele din urmă să ajungă în fondurile Muzeului bisericesc din Chișinău. P. Mihail a donat Muzeului bisericesc mai multe fotografii ale unor lăcașe de cult, monumente istorice, fețe bisericești făcute în cadrul călătoriilor sale de studiu în Grecia, Bulgaria și Turcia. A cercetat colecția de fotografii a muzeului fiind impresionat de fotografiile care prezentau diferite aspecte din viața eparhiei Chișinăului, a Seminarului Teologic, a Școlii eparhiale pentru fete, a bisericilor, mănăstirilor din diverse localități ale Basarabiei, a monumentelor istorice, inclusiv a cetăților și a monumentelor funerare vechi. Despre colecția de fotografii a Muzeului bisericesc scria că sunt fermecătoare din punct de vedere artistic, sunt documente vii din punct de vedere istoric, care redau file din istoria Bisericii basarabene, utile și necesare pentru studiu, pentru istoria neamului românesc⁵. Cercetând patrimoniul muzeului era convins că instituția trebuie să țină o strictă evidență a tuturor bunurilor culturale deținute și să-și asume responsabilitatea pentru conservarea și protejarea acestora. În

⁴ Arhiva Direcției Monumentelor Istorice. București, Fond Comisiunea Monumentelor Istorice din Basarabia, dosar 794, fila 8-9.

⁵ *ibidem*, dosar 768, fila 10

anul 1938, N. Iorga ca președinte al Comisiunii Monumentelor Istorice din București a solicitat de la instituțiile muzeale inventarul obiectelor deținute. Este important să menționăm că doar două muzee bisericești din Basarabia – de la Ismail și Bălți au prezentat informația solicitată, iar Muzeul bisericesc din Chișinău nu a considerat această cerere oportună la timpul dat, deși P. Mihail a propus sprijin în realizarea evidenței primare, inclusiv în descrierea unor obiecte de cult. Anume lipsa evidenței bunurilor muzeale, o considerăm ca un factor esențial care a condus la rătăcirea și pierderea, de fapt, a Muzeului bisericesc din Chișinău în labirinturile birocrăției de cult din România.

Până în 1940 muzeul a evoluat, s-a dezvoltat permanent reușind să adune bogate colecții de artă religioasă-icoane și obiecte de cult, dar și carte veche religioasă editată în imperiul Rus și în diverse țări din Europa, inclusiv România, o bogată colecție de hărți și publicații editate în Basarabia între anii 1812-1918, de numismatică, de arheologie, de fotografie ce reflectau istoria Bisericii din Basarabia. Dar au existat și momente dificile în această perioadă. Este cunoscut faptul că în perioada interbelică statul românesc a încercat să pună stavilă, să lupte cu traficul de bunuri culturale, inclusiv de cult. Au fost emise diverse ordonanțe ale ministerelor de resort, prin care se solicitau măsuri eficiente de protejare a patrimoniului cultural. Iar Ministerul Cultelor și Artelor prin adresa nr.9396 propunea ca bunurile culturale ale Muzeului bisericesc din Chișinău să fie transferate la București. În legătură cu acest fapt, Mitropolia Basarabiei, arhiepiscopul locotenent Efrem trimite o notă ministerului în care precizează: “Vă aducem la cunoștință că noi avem în Chișinău un vechi muzeu istorico-arheologic bisericesc încă din 1906, proprietatea eparhiei, instalat în centrul orașului, în Casa eparhială. Și în acest muzeu, unicul pe țară, am depus și depunem cărți și vechi obiecte bisericești. Este deschis de trei ori pe săptămână. În el studiază diferite persoane și studenți teologi. De aceea, Vă rugăm să nu dispuneți ca și obiectele vechi din eparhia Arhiepiscopiei Chișinăului să fie luate de domnul secretar Brătulescu la București, căci noi suntem datori și potrivit legii bisericești să avem asemenea așezăminte de cultură – muzee în organizația eparhială. Și dacă avem deja un muzeu, văzut și apreciat chiar și de domnul profesor Iorga, președintele Comisiunii Monumen-

telor Istorice, înțelegem că nu este potrivit să-l desființăm și obiectele vechi din această eparhie să le trimitem la București în loc să le așezăm în muzeul eparhial”⁶. Este necesar să subliniem că demersurile făcute de fețele bisericești din Basarabia în adresa mai multor instituții de la București au dat rezultatele scontate- bunurile culturale ale Muzeului bisericesc au rămas în custodia muzeului.

Anii 1940-1941 au schimbat destinul Muzeului bisericesc din Chișinău. Ocuparea fulgerătoare a Basarabiei la 28 iunie 1940 de către Uniunea Sovietică a nenorocit soarta a milioane de oameni și instituții. Nu s-a reușit evacuarea în România a zeci de mii de cetățeni români din Basarabia, a sutelor de instituții private sau publice. Printre acestea se numără și Muzeul bisericesc din Chișinău. A rămas la Chișinău și patrimoniul muzeului bisericesc “plin cu cărți vechi și manuscrise multe, comoara trecutului istorico-bisericesc al Basarabiei, cu documente, obiecte de artă și veșminte”⁷. P. Mihail menționează că fondurile Muzeului bisericesc au rămas în Chișinău și în același timp în Jurnalul său din anii 1940-1944, P. Mihail notează că ceva din muzeu a ajuns la noua instituție pedagogică, organizată de regimul sovietic la Chișinău. El, personal a trimis în România, Academiei Române „60 de cărți în limba slavonă, 16 pachete de documente moldovenești și în alte limbi, 10 documente slave etc”. Iar Academia Română confirma, mai târziu „primirea a două lăzi de cărți și pergamente în greutate de 120 kilograme”. Fiind evacuat la Iași, P. Mihail scria la 22 septembrie 1940 că „a venit profesorul Rașcu și mi-a adus vestea că biblioteca, dosarele și documentele mele au fost ridicate de Ștefănuță Petre, Moroșanu N. și duse la Institutul pedagogic sovietic, unde se formează secția basarabeană și unde dânsii sunt profesori. Fiecare carte, document și dosar își are pentru mine istoria sa și în fiecare am lăsat o parte din sufletul meu”⁸.

În august 1941 începe reorganizarea vieții bisericești din Basarabia. Astfel printr-o circulara semnată de arhiepiscopul Efrem Tighineanul erau stipulate anumite cerințe privind viața bisericească și în același timp se menționa și se cerea de la fețele bisericești ca toate obiectele de valoare istorică și arheologică, precum și cărțile vechi care nu mai sunt

⁶ *ibidem*, dosar 767, fila 2.

⁷ P. Mihail. *Mărturii de spiritualitate românească în Basarabia*. Chișinău, 1993, p. 11.

⁸ P. Mihail, *Jurnal(1940 -1944) și corespondență*, București, 1998, p. 18-19.

utilizate în biserici, vor fi transmise Arhiepiscopiei în vederea reînființării Muzeului bisericesc. În luna mai 1942 este creată o Comisie specială pentru organizarea muzeului, din care făceau parte L. Boga, directorul Arhivelor Statului, guvernatorul C. Voiculescu, arhitectul A. Duduțescu și directorul romanizării I. Andriaș. Comisia s-a întrunit de mai multe ori, ședințele căreia sunt descrise cu lux de amănunte de către P. Mihail în Jurnalul său. P. Mihail scria că directorul Arhivelor este ostil față de ideea înființării Muzeului bisericesc, la fel și directorul romanizării. Oricum, guvernatorul C. Voiculescu, semnează circulara nr.1888 prin care urma transformarea Palatului Mitropolitan în care a locuit mitropolitul G.Bănulescu-Bodoni în Muzeu bisericesc. S-a început demolarea clădirilor neestetice ridicate în spațiul cimitirului bisericii, pavarea și amenajarea străzilor din apropierea Palatului mitropolitan care urma să devină muzeu. La 13 august 1942, prin circulara nr.2816, P. Mihail este numit secretar al Comitetului pentru înzestrarea și administrarea muzeului și custode al instituției. Vizitează bisericile Chișinăului pentru a colecta bunuri culturale pentru muzeu. A solicitat și sprijinul lui I. Lepși, directorul Muzeului Regional al Basarabiei, expunând ideea că Muzeul bisericesc ar putea și ar trebui să devină o secție a Muzeului Regional. Problema a fost discutată în ședința Comisiei din 24 august 1942. I. Lepși și L. Boga au propus și au solicitat ca Muzeul bisericesc să devină secție a Muzeului Regional, să fie administrat și să fie proprietatea Muzeului Regional. Dar majoritatea au fost pentru organizarea unui muzeu independent în cadrul Arhiepiscopiei. În această perioadă P. Mihail continua să trăiască între biserică și muzeu, în octombrie reușind „să aranjeze definitiv vitrinele, icoanele, manuscrisele, tipări-turile și veșmintele în muzeu. Sunt foarte frumoase, interesante și vechi toate obiectele. Am muncit cu drag și mi-a reușit cum nu se poate mai bine. Le-am așezat după gustul și priceperea mea în diferite secții și colțuri. Am făcut artă românească, slavă, greacă și apuseană. Într-un cuvânt frumos, științific și cu gust”⁹. La 1 noiembrie 1942 în cadrul festivităților oficiale ale Expoziției generale s-a deschis Muzeul bisericesc. Guvernatorul general C. Voiculescu în cuvântul de deschidere a menționat că „Guvernământul Basarabiei a găsit posibilități să restau-

⁹ *Ibidem*, p. 88.

reze vechea Mitropolie și să așeze în clădire Muzeul bisericesc înființat și orânduit de preotul Paul Mihail¹⁰. Și după inaugurarea oficială a muzeului continua amenajarea spațiului din vecinătatea Soborului, a Palatului Mitropolitan. Acest proces era urmărit și de Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor. În aprilie 1943, Comisiunea Monumentelor Istorice din București trimite o adresă parohului Soborului Vechi în care nota că “din ordinul Ministrului al Culturii Naționale și al Cultelor am onoarea a vă trimite un extras din Constatările și observațiunile făcute de mareșal cu ocazia inspecțiilor din Basarabia, Transnistria și Moldova din 27 martie-3 aprilie 1943. În urma inspecției făcute de domnul Antonescu, s-au dat dispozițiuni ca să se creeze în jurul bisericii(soborul Vechi) un parc larg și cu vedere la stradă, în care scop urma să se facă exproprierile indicate de mareșal”¹¹. La 22 iunie 1943 parohul Soborului Vechi Paul Mihail scria Comisiunii din București: „ am cinstea să raportez că lucrările ordonate de mareșal se fac de către primăria Chișinăului. În momentul de față continuă dărâ-marea clădirilor, amenajarea teritoriului”. Muzeul a funcționat și era deschis publicului în anumite zile, patrimoniul instituției era în permanentă dezvoltare, iar P. Mihail administra cu succes și această instituție. Dar situația pe frontul germano-sovietic către sfârșitul anului 1943 era una dificilă. În aceste condiții s-a început pregătirea procesului de evacuare în România atât a populației civile, cât și a instituțiilor publice. La 28 octombrie 1943 P. Mihail primește un ordin de serviciu de la Arhiepiscopie și este rugat să se intereseze unde este posibil de evacuat Muzeul bisericesc. Mitropolitul Irineu a propus ca patrimoniul muzeului să fie evacuat la mănăstirea Bistrița de lângă Piatra Neamț. Iar la 17 ianuarie 1944 la muzeu vine prof. Liviu Stan, delegatul Ministerului Culelor care a adus dispoziția ca să se împacheteze obiectele muzeului și să fie trimise la Mitropolia Sibiu. A doua zi de la București sosește noul ales al Mitropoliei Efreim Enăchescu căruia P. Mihail i-a propus ca cele mai vechi manuscrise și cărți ale muzeului să fie depuse la depozitul Academiei Române. Continua procesul de împachetare a colecțiilor muzeului, încheiat la 23 februarie, cu 25 de lăzi și un cufăr mare în care

¹⁰ *Ibidem*, p. 92-93.

¹¹ Arhiva Direcției Monumentelor Istorice. București, Fond Comisiunea Monumentelor Istorice din Basarabia, dosar 806, fila 4-5.

s-au așezat cele mai scumpe veșminte. În această perioadă activitatea preotului P. Mihail era concentrată pe organizarea evacuării patrimoniului muzeal. Și totuși P. Mihail în 1943 mai spera că Muzeul bisericesc din Chișinău va funcționa. Astfel el a fost unicul din Basarabia care a depus la Ministerul Culturii Naționale și Cultelor cerere de buget pentru anul 1944 și oficial a numit Muzeul bisericesc - Muzeul de artă religioasă¹². Încheind procesul de împachetare, s-a început altul de căutare a transportului. Din Jurnalul lui P. Mihail aflăm că la 20 martie 1944 “merge la Guvernământ și depune cererea înregistrată cu nr. 73 din 20 martie 1944 : Cu cel mai profund respect vă rog să binevoiți a dispune urgentarea acordării unui vagon pentru Muzeul religios, pentru care am intervenit, având poziția 999 din 15 martie 1944. Reconstituirea trecutului românesc și bisericesc al Basarabiei nu se poate face decât și prin colecțiile de documente și obiecte de artă ale acestui muzeu, care merită a avea prioritate față de alte instituții”¹³. Iar în seara de 15 martie obține un vagon pentru evacuarea Muzeului bisericesc la Craiova. În noaptea de 25 martie 1944 patrimoniul Muzeului bisericesc în 25 de lăzi, însoțit de P. Mihail ajunge la Craiova. În Jurnalul său, P. Mihail descrie toate peripețiile de la Craiova, iar la 5 mai notează „a venit mitropolitul Efrem la Craiova, i-am raportat situația muzeului, am solicitat ca să fie dat în păstrare Arhivelor Statului din Craiova. Pe cererea mea N. Nicolaescu-Plopșor a scris referatul său: Întrucât Muzeul regional al Olteniei prin specialiști, consultanți nu poate garanta siguranța colecțiilor Muzeului bisericesc din Chișinău, adăpostite vremelnice aici, față de eventualitatea unui bombardament, localul fiind vechi și ușor incendiabil, socot de a mea datorie să sprijin evacuarea acestui muzeu la Plopșor lângă Dolj, unde s-au evacuat Arhivele Statului și parte din muzeul regional al Olteniei. Transportul se va face gratuit și Arhivele Statului se oferă a lua în conservarea lor Muzeul bisericesc din Chișinău, până la întoarcerea lui în Basarabia”¹⁴. În urma acestei cerințe lăzile cu patrimoniul muzeal au fost transportate în schitul Plopșor. În iulie 1944 la cererea Arhiepiscopiei, P. Mihail întocmește un inventar al patrimoniului așezat în cele 25 de lăzi de la

¹² Arhivele Naționale ale României, 1943, Fond 819, dosar 81, fila 8.

¹³ Paul Mihail, *op. cit.*, p. 179.

¹⁴ *ibidem*, p. 187.

Plopșor. La 12 noiembrie 1944 lui P. Mihail i se cere „predarea în termen a Muzeului bisericesc conform art.12 din Convenția de Armistițiu”. P. Mihail, fiind bolnav nu a putut merge la Craiova, în locul lui pleacă soția sa Eugenia. La 23 noiembrie 1944 este semnat și ștampilat actul conform căruia lăzile cu patrimoniul Muzeului bisericesc au fost predate cu inventar. Un exemplar al acestui act a fost identificat de cercetători în arhivele republicii și publicat. În opinia noastră este un document incomplet și nu redă situația reală a patrimoniului muzeal. Iar P. Mihail, nicăieri și niciodată nu a scris nimic despre acest inventar. Ceea ce a notat în Jurnalul său în 1944 și mai târziu în 1955, este faptul că el a confirmat că patrimoniul Muzeului bisericesc din Chișinău a intrat și se află în custodia Mitropoliei Moldovei. Deci, la începutul lunii mai 1944 lăzile au fost trimise la Plopșor, fapt ce nu a plăcut directorului Muzeului de Științele Naturii I. Lepși care a și făcut o reclamație la minister, după cum nota P. Mihail. Iosif Lepși, scrie din București la 4 octombrie 1944 o scrisoare Ministerului în care menționează: „Subsemnatul Iosif Lepși, director al Muzeului Basarabiei, evacuat la Craiova, am onoarea a vă raporta în calitatea mea de membru al Comitetului de administrare a Muzeului bisericesc din Chișinău că bunurile acestui muzeu, evacuate în comuna Plopșor, județul Dolj, au rămas acolo fără stăpân care să le poarte de grijă. De aceea am onoarea a vă ruga să binevoiți a dispune măsuri pentru îngrijirea a acestor bunuri, care deși puține la număr totuși au o oarecare valoare culturală și istorică”¹⁵. Lăzile s-au aflat la Plopșor până în noiembrie 1944. La 25 noiembrie 1944 lăzile muzeului au fost predate prin act depozitului de colectare din Craiova. P. Mihail în condiții foarte grele considera că Muzeul bisericesc trebuie păstrat. După foarte multe discuții la Comisia Centrală de Control a Armistițiului din București, Comisia Aliată de Control, Comisia Centrală de Control i s-a spus lui P. Mihail că URSS nu are nevoie de obiectele muzeului. Ele pot rămâne în România, dar pe seama unei instituții mari, care să intervină cu adresă către Comisia aliată de Armistițiu. Atunci P. Mihail s-a adresat Academiei Române, Muzeului de Artă din București, a apelat la prof. Constantinescu-Iași, la Ministerul presei și propagandei și a cerut ca instituțiile date să intervină pentru ca muzeul să rămână în țară. Dar nimeni nu a acceptat lăzile

¹⁵ Arhivele Naționale ale României, 1944, Fond 819, dosar 60, fila 7.

muzeului. Istoria a continuat și mai multe fețe bisericești și-au exprimat dorința de a lua unele obiecte din patrimoniul muzeului. La 13 aprilie 1946 P. Mihail este numit preot la biserica Sf. Haralambie din Iași. Tot atunci a solicitat ca obiectele Muzeului bisericesc să fie date Mitropoliei Moldovei. Prin ordinul nr. 7 225 din 18 iunie 1946 Mitropolia Moldovei și Sucevei l-a împuternicit pe P. Mihail să aducă de la Craiova toate bunurile evacuate ale Arhiepiscopiei Chișinăului și Muzeul bisericesc. Dar obiectele au rămas la Craiova și în cursul anului 1947, când mitropolit al Moldovei a fost ales Iustinian Marina. În 1946 în ziarul ieșean *Moldova Liberă* a apărut un articol cu titlul *Un muzeu istoric religios în sala Gotică*, semnat cu inițialele M.N. în care este prezentată Sala Gotică din curtea bisericii Trei Ierarhi, „care adăpostește între altele obiecte rare și trei clopote rămase de la domnitorul Vasile Lupu. În această sală va fi amenajat un muzeu istoric religios. Tot aici va fi adus Muzeul istoric al Basarabiei aflat la momentul de față la Craiova”. Concluzionăm că în societatea ieșeană erau discuții privind amenajarea unui muzeu pe baza patrimoniului Muzeului bisericesc din Chișinău. P. Mihail a fost acela care a adus la Iași în noiembrie 1948 lăzile patrimoniul Muzeului bisericesc și le-a transmis Mitropoliei Moldovei. Lăzile au fost preluate deintendentul Mitropoliei și depozitate în veranda Palatului Mitropolitan. În 1954 lăzile cu patrimoniul muzeului zăceau tot în veranda Palatului Mitropolitan. Iar P. Mihail scria : “Când trec pe lângă locul unde sunt adăpostite lăzile, aud în ele rozătura vremii, asemănătoare cu suspinul inimii mele. De s-ar deștepta manuscrisele, documentele cărțile și icoanele s-ar auzi tânguirea clopotelor, plânsetul celor alungați, doinele plugarilor și ciobanilor, suspinele mamelor și rugăciunile preoților. Ele ar vorbi de cultura și credința neamului, de arta și meșteșugul fiilor poporului, de luptele pentru apărarea pământului strămoșesc.. toate acestea sunt închegate în manuscrise, cărți, icoane și documente. Fiecare din ele are mult seculara sa biografie. Dar, în același timp, fiecare păstrează o părticică din credința, cultura și arta poporului românesc”¹⁶.

Disparația Muzeului bisericesc este o mare pierdere pentru istoria și cultura noastră. Astăzi este necesar ca cercetătorii de la Iași, cei de

16 P. Mihail, *op. cit.*, p. 256.

la Mitropolia Moldovei să sintetizeze, să formuleze, să vină cu anumite argumente în povestea tristă a patrimoniului Muzeului bisericesc din Chișinău. Este necesară o prezentare a dimensiunii reale a fenomenului de pribegie a muzeului prin România și în sfârșit să ne se spună adevărul despre patrimoniul muzeului. Avem dreptul să cunoaștem soarta patrimoniului depus la Mitropolia Moldovei. Ce s-a întâmplat cu patrimoniul Muzeului bisericesc? A fost distrus sau a fost transmis unor muzee? Avem dreptul să știm pentru că patrimoniul cultural ne legitimează drepturile, aspirațiile și certitudinile. Iar Mitropolia Moldovei are obligația morală de a ne face cunoscut cu soarta bunurilor culturale ale Muzeului bisericesc din Chișinău. A venit timpul să o facă, și din motivul că în toată povestea pribegiei, au existat personalități basarabene care au insistat și au întreprins anumite măsuri pentru păstrarea bunurilor culturale ale Muzeului bisericesc. Printre aceste personalități a fost și P. Mihail, om de bună credință, om al patrimoniului și al adevărului. Ar fi un omagiu pios adus preotului P. Mihail.

Referințe bibliografice:

1. Arhiva Direcției Monumentelor Istorice București, Fond Comisiunea Monumentelor Istorice din Basarabia, dosar 796,
2. Arhivele Naționale ale României, 1944, fond 819, dosar 60,
3. Paul Mihail, Jurnal (1940 - 1944) și corespondență, ediție îngrijită de Eugenia Mihail și Zamfira Mihail, Vol.1. București: Paideia, 1998, 380 p. : il.
4. Paul Mihail, Mărturii de spiritualitate românească în Basarabia, Chișinău: Știința, 1993, 405 p.
5. Ursu, M. Organizarea și evoluția primului muzeu bisericesc din Basarabia. În: Muzeul bisericesc din Chișinău. Geneză, Împliniri, Pribegii; Chișinău: EcoEtnoMuseum, 2006, p. 12.
6. Об одном музее. În : Drug, Chișinău, 1912, nr.74, p 3.

VALOAREA REZULTATELOR CERCETĂRIILOR LUI PAUL MIHAIL DE LA NIȘCANI DIN PERSPECTIVA UNOR DOCUMENTE NECUNOSCUTE DIN SEC. AL XIX-LEA

Teodor CANDU,

doctor în istorie, conf. universitar,
cercetător, Muzeul Național de Etnografie
și Istorie Naturală, Facultatea de Istorie
și Filosofie, USM.

E-mail: teodorcandu@yahoo.cim

Rezumat: *La distanță de mai bine de două secole de la raptul teritoriului pruto-nistean din componența Țării Moldovei de Imperiul Rus cercetătorii în continuu se apleacă asupra subiectelor ce reflectă procesele social-politice din acest spațiu imediat după acest eveniment ce au marcat evoluția populației regiunii. Unele dintre instituțiile social-juridice, care au funcționat până și după anul 1812 printre care instituția răzășiei, structură care reglementa raporturile de stăpânire în indiviziune (devălmășie) a unei averi imobile (moșie), pe măsură ce Rusia a întreprins acțiuni de integrare a teritoriului în structurile sale politico-administrative, treptat s-au transformat, luând diferite forme de proprietate individuală sau de grup, cu reglementări mai mult sau mai puțin clare.*

Sub impactul dezvoltării relațiilor marfă-bani, când produsele agricole, în special cerealele, devin tot mai solicitate pe piețele interne și externe, accesul la mijloacele de producție au determinat, începând cu secolul al XVIII-lea, interesul unor elemente mai active din sfera politico-administrativă și a comerțului să-și asigure o bază de producție. În acest sens averea funciară stăpânită în indiviziune devine un obiect asupra căreia își îndreaptă atenția aceste categorii ale societății, lucru ce a generat un proces continuu de înstrăinare a averii răzășești, care atrăgea după sine acțiuni ce facilitau vânzarea unor moșii întregi, sau a unor cote părți de moșie. Din multitudinea de acțiuni ce favorizau înstrăinarea stăpânirii răzășești

amintim doar câteva: ieșirea din indiviziune a unor reprezentanți ai obștilor răzășești care stăpâneau moșii, părți de moșie, prin alegere și delimitare cu pietre hotare a părților ce le reveneau, vânzări deschise sau ascunse, a părților alese și nealese (delimitate, sau nedelimitate), schimburi cu averi echivalente, sau aparent egale, împrumuturi de bani, în schimbul cărora se gajau moșii, sau părți de moșii etc. Multitudinea de cazuri/litigii ce au stat în atenția instanțelor administrativ-judiciare din regiunea anexată la Rusia după 1812, dar în special începând cu primăvara anului 1813 când în urma instituirii Guvernământului regional al Basarabiei, în cadrul căruia după modelul de organizare a Guvernului (Divanului) Țării Moldovei, au fost înființate și unele Departamente cu atribuții și competențe bine stabilite, ilustrează cu lux de amănunt multe dintre aspectele pe care le-am invocat mai sus. Este necesar și important de a insista asupra prezentării unor cazuri individuale, întru-cât acestea permit examinarea atât a acțiunilor propriu-zise al părților implicate, cât și a măsurilor întreprinse de organele administrativ-judiciare regionale și ținutale, pentru clarificarea și soluționarea a astfel de litigii. Printre cazurile ce merită a fi analizate este și cel al disputei dintre răzeșii de Nișcani, Sferja și Tuzara cu fostul lor răzeș postelnicele Lupul Strătan¹, care încă înainte de 1812 inițiasse procesul de ieșire din indiviziune cu părțile sale de moșie.

Cuvinte-chee: preotul Paul Mihail (Mihailovici), Institutul Social Român din Basarabia, satul Nișcani, cercetări istorice, mărturii documentare.

Înainte de a trece la analiza documentelor ce au fost întocmite în legătură cu această pricină și pe care le regăsim în cadrul dosarului păstrat în Fondul Guvernământului regional al Basarabiei, în cele ce urmează ne vom opri asupra contribuției preotului Paul Mihail (Mihailovici), în cadrul campaniei monografice efectuate de Institutul Social Român din Basarabia în anii '30 ai secolului trecut, care ne oferă primele informații despre ieșirea din devălmășie a postelnicelelui Lupul Strătan, cât și ecourile ce s-au păstrat în memoria comunității din Nișcani

¹ „Dosar de examinare a pricinei funiciare dintre Constantin și Ioan Stratan cu Lupul Stratan, pentru o parte din moșia Nișcani, ținutul Orhei”, cuprins în limitele 10.12.1813-19.09.1827. Agenția Națională a Arhivelor, Fondul Arhivistic Guvernamental al Republicii Moldova, Fondul 5, inventarul 4, dosarul 28, 89 file. (În continuare: DGAN ANA RM, F. 5, inv. 4, dosarul 28, f...)

în legătură cu această acțiune.

În paginile primului volum (tom) al Buletinului Institutului Social Român din Basarabia apărut la Chișinău în 1937, preotul Paul Mihail (Mihailovici), publica studiul „*Satul Nișcani după documente și tradiții*”, compus dintr-o parte introductivă, în care analizează evoluția moșiei din momentul primii atestări documentare și până la începutul secolului al XIX, tot în cadrul său include două compartimente, întitulate „Tradiții” și „Documente”. Primul bazat pe mărturiile culese de la unii dintre mazilii din Nișcani, al doilea pe unele documente ce le-a identificat în arhive și în timpul campaniei de la Nișcani, inclusiv o spița de neam a descendenților din Hanțu pitar, tulpina lui Ieremia Strătan, fiul lui Chirică, nepot a lui Stratu, strănepotul lui Cazacu, răstrănepotul Hanțului.

Acest studiu și peste ani continuă să servească drept reper nu numai pentru istoria locală, a așezărilor de pe vechile moșii medievale Nișcani, Sfeja (Sferja) și Tuzara de pe Bâc, dar și pentru alte aspecte ale vieții din spațiul pruto-nistrean, cum ar fi organizarea socială a satelor în secolele XVIII – prima jumătate a secolului XX, viața spirituală din regiune, aspecte de demografie istorică a satului Nișcani la începutul secolului al XIX-lea, istoria mentalităților etc. În cadrul său autorul folosește în egală măsură sursa istorică scrisă și orală disponibilă la momentul redactării textului. La culegerea materialelor, în special de istorie orală, autorul a aplicat metoda sociologico-monografică, introdusă de Institutul Social Român, fondat și dirigit de sociologul Dimitrie Gusti.

Pentru ilustrarea subiectului cercetat de noi, de o deosebită importanță o reprezintă cele două compartimente amintite mai sus, și-n special a celui documentar, care servesc la abordarea unor aspecte a evoluției stăpânirii răzășești de la Nișcani. Paul Mihail chiar de la începutul studiului său dă o apreciere muncii cercetătorului, istoric, într-o campanie monografică, pe care o califică, ca fiind una „mult mai anevoioasă din lipsă de izvoare.” Continuă cu trecerea în revistă a ceea ce a reușit să identifice în teren: „Câteva hârtii fără însemnătate și o spiță genealogică, e tot ce s-a găsit în sat. Vestitele documente cu hârtie sunătoare și teancuri de zapise, cari se găseau la răzeși, s-au risipit, s-au prăpădit în veacul trecut.”² În pofida acestei constatări la prima

² Paul Mihailovici (Mihail), preot, *Satul Nișcani după documente și tradiții*, În: „Buletinul Institutului social român din Basarabia”, Tomul I, 1937, p. 125.

vedere descurajatoare, cercetătorul a reușit să identifice și să pună în circuit nouă documente de la sfârșitul secolului al XVIII-lea – anii 70 ai secolului al XIX-lea. Aceste acte reflectă unele aspecte din istoria comunității pe care grupul de „mongrafiști” urmăreau să o illustreze prin studiile lor, cum ar fi cele referitoare la fondarea schitului/mănăstirii Răciula (documentele I-III); mărturii cu privire la răzeșii ce se trag din Gheorghe Brahoși și Zamfira, precum și din Irimcioaie, care aveau a trage din trei moșii Nișcani, Sferja și Tuzara din partea de sus, câte o a cincea parte (doc. IV, VIII); învoirea la care au ajuns răzeșii din Nișcani cu postelnicelul Lupul Strătan, despre ieșirea din indiviziune a acestuia din urmă (doc. V); și într-un final despre posesia ce a avut-o registatorul colegial Theodor Strătan în moșia răzășască (doc. VI, IX). Aceste documente ilustrează diverse aspecte din istoria Nișcanilor și a comunității răzășești a acestei moșii, ele reprezintă mărturii de o valoare enormă pentru conștientizarea și înțelegerea trecutului nișcănenilor. Deși ilustrul istoric și slujitor al Bisericii remarcă la 1937 că numărul documentelor păstrate în comunitate era practic nesemnificativ, investigațiile noastre în diverse arhive dovedesc contrariul. Despre istoria Nișcanilor, dar și a comunității răzășești de aici, regăsim importante surse arhivele din Republica Moldova și România, dar cu siguranță asemenea izvoare se află și prin arhivele din Rusia, Ucraina etc., unde se păstrează importante vestigii documentare privitoare la istoria spațiului pruto-nistean, care ar putea descrie diferite aspecte ale trecutului Nișcanilor și a comunității răzășești, care nu pot fi rezolvate cu ajutorul documentelor din arhivele de la Chișinău și București.

În pofida acestei stări de lucruri, în cadrul intervenției noastre, ne vom limita să remarcăm că în afara dosarului asupra căruia vom strădui ceva mai jos, în colecțiile *Documente Istorice ale Bibliotecii Academiei Române*, spre exemplu am avut ocazia să identificăm cel puțin două spițe de neam de la începutul secolului al XIX-lea. Una dintre ele a fost întocmită la 4 septembrie 1810 în baza declarațiilor preotului Ștefan Strătan de la Lipiceni, ținutul Orhei, a surorii sale Maria, copii lui Alexandru Strătan și a verișoarei primare a acestora, Ilinca, fata lui Gheorghită Strătan, spiță contrasemnată de Ioniță Strătan, Constantin Strătan și de amintitul preot. Ea include în cadrul său numele urmașilor

ce vin de pe Iftodie (Eftodi, Iftodi) Strătan. Acest personaj, atestat încă prima jumătate a secolului al XVIII-lea, din datele oferite de opisului de documente ale dvoreanului T. Stratan din 1870, s-ar părea să fi fost în viață pe la 25 decembrie 1788³. Deși dintr-o mărturie ce a fost dată în anul 1817 de către unii răzeși dintre urmașii săi, reiese că Iftodie Strătan ar fi trecut la cele veșnice cu vreo „șaptezăci de ani și mai bine”, adică în anii 40 ai secolului al XVIII-lea. În spița de neam alcătuită în baza celor declarate de preotul Ștefan Strătan sunt consemnați descendenții din Iftodie Strătan din cinci generații, copii, nepoții, strănepoții, răstrănepoți și chiar răs-răstrănepoții săi. Dacă luăm în calcul durata de timp între două generații de la 25 la 30 de ani, supoziția trecerii în neființă a acestui personaj la mijlocul secolului al XVIII-lea este mai verosimilă decât mențiunea sa ca beneficiar al unei cumpărături din moșia Nișcani ce ar fi făcut-o de la Ioniță Topor, după cum ne informează rezumatul actului din 1788, editat de preotul Paul Mihail.

Revenind la subiectul ce ne interesează aici trebuie să menționăm că din sursele semnalate de Paul Mihail în cadrul compartimentelor menționate ale studiului său, atât cele documentare, cât și din mărturiile culese de la mazilii din Nișcani, un loc aparte în istoria comunității răzășești din amintitele moșii l-a avut actul de delimitare / separare a părților de moșie la care pretindea postelnicelul Lupul Strătan. Acesta la 31 august 1815 reușea să obțină o „învoială” de la răzeșii de Nișcani pentru a-și alege părțile din seliște și câmp⁴, tot în același an, fiind delimitată partea ce pretindea căi revine, lui și rudelor sale, dinspre părțile celorlalți răzeși, hotărnicire realizată de vornicul de poartă Dimitrie Jărdan⁵.

Această acțiune s-a păstrat vie în memoria nișcănenilor și-n anii '30 ai secolului trecut. Mărturiile culese de preotul Paul Mihail, ne relatează următoarele despre Lupul Strătan și acțiunea sa de separare din cadrul stăpânirii răzășești. Spre exemplu, unul dintre informatori a fost mazilul Ioan Petrovici Stratan, de 65 ani, știutor de carte, care relatea că: „Ieremia

³ Cel mai probabil fie alcătuitorii opisului, fie însuși editorul, ar fi citit greșit veletul acestui zapis, într-un-cât într-un alt izvod subsemnat de secretarul gubernial Teodor Strătan și mazilul Constantin Strătan în anul 1820, documentul este datat cu 25 decembrie 7231, adică 1722. DGAN ANA RM, F. 5, inv. 4, dosarul 28, f. 56. Regest.

⁴ Paul Mihail, *op. cit.*, p. 126, 146-148, doc. V.

⁵ *Ibidem*, p. 148.

Stratul a avut documente pe această moșie, descălecând din Moldova. Moșia era obștească și fiecare apuca cât îi trebuia. Nu erau delnițe. **Când s-a tras** (separt – T.C.) **Lupul Stratan în pietre, atunci s-o împărțit pământul...** Informatorul își completa informația cu indicarea hotarelor părții ce și-o revendica-se Lupul Strătan în seliștea satului, care conform estimărilor naratorului: „Trebuie să fie 12 desetine.”⁶ Un alt informator, Ion a lui Ilie Mârzac, de 64 ani, știutor de carte, povestea: „Tata spunea că **Lupu Strătan, „mai căpos” decât alții, a tras o brazdă din valea Băcului, prin dealul Hârtoapelor până la Ichel. Să fi prins 400 desetine, din seliște, pădure, pășune și țarină.**”⁷ Iar, Nicolae Dumitru Stratan, de 52 ani, știutor de carte, făcea referire la spusele tatălui său: „Tata spunea că bătrânii cari apucase pământul dintru-început, tot spuneau să împartă pământul pe „jighiuți”. Pe neamuri nu s-a mai împărțit, ci fiecare a stăpânit cât a putut apuca din moșie. **Numai Lupul Strătan și-a tras partea lui, în seliștea satului, după ce a apucat Rușiii Basarabia, dar din moșie - țarină, a tras mai înainte, când nu erau Rușii.**”⁸

Aceste date pe care le-a cules preotul Paul Mihail din documentele moșiei Nișcani, dar și din mărturiile de la mazilii din Nișcani, ne oferă posibilitatea să sesizăm unele mici nuanțe dintre reacțiile și atitudinile răzeșilor față de procesul de separare pe care l-a inițiat Lupul Strătan. Întrucât, această acțiune de divizare, s-a implantat adânc în memoria colectivă a comunității, deoarece și la distanță de mai bine de un secol și jumătate, localnicii își amintesc despre faptul dat, ca despre un act ce a zdruncinat buna orânduială a comunității răzășești. Motiv pentru aceasta a servit cuprinderea în limitele părții lui Lupul Strătan și a cotelor-părți ce s-ar fi cuvenit altor răzeși ce-și revendicau dreptul de stăpânire răzășească în limitile aceleiași moșii de pe strămoși comuni cu postelnicelul, sau din linii colaterale, ce porneau din același trunchi a lui Cazacu, fiul lui Hanțu pitărel.

Deși mărturiile documentare și orale culese și valorificate de către preotul Paul Mihail sunt deosebit de importante, totuși multe dintre evenimentele ce au marcat acest proces de ieșire din indiviziune au

⁶ *Ibidem*, p. 138.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p. 139.

rămas până la acest moment necunoscute.

De aceea în cercetarea noastră vom trece în revistă unele acțiuni ce au fost întreprinse în cadrul instanțelor administrativ-judiciare din Basarabia pe marginea acestui caz. După cum s-a remarcat pe acest subiect în atenția Expediției judecătorești a Departamentului Întâi al regiunii Basarabia au parvenit mai multe plângeri prin care se solicita oprirea procesului de separare a părților la care pretindea Lupul Strătan, pricină ce s-a întins pe mai bine de un deceniu și jumătate, constituită într-un dosar judiciar⁹. Această unitate de păstrare arhivistică cuprinde în cadrul său de fapt disputa pe care au avut-o răzeșii din Nișcani cu fostul lor copărtaș și rudă Lupul Stratan, care și-a revendicat dreptul de delimitare a părților ce i-ar fi revenit de zestre de pe soția sa Iliana, fiica lui Toader Sârghie, nepoata Catrinei și a lui Chirică Sârghie, strănepoata lui Iftodie Strătan.

Menționăm că acțiunile de separare a părților ce le revendica Lupul Strătan au început înainte de „venirea rușilor”, după cum relatează unul dintre informatorii lui Paul Mihail, Nicolae Dumitru Strătan. Că acest narator a avut dreptate, ne confirmă sinetul din 12 martie 1809, dat de postelnicul Lupul Strătan vărului său Dănilă, prin care arată că a luat „Do(uă) zapise a lui Iftodi Strătan, ci i-au vândut un Gavril și cu alți frați ai lui, ficiorii lui Vârlan Armaș...”¹⁰ Nu vom insista asupra personajelor consemnate în acest act.

Inițierea dosarului de Expediția Judecătoriei a Departamentului Întâi se produce la sfârșitul anului 1813, când un grup de răzeși format din Vasile Brâncă, Ioniță Manole și căpitanul Grigoraș Harea ca vechili/împuterniciți ai obștei răzeșilor din Nișcani, se adresau 10 decembrie 1813 acestei instanțe cu o cerere de a se opri pentru o perioadă procedura de alegere și hotărnicire a părții de moșie din Nișcani pe care Lupul Strătan cu rudele sale o solicitaseră de la Sedrărie. Petiționarii mai adăugau că Serdăria la rândul ei își delegase hotarnicii pentru a îndeplini această acțiune. Răzeșii din Nișcani își motivau cererea pe faptul că

⁹ DGAN ANA RM, F. 5, inv. 4, dosarul 28, 89 file.

¹⁰ Ibidem, f. 38.; Vârlan armaș poate fi una și aceeași persoană cu Vârlan, fecior a lui Neniul din Nișcani, amintit la 9 mai 1654. Paul Mihailovici, *Documente din Basarabia*, În: Arhivele Basarabiei, nr. 2, 1935, p. 166; Cf. *Idem*, *Satul Nișcani după documente și Tradiții*, În: Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, Tom I, Chișinău, Tipografia Moldovenească, 1937, p. 125.

mulți dintre mandatarii lor nu erau prezenți, „fiind duși în trebuințele lor”¹¹. Pe marginea acestei cereri dregătorii Departamentului au dispus ca petiționarii să-și prezinte actele pe care își întemeiau pretenția, și în cazul demonstrării temeiniciei lor, atunci urmau să fie date dispoziții scrise Serdăriei de Orhei ca să se execute hotărnicirea acelei părți de moșie în primăvara anului ce următor 1814¹². Această rezoluție a fost dezvoltată prin adresa nr. 259 din 17 decembrie 1813, contrasemnată de consilierii Departamentului I-i, Teodor Bașota și Matei Donici, prin care se scria Serdăriei „... că dacă nu sânt to(a)ți părțile fați cu scrisorile și dovezile ci au, apoi hotărātu părră în primăvară va sta, când atunce să li să pui de cătră d(u)m(nea)v(oastră) hotărăt soroc, ca să fii cu toți(i) la hotărăt cu scrisorile și dovezi ci vor ave, și să nu poată zăci în urmă că n-au avut vremi să-și caute.”¹³

În pofida acestor cereri și dispoziții, postelnicelul Lupul Strătan, continuă să insiste asupra delimitării părților sale din moșiile Nișcani și Sferja (Sverja) de pe Bâc ce le avea de baștină și cumpărătură, cerând la 18 ianuarie 1814 Departamentului I-i să fie rânduiți în acest scop căpitanii Costandin Costin și Ioniță Mârzac, care „au știință”¹⁴, adică cunoștințe în domeniul delimitării de hotare și separarea moșiilor. Dacă ținem seama că cel din urmă era răzeș în unele moșii din împrejurimi, adică la Pitușca (Vărzăreștii Noi) și Hoginești, cel mai probabil avea și unele informații și despre circumstanțele cazului ce urmau să-l cerceteze. La această cerere raportorul Departamentului I-i, Constantin Stamati, după ce prezenta boierilor consilieri solicitarea amintită, bazându-se pe indicațiile lor, la 19 ianuarie 1814, înscrisa rezoluția: „Să va face poroncă cătră Sărdării ca să rânduiasăc pe cerșuții de jăl(uito)r să-i facă driaptă alegire părtil(o)r lui după scrisorile, ci va fi având.”¹⁵ Rezoluția dată a fost pusă în aplicare prin ordinul Departamentului înaintat Serdăriei din 20 ianuarie 1814¹⁶. Deși nu dispunem de date privitor la modul cum cei doi slujitori ținutali a inițiat procesul de alegere și delimitare a părții lui Lupul Stratan din Nișcani, totuși unele dintre acțiunile lor au

¹¹ DGAN ANA RM, F. 5, inv. 4, d. 28, f. 1.

¹² *Ibidem*, f. 1v.

¹³ *Ibidem*, f. 2.

¹⁴ *Ibidem*, f. 3.

¹⁵ *Ibidem*, f. 3v.

¹⁶ *Ibidem*, f.4.

generat reacția copărtașilor săi, între care: Ioan Harea, Panaite Vlasă, Maftei Strătan, Luca Strătan, Costantin Strătan, Vasile Strătan, preotul Ștefan Pelin, Nastasă Erhan și Andrei Strătan, care, la 30 aprilie 1814, se plângeau Departamentului I-i, că deși cei doi slujitori, care au fost rânduiți de Serdărie: „Viind la fața locului, fără să fim toți frați, fără să facim împreună alegirea după spiți, fără să fie megieșii și scrisorile lor fați după rânduială, mai vărtos că este și o pricină de hotar cu blagorodiia sa tit(uliarnâi) sovetnic Sandul Theodosiu dispre Hărjauca, au răscoit moșiea fără vo(i)ea și priimire noastră,...”¹⁷ Această acțiune, calificată de răzeși drept o „răscroire” sunt sugestive pentru a înțelege, cum ei percepeau, acțiunea realizată de Costandin Costin și Ioniță Mârzac, în folosul copărtașului lor. Tot de aici se poate de observat modul cum unele dispoziții ale instanțelor judiciare, erau executate în detrimentul altor dispoziții ale acelorași structuri. Adică, la 17 decembrie 1813 Departamentul dispunea Serdăriei ca pentru hotărnicirea și de delimitarea părții lui Lupul Strătan dinspre ceilalți răzeși urma să fie stabilit un termen, adică o zi, când toți răzeșii trebuiau să se prezinte fie personal, fie prin reprezentanții lor, cu actele și dovezile pe care le avea pentru ași apăra drepturile de stăpânire, în raport cu un copărtaș care dorea să se separe din stăpânirea devălmașă.

Deoarece cei doi mazili, Constantin Costin și Ioniță Mârzac, în viziunea reclamantilor, au comis mai multe neorânduiești în timpul acțiunilor de hotărnicire, i-a motivat pe răzeși să solicite să le fie rânduit un alt hotarnic în persoana logofătului Nicoale Dumbravă, care trebuia, în opinia lor, pentru început să aleagă, adică să stabilească hotarele exterioare ale întregii moșii și doar după aceea să purceadă la procesul de deosebire a părților celor ce doresc să se separe. Și doar într-un final să fie puse pietre de hotare și să fie date și mărturii hotarnice după obicei¹⁸.

Cu toate acestea cererea răzeșilor a rămas fără niciun răspuns, deoarece la 17 iunie 1814 la Departament intra plângerea semnată de Tănase Șonțu cu rudele sale, răzeși de Nișcani. În jaloabă petenții invocau că după judecățile ce le-au avut cu Lupul Stratan și cu rudele sale, aceștia din urmă au pierdut procesul. Totodată reclamantul sublinia că pârâțul contrar hotărârilor ce au fost emise, s-a sculat și „... cu nedreptate îmblă

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

să între cu stăpânire în parte Chilii, cari esti driaptă a noastră după spița de niam și dovezi ce avem.” Tănase Șonțu și mandatarii săi, cereau să fie oprit procesul de stabilire a hotarelor până la încheierea proceselor ce încă se aflau pe rol¹⁹, cel mai probabil la Serdărie.

Deși aparent cererea jăluitoarelor era justificată consilierii judecătorești nu au luat-o în seamă și au dat ordine la 20 iunie 1814, ca să-i înștiințeze pe reclamânți „că hotarnicii rânduiți nu să vor opri și jăl(uito)r(ii) ci vor ave își vor căuta după vremea lucrului.”²⁰

Pretenția lui Lupu Strătan asupra acestei părți de moșie și-o fundamenta pe un zapis din 23 ianuarie 1719, prin intermediul căruia Chilia cu feciroii săi vindea o a treia parte din bătrânul Ștefan Jânbei lui Iftodi Strătan la un preț de „în 17 lei, luând cinci matci stupi”²¹. Actul în cauză de fapt nu era originalul zapisului Chiliei, el a fost scris mult mai târziu pe hârtie, care s-a dovedit în timpul anchetei că era din anul 1809. De asemenea pe respectivul act pe motiv că i-ar fi trezit vornicului de poartă Dimitrie Jărdan careva bănuiele, acesta l-a iscălit ca să nu fie înlocuit cu o altă copie, după cum recunoaștea însuși deținătorul său într-o mărturie de la 20 aprilie 1815, ce era scrisă de Gheorghe Gori, în prezența mai multor martori: Constandin Jărdan căpitan, Costantin Savischi (Savițki), Simion Mustiață, Luchian Harghel din Rădeni și Vasile Jăvârdan (Jărdan), precum și în prezența aceluiași dregător de ținut²². Astfel, din cauza condițiilor neclare în care a fost întocmit actul din 1719, acest lucru a servit temei pentru potrivnicii postelnicelului de a-l contesta și chiar de a-l califica ca fiind un act „plastografie”, adică un fals.

O întorsătură în desfășurarea procesului de alegere și de delimitare a părții postelnicelului Lupul Strătan se produce la o lună distanță, de la plângerea răzeșilor ce-și revendicau dreptul de stăpânire de pe Chilia, adică la 15 iulie 1814, când Constantin și Manolache Strătan, răzeși de Nișcani, se împotriveau ca să fie despărțită partea ce o avea Lupu Strătan de cumpărătură. Aceștea cereau Departamentului ca să le fie stabilit termen după vremea lucrului, pentru a veni să se judece cu reclamantul²³. Pe această solicitare raportorul Departamentului înscria dispoziția con-

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, f. 7v.

²¹ *Ibidem*, f. 24, 24v.

²² *Ibidem*, f. 24v.

²³ *Ibidem*, f.8.

silierilor judecătorești care are un conținut sec: „Să va împlini cerire jăl(uito) r(ilor).” Ceea ce presupune că instanța sesizată, într-un final, înțelegând complexitatea litigiului, a acceptat stoparea procedurii de hotărnicire, pe care refuzase anterior. Astfel, reclamanților le-ar fi fost stabilit sorocul solicitat, care a fost adusă la cunoștința Serdăriei de Orhei la 21 iulie 1814, cu ordinul nr. 1557²⁴. Instituție care la rândul său la 12 septembrie 1814, prin intermediul serdarului, paharnicul Thoma Stamati poruncește căpitanului de mazili de la ocolul Fața Băcului, ca „să conțină hotărâtul, arătând hotărnicilor spre a rămăni păn după vremea lucrului”²⁵.

Din materialele disponibile observăm, că practic timp de jumătate de an pricina în cauză nu este reflectată în dosar, ea a rămas în afara atenției instanțelor administrative și judecătorești. În acest interval, cel mai probabil, răzeșii de Nișcani s-au aflat în așteptarea soluției, sau cel mai probabil negociau o învoială. Abia în primăvara anului următor, când subiectul este reluat în evidențele judiciare, când la 15 aprilie 1815, Lupul Strătan în prezența mai multor martori, dădea acea mărturie ce a fost amintită mai sus, prin care erau aduse mai multe lămuriri despre zapisul din 1719, care era scris pe hârtie folosită în anul 1809 și iscălit de vornicul de poartă Dimitrie Jărdan. Mărturie ce urmărea să clarifice pricina ce o avea emitentul ei cu Tănase Șonțu și rudele sale pentru partea lui Ștefan Jânbei, ce a cumpărat-o strămoșul lor, Iftodie Strătan de la Chilia și feciorii săi.

Deși dosarul ce-l avem în atenție nu include actul de delimitare a părților ce le revendica postelnicelul Lupul Strătan ca să-i fie separate din cadrul moșiei Nișcani. Datorită contribuției preotului Paul Mihail, astăzi putem să reconstituim cursul evenimentelor din vara-toamna anului 1815, când cea mai mare parte a răzeșilor ajung la o învoială cu beneficiarul acestei acțiuni de separare din răzășie.

Astfel la 31 august 1815, răzeșii de Nișcani, în persoana preotul Ștefan de la Bărăiac, preotul Ștefa Pelin, diaconul Ion Strătan, Ioan Hare, Ștefan Strătan, Andrei Strătan, Maftei Strătan, diaconul Maftei Garaulevici, Maftei Durnescu, Andronic Strătan, diaconul Gavril Hare, Luca Strătan, Dumitru Popa și Axinte Popa, ginerile diaconului Simion

²⁴ *Ibidem*, f.9.

²⁵ *Ibidem*, f. 23.

de la Onișcani, dau la mâna postelnicelului Lupul Strătan o mărturie prin care se învoiesc în privința întinderii seliștii satului Nișcani, care conform înțelegerii trebuia „să fie în lățâmi și în lungime cât cuprend casăle, însă 234 stânjani 4 palme cap din sus dispre apus și 244 stânjini 4 palme mijlocul și 253 stânjani 4 palme cap din gos dispre răsărit și în lungime 370 stânjeni...”²⁶ În conformitate cu această declarație acești stânjeni urmau să fie împărțiți „pe scresori și pi niamuri din care să ni aliag(ă) toati părțile noastre dinspre a dumisali post(elni)celu(lui) Lupu(l) Strătan, atât din săliști, cât și din că(m)p, dispărându-le și cu pietre hotar...”²⁶ Partea din săliște, care i-a revenit postelnicelului a fost amplasată în partea de sud a laturii dinspre apus, formând un patruleter cu lățimea de 84 de stânjeni, iar în lungime 240 stânjeni.²⁷ Procesul de delimitare a părții lui Lupul Strătan a continuat până la 20 octombrie 1815, când era încheiată hotarnica părții separate și Serdăria de Orhei înștiința Departamentul despre încheierea ei printr-un raport special.

Concomitent cu cercetarea și delimitarea hotarelor părții la care pretindea Lupul Strătan, slujitorii ținutului Orhei, căutau să soluționeze și pricina pe care unii dintre răzeșii ce se trăgeau din Iftodie Strătan o revendicau, în legătură cu zapisele ce i le-ar fi acordat postelnicelului pentru ași alege părțile.

Astfel la 12 septembrie 1815, Constantin Căstan (probabil Costin – T.C.) printr-un nou raport informa Serdăria de Orhei că a cercetat plângerea lui Zanoși Strătan din Orhei. În care acest răzeș pretindea că ar fi având parte de moșie în Nișcani de pe Chirică, fiul lui Iftodi Strătan, și că Lupul Strătan nu-i primește a avea împărtășire. Astfel raportorul informa că după procedurile și obiceiul de desfășurare a unor astfel de anchete l-a interogat pe pârât despre rangul de rudenie ce este între ei. La aceasta ar fi dat răspuns că „nu-i știi di răzăși, ori di ne(a)muri”. Concomitent pârâtul ruga „să fii îngăduit”, adică să i se dea un termen, pentru ași aduce dovezile, care i-a fost acordat până la ziua Sfântului Dumitru să se prezinte la Serdărie²⁸. În pofida acestor decizii și învoiele Lupu Strătan nici în primăvara anului 1816 nu a binevoit să se prezinte în fața instanțelor. Drept urmare Ioan Stratan, Zanoși Strătan și Vasile

²⁶ Paul Mihai, *op.cit.*, p. 146-147.

²⁷ *Ibidem*, p.148.

²⁸ DGAN ANA RM, F. 5, inv. 4, d. 28, f. 25.

Drăgănel, fiind vechili ai răzeșilor din Iftodie Strătan, la 10 mai 1816 se adresau repetat, cu o nouă plângere Serdăriei. În consecință serdarul, maiorul Iacov Șeinovici poruncea la 16 mai 1816 căpitanului de mazili de la ocolul Fața Bâcului să-l trimită „fără smintială” pentru a se înfățișa cu reclamanții săi, după vremea lucrului²⁹. Pe marginea aceleiași plângeri la câteva zile distanță la 21 mai 1816, serdarul, Ioan Cheșcu stolnicul îi poruncea vornicului de poartă Dimitrie Jărdan ca să o cercetezi la fața locului, și dacă nu-i va putea împăca pe împricinați prin raport să informeze Serdăria³⁰. Din plângerea dată de cei trei răzeși în primăvara anului 1816 constatăm că deja hotarele părții alese a lui Lupul Strătan deja erau stabilite și prin pietre hotară. Tot în această jalobă reclamanții arătau că la această acțiune s-ar fi folosit de zapisele ce le-ar fi luat de la ei cu dare de sinete, adică confirmare în scris, cum este acela din 1809 dat vărului său Dănilă pentru două zapise. Pentru soluționarea pricinii cereau să fie trimis vornicul de poartă Dimitrie Jărdan, care de fapt hotărnicise cu un an mai înainte această moșie³¹.

În legătură cu cele două zapise despre care am amintit mai sus serdarul maiorul Iacov Șeinovici îi scria la 10 mai 1816 căpitanului de mazili de ocol ca să-l oblige pe Lupul Strătan să i le restituie lui Ioan Strătan de la Chiperceni³². Deși în atenția Serdăriei erau mai multe plângeri de nemulțămire în legătură cu alegerea și stabilirea hotarelor părții din moșiile Nișcani și Sferja ce i-a revenit lui Lupul Strătan, dar și a dispozițiilor care într-o oarecare măsură, aparent, urma să impună continuarea cercetărilor la fața locului, bazate pe dovezi și alte probe, la 12 mai 1816, maiorul Iacov Șeinovici, serdarul de Orhei, contrasemna un raport către Departamentul I-i, sub nr. 2367, prin care solicita ca să fie întărită de ocârmuire mărturia hotarnică și alegerea făcută de vornicul de poartă Dimitrie Jărdan și porușnicul Ioan Trohin, conform dispoziției de sub nr. 71, din 20 ianuarie 1814.³³

În rezultat, la 24 mai 1816 consilierii Departamentului I-i, îndemnându-se pe acest raport al Serdăriei, întărea hotarnica părții

²⁹ *Ibidem*, f. 25v.

³⁰ *Ibidem*, f. 26v.

³¹ Paul Mihail, *op. cit.*, p. 147-148.

³² DGAN ANA RM, F. 5, inv. 4, d. 28, f. 27.

³³ *Ibidem*, f. 10, 10v.

separate și delimitate ce i-a revenit postelnicelului Lupul Strătan, care după ce a fost cercetată „... s-au văzut iscălită de toți răzășii și urmată cu toată rânduiala, ...”³⁴. Tot în aceeași zi, Departamentul înainta Serdăriei și ordinul prin care confirma înceierea actului de întăritură a hotarnicii din 20 octombrie 1815. În cadrul respectivului document consilierii judecători completau hotarnica și cu o decizie despre modul cum urmau să fie folosite iazurile de pe ambele pâraie de pe moșia Nișcani. O decizie importantă prin care se urmărea nu doar clarificarea unor raporturi în legătură cu aceste bunuri geneeratoare de venituri, dar și pentru prevenirea unor eventuale litigii ce se puteau isca între stăpânii moșiei. Astfel funcționarii Departamentului dispuneau ca: „iazurili, ce sînt pe amândoi pâraile di pi moșii Nișcanii, în vremi când va fi apă întrânsili și morili vor lucra, să stăpăniască fișticari după baștină, iar când vor fi iazurile săci, fără apă, atunce să fii stăpănire pe fânați, sau pe imaș, a răzășilor acil(o)r ci li să vor veni iazurili pe delnița lor.”³⁵

Apărent această încheiere a Departamentului I-i a pus punct procesului de delimitare a părții lui Lupul Strătan, totuși pretențiile răzeșilor nu s-au oprit aici, într-un-cât în atenția instanțelor judecătorești din Basarabia au continuat să parvină cereri din partea acelor ce-și revendicau dreptul de stăpănire de pe Iftodi Strătan și în deceniului următor, implicând costuri și cheltuieli care nu întotdeauna vor fi în folosul împricinaților. Trebuie să remarcăm că prin deciziile instanței judecătorești regionale din 24 mai 1816 se încheie doar o etapă a procesului de separare, sau de ieșire din indiviziune, a postelnicelului Lupul Strătan.

Din documentele și mărturiile valorificate și editate de preotul Paul Mihail acum mai bine de nouă decenii în urmă, dar și din datele ce le expunem în această comunicare se poate de observat complexitatea proceselor de separare a unor răzeși cu părțile ce le reveneau din cadrul unor moșii. Procese complicate prin natura lor, întrucât angrenau în cadrul lor nu doar voința părților, dar și implicarea unor funcționari de diferite ranguri, ce erau însărcinați cu punerea în practică a procedurilor și obiceiurilor pământului în astfel de pricini. Astfel prin parcurgerea documentelor din anexe poate fi sesizată complexitatea unor asemenea acțiuni.

³⁴ *Ibidem*, f. 11.

³⁵ *Ibidem*, f. 12, 12v.

Deși prin acest material constatăm că numărul documentelor privitoare la istoria Nișcanilor și a moșiilor/satelor din împrejurimi este cu mult mai mare, contrar aprecierii date de protagonistul acestei sesiuni de comunicări, totuși valoarea informațională a surselor puse în circuit și aprecierile pe care le-a dat părintele Paul Mihail până în prezent rămân valabile.

ANEXE³⁶

1

1809 martie 12. – *Lupul Strătan postelnicul confirmă că a primit de la vărul său Dănilă două zapise de cumpărătură a lui Iftodi Strătan, pentru părțile de moșie ce le-a cumpărat de la Gavril și alți feciori a lui Vârlan armaș*

Do(uă) zapise a lui Iftodi Strătan, ci i-au vândut un Gavril și cu alți frați ai lui, ficii lui Vârlan armaș, l-am luat de la d(u)m(nea)lui vărul meu Dănilă și i-am dat acest sănet.

1809 mart(ie) 12.

Lupu Strătan.

DGAN ANA RM, F. 5, inv. 4, d. 28, f.38. Original.

2

1813 decembrie 10. – *Răzeșii moșiei Nișcani, ținutul Orhei solicită Departamentului I-i al regiunii Basarabiei să se oprească procesul de alegere și hotărnicire a părților de moșie a lui Lupul Strătan din Nișcani, pe motiv că nu toți răzeșii sunt de față, fiind duși cu trebuințele lor*

Cătră cinstit(ul) Departament 1-iu a oblăduirii Basarabii.

Jalobă.

Noi, răzășii de moșia Neșcani facim arătare cinstitului Departament, că un Lupu Strătan, voind ași deosăbi părțile lui cu ai săi din trupul moșii Neșcani, au adus și rănduiți(i) de la Sărdării la fața locului și după măsurile ci au făcut vo(i)esc a puni și petri hotară.

Și pentru că, mulți răzăși împregiurași nu sânt față, fiind duși în trebuințele lor. Rugăm pe cinstitul Departament ca să să opriască aciașă hotărare cu vade pără în primăvară, când atunce vor fi toati părțile față și cel ci va ave dreptati își va lua parte de moșii.

³⁶

Și va rămâne spre pomenire.

Pre plecați Vasile Brâncă răzăși i Ioniță Manoli răzăși, i Grigoraș Hare căp(i)t(an) și cu ceialți răzăși de Neșcani, țin(u)t(ul) Orheiului.

1813 deche(m)vri(e) 10.

Pe aceeași filă sus: No191. S-au priimit dechemv(rie) 12.

Să să înfășoșăzi jăl(uito)ri(i) să-și arâte documenturile cu care vor a opri hotărătura și de vor fi vrednici, apoi să să scrie Sărdăriei de Orhei u ca să rămăi hotărătur(a) în primăvară.

În Chișinău. Anul 1813 dechemvr(ire) 13.

DGAN ANA RM, F. 5, inv. 1, d. 28, f. 1-1v. Original.

3

1813 decembrie 17. – *Departamentul I-i al regiunii Basarabiei poruncește Sărdăriei de Orhei ca în pricina delimitării părților postelnicelului Lupul Strătan, asupra căreia s-au plâns răzeșii de Nișcani, dacă se va dovedi că nu sunt toți de față, să fie oprită hotărnicirea până în primăvara anului următor, când aceștea trebuiau să fie prezenți cu toate dovezile ce le aveau*

Departamentul Întăi oblăduire Basarabii.

Cătră cinstita Sărdării a Orheiului.

Din alăturată copiiă jalubii răzășilor de moșia Neșcani de la acel țin(u)t pre larg veți înțălegi d(u)m(nea)v(oastră) arătare și cerire ci fac.

Pentru care, să scrii cinstittii Sărdării că dacă nu sânt to(a)ti părțile fați cu scrisorile și dovezile ci au, apoi hotărātu părră în primăvară va sta, când atunce să li să pui de cătră d(u)m(nea)v(oastră) hotărăt soroc, ca să fii cu to ți(i) la hotărăt cu scrisorile și dovezi ci vor ave, și să nu poată zăci în urmă că n-au avut vremi să-și caute.

1813 dechemvri(e) 17. No259.

Sovetnic Baș(o)tă. Sovetnic Donici.

DGAN ANA RM, F. 5, inv. 1, d. 28, f. 2. Copie.

4

1814 ianuarie 18. – *Lupul Strătan postelnicel din Nișcani, ținutul Orhie, solicită Departamentului I-i al regiunii Basarabiei să dea ordine serdarilor de Orhei ca să-i rânduiască pe căpitanii Costandin Costin și*

Ioniță Mârzac să-i aleagă și să-i hotărânicească părțile de baștină și de cumpărătură din acea moșie dinspre ceilalți răzeși

Cătră cinstit Dipartament Întăi a obastii Basarabii.

De la post(elnicelul) Lupu Strătan din sat Neșcanii, țin(u)t(ul) Orh(eiu).

Jalobă.

În moșiia Neșcani și Sferja de pe Băc am părți de baștină și cumpărături de pe strămoșul nostru Iftodi Strătan, cum și în urmă de mini cumpărături.

Și acum, vo(i)esc a le alegi și a le hotără de către ceialanți răzăși, mă rog cinst(itului) Departament, ca să mi s(ă) scrie carte cătră dum(nealor) boerii sărdari de Orh(ei) ca să-mi rânduiască pe dum(nealui) c<ăpitanul>¹ Costanden Costin și pe căp(i)t(a)n(ul) Ioniță Mârzac, fiindcă au știință, și să-m(i) hotărască părțile de o parte.

Post(elnce)l Lupu Strătan <m.p.>

1814 ghen(a)r(ie) 18.

Pe aceeași filă sus No 115. S-au priimit. Ghen(a)r(ie) 17.

Pe fila 3v: După h(otărârea) dum(nealor) s(ovetnici).

Să va face poroncă cătră Sărdării ca să rânduiască pe cerșuții de jăl(uito) r să-i facă driaptă alegire părțil(o)r lui după scrisorile, ci va fi având.

Anu(l) 1814 ghen(a)r(ie) 19.

C(onstantin) S(tamati) <m.p.>

DGAN ANA RM, F. 5, inv. 1, d. 28, f. 3. Original.

5

1814 ianuarie 20. – *Departamentul I-i al regiunii Basarabiei poruncește Serdăriei de Orhei să rânduiască pe căpitanii Costandin Costin și Ioniță Mârzac, pentru a cerceta și alege părțile din moșia Nișcani ce le revendică postelniculul Lupul Strătan*

Departament(ul) Întăi oblăduiri Basarabii.

Cătră cinstita Sărdării.

Să alătorează copii de pe jaloba ce au dat postelniculu Lupu Strătan de la acel țin(u)t că ar fi având și el părți de moșii baștină și cumpărătură în moșiie Neșcani și Sveja de pre strămoșul său Iftodi Strătan, carile vo(i)

¹ Ilizibil. Întregit după alte documente în care este menționat acest slujitor.

ești a le alegi și a le hotără de cătră ce(i)lanți răzăși.

Drept aceia, să scrii d(u)m(nea)v(oastră) ca să s(e) orânduiască pe ceruții de jăluitori să-i facă dreaptă alegire părților lui după scrisori și zăpisă de cumpăratură ce va fi având, iar născând vreo pricină de nemulțămiri, apoi cu raport d(u)m(nea)v(oastră) să fei trimiși aice pe amândoi părțile.

1814 ghen(a)r(ie) 20.

Sovet(nic) Bașotă. Sov(e)t(nic) Petrachi Catargiu. Sov(e)t(nic) Donici.

DGAN ANA RM, F. 5, inv. 1, d. 28, f.4. Concept.

6

1814 aprilie 30. – *Răzeșii din moșia Nișcani se plâng Departamentului I-i al regiunii Basarabiei împotriva postelnicelului Lupul Strătan, care în toamna anului precedent a inițiat procedura de alegere și separare a părților sale din acea moșie prin rânduiții căpitani Costandin Costin și Ioniți Mărzac, care ne respectând orânduielele pe asemenea pricini au început măsurarea și alegerea cu punerea de pietre hotare, cer să li se rânduiască alt hotarnic în persoana logofătului Nicolae Dumbravă*

Cătră Departamentul Întăi a ocărmuirii Basarabiei.

Răzășii de la moșiea Nișcanii, țin(u)t(ul) Orheiului.

Jalobă.

Unul din răzășii noștrii, anumi Lupul Strătan, în toamna trecută după jaloba ce au dat Departamentului, fără știrea noastră au cerut hotarnic pe căp(i)t(a)n(ii) Costandin Costin i Ioniți Mărzac, ca să-și aliagă și să-și deosăbască partea lui de a noastră.

Departamentul după a lui jalobă au rânduit pe numiții Costin și Mărzacu hotarnici prin Sărdărie, ca să urmezi jalobii sali. Și, dar, numiții hotarnici viind la fața locului, fără să fim toți fați, fără să facim împreună alegirea după spiți, fără să fie megieșii și scrisorile lor fați după rânduială, mai vârtos că este și o pricină de hotar cu blagorodiia sa tit(uliarnâi) sovetnic Sandul Theodosiu dispre Hărjauca, au răscoit moșiea fără vo(i)ea și priimire noastră, supt cuvânt că alegi partea numitului răzăș.

Noi, cu plicăciuni ne rugăm cinsti(tulu)i Departament, ca:

Întăi, hotărătura acia să nu fie priimită, nici ținută în samă, că nu

esti cu mulțămiria noastră. Și nici pomeniții hotarnici <nu> au urmat după rânduială.

Al doile, să ni s(e) rânduiască de iznoavă hotarnici pe dum(nealui) log(o)f(ă)t(ul) Neculai Dumbrabă, ca să aliagă întâi de cătră megieștile moșii întregime trupului moșii noastre și apoi să deosăbască părțile răzășilor acelor ce vor vre să s(e) diosăbască, puind și pietri hotară, dând și hotarnice după obicei.

Ioan Har(e)a, Panaite Vlasă, Maftei Strătan, Luca Strătan, Costandin Strătan, Vasili Strătan, preut(u)l Ștefan Pelin, Nastasă Erhană, Andrei Strătan.

1814 apr(ilie) 30.

Pe fila 5 față sus: Nr. 969. S-au pri(mit). Apr(ilie) 30.

Pe fila 6 față: După h(otărârea) dum(nealo)r s(ovetnici) să vor înfătoșa în cercetare mai...(?).

C(onstantin) S(tamati) <m.p.>

DGAN ANA RM, F. 5, inv. 1, d. 28, f. 5-6. Original.

7

1814 iunie 17. – *Tănase Șonțu cu rudele sale, răzeși din moșia Nișcani, se plâng Departamentului I-i al regiunii Basarabiei pentru pricina ce o au cu Lupul Strătan din Nișcani și rudele sale pentru partea Chilii, unde ei după spița de neam nicio treabă nu au, cer să fie oprită hotărnicirea până ce va lua sfârșit judecata pe această pricină*

Cătră cinst(itul) Departamentu Întâi al ocărmuirii oblasti(i) Basarabiei.

Plecată jalobă.

În pricina de giudecată ce avem cu un Lupul Strătan și alții a lui, pentru moșie Nișcanii din țin(u)t(ul) Orh(eiului), după giudecata ce am avut în anii trecuți, s-au dat rămași din giudecată după document(u)ri ce avem.

Apoi, acum sculându-să iarăș(i) acel Strătan, care cu nedreptate împlă să între cu stăpânire în parte Chilii, cari esti driaptă a noastră după spița de niam și dovezi ce avem.

După înfătoșare ce am avut înainte Sărdării de acmu, ne videm cu totul înstrămbătățiți, căci nu să uită nici la spițe niamului, nici la unile

din dovezi. Și fiindcă acum vra să facă și hotărâtură acei moșii și vra să împresoare ace parte a Chilii, unde ei, acolo după spița niamului, nicio triabă nu au.

Ne rugăm cinstitului Departament să fie poroncă ca să fie opriți acei hotarnici, pân când giudecata va lua sfârșit și să fim scoși în giudecata cinstitului Departament, ca după documenturi, i spița de niam și dovezi ce avem, să fim puși la cale după dreptate.

Și va rămâne mare pomenire.

Tanasăi Șonțu cu niamurile sale răzăși de moșie Nișcanii, țin(u)t(ul) Orh(eiului).

Pe fila 7 față sus: Nr.1635. S-au pr(imit) iuni(e) 17.

Pe fila 7v: După h(otărârea) dum(nealor) s(ovetnici).

Jăl(uito)r(ii) li să va arăta că hotarnicii rânduți nu să vor opri și jăl(uito)r(ii) ci vor ave își vor căuta după vremea lucrului.

Anu 1814 iuni(e) 20.

C(onstantin) S(tamati) <m.p.>

DGAN ANA RM, F. 5, inv. 1, d. 28, f.7, 7v. Original.

8

1814 iulie 15. – *Costandin și Manolache Strătan solicită Departamentului I-i al regiunii Basarabiei ca să oprească hotărnicirea și alegerea părților din moșia Nișcani, ținutul Orhei, la care pretinde Lupul Strătan, și să li se dea termen după vremea lucrului ca să se prezinte cu toate scrisorile și dovezile ce le au pentru această pricină*

Cătră cinst(itul) Departament Întăi oblăduirii Basarabiei.

Costandin Strătan împreună cu Manolachi Strătan, răzăși di moșie Nișcani, țin(u)t(ul) Orheiului.

Jalobă

În pricină ci avem noi cu un Lupu Strătan, tot a nostru răzăși din Nișcani, carile vra să-și dispartă parte sa cumpărătură, ci au cumpărat tot de la răzășii noștri, în care vo(i)ești a intra în stăpânirie și să-și pu(i) e și pietri hotară, pe carile noi nu-l putem îngădui.

Și ne rugăm să fim lăsați pân după vreme lucrului și atunci vom veni cu toate scrisorile dovezi, ci vom ave, și vom sta în giudicată.

Iar până atunci să nu să de nicio hotărâre, fiindcă avem îndreptare.

Pre plecati slugi, Costandin și Manolachi Strătan, răzăși di moșie Nișcani.
1814 iuli(e) 15.

Pe aceeași filă în colțul de jos stânga: Să roagă să s(e) scrie carte la Sărdăr(i)e și să li să pu(i)e vade pân după vreme lucrului și atunce să vie cu scrisori să ste în giudicată.

Pavel Murnulovici(?) jalobari <m.p.>

Pe fila 7 față sus: Nr.1956. Priimit iuli(e) 18.

Pe fila 7v: După h(otărârea) dum(nealor) s(ovetnicilor).

Să va împlini cerire jăl(uito)r(ilor).

Anu 1814 iuli(e) 18.

C(ostantin) S(tamati) <m.p.>

DGAN ANA RM, F. 5, inv. 1, d. 28, f.8. Original.

9

1814 iulie 21. Chișinău. – *Departamentul I-i al regiunii Basarabia poruncește Serdăriei de Orhiei să aducă la împlinire cererea lui Costandin și Manoli (Manolache) Strătan de stopare a hotărnicirii moșiei Nișcani de la acel ținut*

Departamentul Întăi.

Cătră Sărd(ă)r(ia) Orh(eiului).

Din alăturată copia di pe jaluba lui Costandin și Manoli Strătan, răzăși de moșia Nișcanii, va înțălegi ace Sărd(ă)r(ie) arătare și cerire ci fac asupra unui Lupul Strătan.

Drpet aceia, Sărd(ă)r(ie) va aduci la împlinire cerire jăl(uito)r(ilor) după vadeoa ci-și cer.

În Chișinău. Anul 1814 iul(i)e 21 zile. Nr. 1557.

S(ovetnic) Ioan Rus(u). S(ovetnic) Petrachi Cat(a)r(giu).

D(ocladcic) Stamati.

Văluță.

DGAN ANA RM, F. 5, inv. 1, d. 28, f.9. Concept.

10

1814 septembrie 12. – *Thoma Stamati, paharnic, serdar de Orhei, poruncește căpitanului de mazili de la ocolul Fața Bâcului, în temeiul ordinelor Departamentului I-i al regiunii Basarabiei, să oprească procesul*

de hotărnicire și alegere a părților lui Lupul Strătan din Nișcani, pentru a se cerceta pretenția formulată de Costandin și Manolache Strătan

De la Sărdărăie.

Cătră căp(i)t(an)u di mazili de la ocolu Fața Băcului.

După poronca Dipartamentului Întăi ci au priimit Sărd(ă)r(ia) din 23 iuli(e), supt nr. 1557, cu alăturată copii di pi jaloba lui Costandin și Manolachi Strătan în pricina ci au cu Lupu Strătan, pintru alegirea ci esti poroncită a să faci părților lui, cu cari s-ar făcând strămbătati jăluitorilor la părțili ci au și ei în numita moșii.

Ți să scrii ca să continească hotărătul, arătând hotarnicilor spre a rămăni păn după vremea lucrului, când atunce amândoi părțili să s(e) arăti la Dipartamint, spre a să da hotărări.

Toma Stam(a)t(i) pah(arnic) <m.p.>

1814 săpt(em)v(rie) 12.

DGAN ANA RM, F. 5, inv. 4, d. 28, f. 23. Original.

11

1815 aprilie 20. – *Lupul Strătan postelnicel din Nișcani, ținutul Orhei, dă mărturie vornicului de poartă Dimitrie Jărdan, că zapisul din 1719 ianuarie 23 de vânzare a o a treia parte din bătrânul lui Ștefan Jânbei, ce la cumpărat Iftodie Strătan de la Chilia și feciorii ei, este scris pe hârtie din 1809 și a fost iscălit de numitul vornic pentru a nu fi schimbat, a rămas la mâna sa*

Copie.

Întocma di pi cel adivărat ci esti la mini acasă(?).

Eu, Lupu Strătan post(elni)ce(l) din satul Neșcanii de la ocolu Fața Băcului, adiverezi cu aciaastă scrisoari a me la mâna d(u)m(i)s(a)li vor(ni)c(ul) Dimitrie Jărdan, precum să fie știut că având eu un zapis din anul 7227 (1719) ghinari(e) 23, de la Chilia cu ficiorii, cari vinde în 17 lei, luând cinci matci stupi di la Iftodi Strătan, o a triia parti din bătrânul lui Ștefan Jânbei, după cum arată zapisul. La cari zapis, după cercetari s-au cunoscut că veletul a hârtii esti din anul 1809, în cari esti scris zapisul.

Iară zapisul viletu ci esti aşăzatu esti cu 91 di ani mai mari di cât hârtia și cunonoscându-să a fi niadivărat, au rămas zapisul acela tot în

mâna me, până când să va faci ce disăvârșită cercetari la moșia Neșcanii și atuncia fiind toati părțali enteresati de față după cercetari, după cum atunci să va găsa cu dreptati, așa să de sfârșit.

În cari scrisori am iscălit însumi cu mâna me.

Însă, și zapisul acel vechi l-au însămnat d(um)ilui vor(ni)c cu a d(u)m(i)sali iscălitură pentru ca să nu să schimbi.

1815 apr(ilie) 20

Iscălit: Lupu Strătan post(elni)ce(l).

Iscăliți marturi:

Costandin Jărdan căp(i)t(a)n m-am întâmplat.

I Costantin Savischi m-am întâmplat.

Simion Mustiață.

Aciastă scrisori am scris cu zăsa numitului de mai sus, eu Gheorghe Gori, m-am întâmplat.

Ierei Luchian Harghil din Rădeni.

Vasăli Jăvârdan m-am întâmplat.

Dimitrie Jărdan vornic di po(a)rt(ă) <m.p.>

DGAN ANA RM, F. 5, inv. 4, d. 28, f. 24, 24v. Copie.

12

1815 septembrie 12. – *Constantin Căstan (Costin) raportează Serdăriei de Orhei că a cercetat pricina ce o are Zanohi Strătan din Orhei cu Lupul Strătan din Nișcani, pentru partea lui Chirică, fiul lui Iftodi Strătan, de pe care trage răzășie primul, întru-cât în acea moșie se alegea și hotărnicia partea lui Lupul Strătan, la cererea acestuia de a fi păsuat până la sfârșitul hotărniciei, le-a pus soroc să se prezinte la Serdărie cu dovezile ce le au la Sfântul Dimitrie*

Cu plecaciuni înștiințazi cinst(i)ta Sărdării.

După poronca ci me-(a)u adus Zanohi Strătan din Orhei, ca si cercitiz pentru că ar fi având parti di moșii în moșia Nișcani di pi un Chir(ică) săn Iftodi Strătan și că Lupu Strătan, nu-i priimești.

Și, eu, chemând față pe Lupu Strătan, l-am întrebat di ari științi di acesti ne(a)muri, ci si li(a)gu di dănsul. Și Lupu Strătan au răspuns că nu-i știi di răzăși, ori di ne(a)muri.

Și fiindcă, la moșia aciasta, esti și hotărări a si faci, au cerut Lupu

Strătan, ca să fii îngăduit, cari eu le-(a)m pus vadi la Sfeti Dimitri(e) să fii di fați cu scrisori, sau dovezi, ci vor avi amândoo părțili, fați înainti cinsti(ei) Sărdării.

1815 săpt(emvrie) 12.

Pre plecat slugă, Gr(?). Costandin Căstan <m.p.>

De la Sărdărie Orheiului.

Cătră căp(i)t(anul) de mazili ot Fața Băcului pi Lupu Strătan cu scrisorile în pricina aceasta să s(e) triimată aice fără smintială, spre înfătoșare după vreme lucrului.

1816 mai 6.

Maior Șiinov(ici) <m.p.>

DGAN ANA RM, F. 5, inv. 4, d. 28, f. 25, 25v. Original.

13

1816 mai 10. – *Ioan Strătan, Zanohi Strătan și Vasile Drăgănel răzeși din moșia Nișcani se plâng Serdăriei de Orhei că Lupul Strătan pentru ași alege părțile sale dinspre alți răzeși, ar fi luat de la ei și zapisele lor din numita moșie, alegând fără voia lor părțile ce le-ar fi aparținut, cer să fie rânduit vornicul de poartă Dimitrie Jărdan să le cerceteze pricina și să-i puie la cale*

Cătră cinstita Sărdării.

Jăluim cu ferbinți lacrimi cătră cinsita Sărdăie că având noi o parti de moșii din bătrânel Iftodi Strătan la satul Neșcani la Fața Băcului, iară unul Lup(u)l Strătan de acolo ș-au hotărât parte sa și au tras și a noastre părți și nou nu ne-au dat de știri. Iară noi am mers și i-am zis să nu ne aleagă părțile, că nu ne trebuiesc ales(e) de alte ne(a)muri. Și i-am adus și poronca censteti(i) Sărdării. Și el tot au hotărât și petre au pus. Care zapisur(i) le-au luat de la noi cu săneturi, ne rugăm mili(i) și bunătaț(ii) censtetii Sărdării să ne să de o poroncă cătră dumnalui vornicul Dumitru Jărdan, fiindcă au fost și hotarnic la numita moșii să ne cercetezi și să ne pui și la cale. Și a fi mare păcat.

1816 mai 10.

Preplecat Ioan Strătan, Zanohi Stratan. Vasile Drăgănel.

De la Sărdării.

Cătră cinst(itul) d(u)m(nealu)i vorne cu di poartă Dumitru Jărdan.

Pre largu te vei preroforisi din jaloba aceasta, ce dau numițai răzăși Ion Strătan și Zanoci Strătan din Chepercenii, cu care vei face cercetari la stare locului, după scresori și dovezi ce vor ave. Și să li faci și puniri la cali, iar fiind pricina într-alt chip să răportuești Sărdării.

Ioan Cheșcu stol(ni)c.

1816 mai 21. Orhei.

DGAN ANA RM, F. 5, inv. 4, d. 28, f. 26, 26v. Original.

14

1816 mai 10. – *Iacov Șeinovici, maior, serdar de Orhei, poruncește căpitanului de mazili de la ocolul Fața Băcului să cerceteze pricina dintre Ion Strătan din Chiperceni și Lupul Strătan din Nișcani, pentru două zapise ce ar fi fost luate de cel din urmă de la primul, și dovedindu-se că cererea este adevărată să-l oblige să le restituie*

Di la Sărdărie.

Cătră căp(i)t(anul) di mazili de la ocolu Fața Băcului.

Pentru doi zapisă ci să jăluești acest Ion Strătan ot Chiperceni, că sînt drepte a sale, și i li-au luat Lupu(l) Strătan ot Neșcani, după cerire ce au făcut, voi urma a faci cercetare șă fiind precum arată, după cuviință să s(e) pui la cale, a i să da drepte zapisăle sale înapoi, ca să nu mai jăluiască. Iar urmând pricina într-alt chip să înștiințazi.

1816 mai 10.

Maior Șiinov(ici) <m.p.>

DGAN ANA RM, F. 5, inv. 4, d. 28, f. 27. Original.

15

1816 mai 12. – *Iacov Șeinovici maior, serdar de Orhei, înaintează Departamentului I-i al regiunii Basarabiei hotarnica părților din moșiile Nișcani și Sferja a postelnicelului Lupul Strătan încheiată cu priimirea ambelor părți de vornicul de poartă Dimitrie Jărdan și porușnicul Ioan Trohin, pentru a fi întărite de Departament*

Cătră Dipartamentul Întăi a oblastii Basarabii.

Di la Sărdăriia Orheiului.

Raport.

După cuprindiria poroncii acelui Dipartament ci urmiazi cătră Sărd(ă)

r(ie) din trecutul an 1814 ghen(a)r(ie) 20, supt nr. 71, s-au orânduit pi d(u)m(nea)lui vornicul di poartă Dimietrii Jărdan și pe porușnecul Ioan Trohin la moșia Neșcanii și Sfeja di au ales părțile post(elni)cel(ului) Lupul Strătan, cum și a răzășilor dispre a post(elni)cel(ului).

După cari alegiri ci au făcut, au dat numitului post(elni)cel și mărturii hotarnică arătătoare în măsuri și alegiri, atât de moșia Neșcanii, cum și de Sfeja, pe cari mărturii hotarnică și alegire, mărturisindu-le numiții hotarnici prin osăbit raport, ci au triimăs cătră Sărdării, din trecutul an 1815, luna oct(om)vr(ie) 20, precum că sint închipuiti cu priimire ambi(lor) părțile și că neci un feliu de pricină n-au mai rămas între dănși(i), iată că și de cătră Sărdărie să pristavlisăsc aceea o cărmuiri spre întăriri.

Iacov Șiinov(ici) <m.p.>

Nr. 2367. 1816 mai 12.

Pe f. 10v: După h(otărărea) dum(nealo)r s(ovetnici).

După cercetările urmate din poronca și mărturiile alăturate întărite și di cătră Sărd(ă)r(ie) cu raportul în putere acestora să va faci document post(elni)ce(lului) Strătan.

Anu(l) 1816 mai 13.

C(onstantin) S(atamati) <m.p.>

Pe fila 10 față sus: Nr.749. Trecut mai 13.

DGAN ANA RM, F. 5, inv. 1, d. 28, f.10, 10v. Original.

16

1816 mai 24. – *Departamentul I-i al regiunii Basarabiei întărește hotarnica părții de moșie din Nișcani, ținutul Orhei, a postelicelelui Lupul Strătan separată de părțile celorlanți răzeși*

Întăritura pe hotarnică Depart(amentul) 1-iu.

Priimindu-s(e) răp(o)rt Sărd(ă)r(iei) din 12 zili a următoarei luni <mai>, supt nr. 2367, că hotarnica aciasta ar fi cu mulțămire, atât a post(elni)ce(lului) Lupu Strătan, cum și a răzășilor, care cercetându-s(e) și de cătră Departament, s-au văzut iscălită de toți răzășii și urmată cu toată rânduiala, pentru aciasta spre a să urma întocma în veci și spre ași stăpâni fiște care părți lor întocma după aciastă hotarnică, sau întărit și iscăliturili sovetnicilor și punirea pecetii împărătești.

1816 mai 24.

S(ovetnic) Ioan Rus(u). S(ovetnic) Matei Donici. S(ovetnici) Căplescu.
Ex(pedito)r Paniopulo.

DGAN ANA RM, F. 5, inv. 1, d. 28, f.11. Concept.

17

1816 mai 24. – *Departamentul I-i al regiunii Basarabiei emite ordin de întărire a hotarniciei prin care s-au ales și s-au delimitat părțile de moșie din Nișcani, ținutul Orhei, a postelnicelului Lupul Strătan, prin care stabilește și unele condiții speciale în privința folosirii în comun a locurilor de sub iazuri pe timp când vor fi pline cu apă și pe timp de secetă*

Din poronca împărăteștii sale măriri, Dipartamentul Întâi a ocăr-muirii oblatei Basarabii, asupra poroncii Dipartamentului din trecutul an 1814 ghenar(ie) 20 zăle, supt nr. 71, către Serdăria Orheiului, după jaloba post(elni)ce(lului) Lupu Strătan ca se-și aleagă di o parte di a răzeșilor părțili ci are în moșiile Nișcanii și Sferja din țin(u)t(ul) Orh(ei), atât de baștină, cum și cumpărături.

Acum s-au priimit răp(o)rt(ul) din 12 zili a următoarii luni <mai>, supt No2367, cu cuprindire că au rânduit pe d(u)m(nealu) vor(ni)c de poartă Dimitrii Jărdan și poruș(ci)cu Ioan Trohin, care după alegire ce-au făcut acelor părți, stălpindu-li și cu petri hotară au dat mărturie hotarnică arătătoare în măsuri numitului post(elni)ce(l). Și fiind ace hotarnică cu priimire amânduror părțil(o)r și ne mai rămâind pricină între dănșii, să înștiințază ca să s(e) întăriască și de cătră Departament.

Apoi, cercetându-s(e) și aice acei hotarnică, ci este din anu 1815 oct(om)v(rie) 20, s-au văzut făcută cu toată rânduiala și iscălită de că-tră amândoi părțili, că s-au mulțămit, sau mai văzut și o învoială dată la mână post(elni)ce(lului) di cătră răzășii, cu toate iazurili ce sînt pe amândoi păraile di pi moșii Nișcanii, în vremi când va fi apă întrănsili și morili vor lucra, să stăpăniască fișticari după baștină, iar când vor fi iazurile săci, fără apă, atunce să fii stăpănire pe fânați, sau pe imaș, a răzășilor acil(o)r ci li să vor veni iazurili pe delnița lor. Care și aceasta, fiind iscălită de toți răzășii, spre a s(e) păzi întocma, atât după aciasta, cum și stăpănire pe părțili lor fiște care după hotarnică, sau întărit hotarnica, spre a să urma întocma în veci.

Și osăbit, și prin acest document, să întărești d(u)m(nealu)i post(elni) ce(lului) Lupu Strătan, vecinica și pacinica stăpânire asupra părțil(o)r sale cuprinsă prin ace hotarnică, ca să li stăpâniască în veci atât post(elni) ce(lul), cum și urmașii săi, din niam în niam, ca pe o a sa driaptă ocină și moșie, luându-și și tot venitul di pe dânsa după legiuirili pământului. Întărindu-s(e) documentul acesta cu iscăliturili sovetnicilor și punier peceții, împărătești.

1816 mai 24.

S(ovetnic) Ioan Rus(u). S(ovetnic) Matei Donici. S(ovetnic) Căplescu. L.P.

Exs(peditor) Paninopul.

DGAN ANA RM, F. 5, inv. 1, d. 28, f.12, 12v. Copie.

18

1816 mai 30. – *Dimitrie Jărdan vornic de poartă raportează Serdăriei de Orhei, că a cercetat plângerea lui Ioan Strătan, Zanoși Strătan și Vasile Drăgănel vechilii răzeșilor din Neșcani, Sferja și Tuzara, pentru pricina ce o au cu Lupul Strătan postelnicele pentru partea de moșie a lui Iftodi Strătan, care nu a putut soluționa l-a fața locului deoarece documentele pe această pricină erau l-a Chișinău, astfel rânduindu-i cu învoirea ambelor părți să se prezinte pentru a fi judecați la Serdărie*

Cu plecăciuni mă închin cinstitei Sărdării.

Raport.

Ioan Strătan, Zanoși Strătan și Vasăli Drăgănel au adus cătră mini poronca cinstitei Sărd(ări)i din luna aceasta mai 22, ca să le cercetezi pricinili ci au cu Lupu Strătan, pentru părțili de moșii ci au în Neșcani di pi un moș a lor Iftodi Strătan și că di cătră Lupul li să împresoară părțili ci ar ave.

Care viind amândoi părțili de faț(ă) am intrat în cercetarea pricinii ce urmează întrii dânsii și jăluitoarii Strătănești au dat samă că sînt drepti răzăși în Neșcani, arătând și niști scrisori vechi. Iar, Lupu Strătan s-au apărât, zicând că nu știi să aibă moșii împreună cu dânsul la Neșcani, arătând că acel Iftodi Strătan părțili lui de moșii ci au avut în Neșcani, în Sferja și Tuzara, le-ar fi dat zăstri unei fete a lui Catrina, pi cari au ținut-o un Chirică Sirghii, și lui încă i-ar fi dată di zăstri de un Toader

Sirghii, ficiorul Catrinei.

Dar, scrisori dovadă asupra acestor zisă a lui n-a scos nimic, arătând că toate scrisorile ci are îi sînt lăsate la Chișinău. Și din pricină că n-au fost scrisorile de față aicea, nu s-au putut da niciun sfârșit și cu priimirea dispri amândoi părți s-au cerut ca să vie la cinstita Sărd(ă)ri(e) să ste în giudecată și după cum am aflat, înștiințazi cinstita Sărdă(ri)e.

1816 mai 30.

Dumitru Jărdan vornic di poart(ă) <m.p.>

DGAN ANA RM, F. 5, inv. 4, d. 28, f. 28. Original.

19

1816 iunie 2. – *Ioan Strătan, Vasile Dărgănel, Zanohi Strătan și Petrachi Strătan, răzeși din moșia Nișcani, ținutul Orhei, ce se trag din Iftodie Strătan, solicită Departamentului I-i al regiunii Basarabiei, pentru pricina ce o au cu Lupul Strătan, să îngăduiască cu întărirea hotarnicii și stăpînirii în folosul acestuia până ce va fi încheiată judecata ce o au pentru părțile lor*

Cătră censtitul Departamintul Întăi.

Preplecați Ioan Strătan, Vasile Drăgănel, Zanohi Strătan, Petrachi Strătan.

Jalobă.

Jăluim cu ferbinți lacrimi, care având noi nești părți de moșii di pi un moș al nostru Iftodi Strătan în Neșcane la Fața Băcului, iară un Lupul Strătan de acol(o) ne tragi drepte pă(r)ț(i)le a no(a)stră. Iară, noi, scoțind poronca censtitei Sărdării la dumnalui vornicul Dumitru Jărdan, fiindcă au fost și hotarnic la numita moșii de sus, ca să ne cercetezi la stare locului dup(ă) scrisor(i) dovezi, dup(ă) științi. Iară, Lupul Strătan, n-au vrut să arăte cărți scrisori la cercetare, el au zis că le-au dus în Dipartament ca să-l întărească.

Ne rugăm, mile(i) și bunătați(i), să îngăduia(s)c(ă) păn ne vom judica că au tras părți strieni, care și zăpisile sînt a no(a)stre, care le-au luat cu sănetur(i) de la noi, care sînt și di fați ne rugăm mile(i) și bunătați(i), că a fi pomană.

Preplecați, Ioan Strătan, Vasil(e) Drăgănel, Zanohi Strătan, Petrachi Strătan.

Tot acolo sus: No956. Iuni(e) 2.

Pe fila 13v: După h(otărâre) d(u)m(nealo)r s(ovetnici).

Cecetându-s(e) scrisorile jăl(uito)r(ilor) și în ...¹ di ...¹ cercetările Sărd(ă)r(i)e(i) să va face legiuita hotărâre.

Anul 1816 iuni(e) 2.

C(onstantin) S(tamati) <m.p.>

DGAN ANA RM, F. 5, inv. 1, d. 28, f.13, 13v. Original.

¹ Ilizibil.

20

1816 iunie 3. - *Ioan Strătan, Vasile Dărgănel și Zanohi Strătan, răzeși din moșia Nișcani, ținutul Orhei, ce se trag din Iftodie Strătan, solicită Departamentului I-i al regiunii Basarabiei, pentru pricina ce o au cu Lupul Strătan, să se dea poruncă Serdăriei de Orhei să fie pus sechestru asupra dijmei de pe partea aflată în litigiu, până la încheierea judecății ce o au*

Cătră censt(it)ul Departamintul Întăi.

Preplecați, Ioan Strătan, Vasil(e) Drăgănil, Zanohi Strătan.

Jalobă.

Jăluim cu ferbinți lacrăm(i) censtitulu(i) Dipartamint Întăi, că având noi niști părți de moșii în Neșcani di pi un Iftodi Strătan, baștină și cumpărătur(i), neavând noi pi nim(i)ne din neamul nostru trăitor acole, iară părțile noastre [iară părțile noastre] le trăgi lăcuior(ii) răzăși și luând mergem vreuni(i) din noi, ei ne da ce ne să căde, părțile drepte a no(a)stre di pi ace moșii Neșcani, Tuzara și Sfeja. La care acum, un Toader Sărghia, în vrmea de v(re)o 11 ani, au măritat o fată dup(ă) u(n) Lupul Strătan, zicând că i-au dat moșie acei zăstri.

La care el, acum la acei zăstri, nu caută să-ș(i) trag(ă) numai pi strămoașa sa, pi Catrina, ce o are dat zăstri, ce încă la șasă frați a Catrini(i), tragi părțile, la care noi nu-l îngăduim să ne obejduiască, că și acei toți au fecior(i) și sântem.

Ne rugăm milii și bunătați(i) censtitului Departamentul Întăi, ca si ne să de cătră censtita Sărdării, să ne de o poroncă la un om vrednic de acole, pe care s-a socoti, să s(e) pui dejma supt să(c)festru la un loc să nu să strângă, neci de o parte, neci de alta, până când ne vom judica

și atuncia să va împărți după cuviincio(a)s(a) drepate, ce i s-a va căde oricăruia parte.

Ne rugăm milei și bunătăți(i) să s(e) facă milă cu noi, că a fi mare pomenire.

1816 iun(i)e 3.

Ioan Strătan.

Vasil(e) Drăgănel.

Zanohi Strătan.

Pe fila 14 față sus: Nr. 914(?).

Pe fila 16: După h(otărâre) dum(nealo)r S(ovetnici).

Dacă pricina n-au luat svârșit, deci să vor cerceta scrisorile și după cuviință să va urma.

Anu(l) 1816 iuni(e) 3.

C(ostantin) S(tamati) <m.p.>

DGAN ANA RM, F. 5, inv. 1, d. 28, f.14, 14v. Original.

21

1816 iunie 22. Chișinău. – *Departamentul I-i al regiunii Basarabiei poruncește Serdăriei de Orhei ca în pricina lui Ion Strătan cu ai săi ce o au cu Lupul Strătan, să-i informeze că s-a hotărât ca să se prezinte în judecata Departamentului după vremea lucrului, iar pe pârât să nu-l supere până când nu va fi încheiată judecarea pricinii*

Copii.

Dipartamentu Întăi.

Cătră Sărdării.

Pricina ci urmiazi între Lupul Strătan post(elni)ce(l) din satul Neșcanii de la acel țin(u)t cu Ion Strătan și alții ai lui, s-au hotărât, ca după vreme lucrului să vii la Dipartament, să ste în giudecată, ca să li s(e) de hotărâri.

Deci, va poronci Sărdăriia, ca s(ă) rămăi nesupărat Lupul Strătan de cătră Ion Strătan cu ai săi, păcă când va lua sfârșit pricina după vreme lucrului.

În Chișinău. Anul 1816 iuni(e) 22. Nr. 879.

S(ovetnic) Ioan Rusu.

S(ovetnic) Petrachi Catargiu.

S(ovetnic) M(atei) Donici.

Expeditor Paninopul.

Nuor.

DGAN ANA RM, F. 5, inv. 1, d. 28, f.15. Copie, concept.

Referințe bibliografice:

1. Direcția Generală a Arhivei Naționale a Agenției Naționale a Arhivelor din Republica Moldova, Fond 5, inventar 4, dosarul 28,
2. MIHAI, Paul. *Satul Nișcani după documente și Tradiții*, În: Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, Chișinău, Tipografia Moldovenească, 1937, Tom I, p. 125.
3. MIHAILOVICI (Mihail), Paul. *Satul Nișcani după documente și tradiții*, În: Buletinul Institutului social român din Basarabia, Chișinău, Tipografia Moldovenească, 1937, Tomul I, p. 125.
4. MIHAILOVICI, Paul. *Documente din Basarabia*, În: Arhivele Basarabiei, Chișină, 1935, nr. 2, p. 166.

PAUL MIHAIL: SCRISORI INEDITE CĂTRE ILUSTRUL LINGVIST ȘI FILOLOG GHEORGHE IVĂNESCU

Elena CHIABURU,
doctor în istorie,
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”
din Iași
E-mail: elena.chiaburu@gmail.com

Rezumat: *Paul Mihail a purtat corespondență cu peste 1300 de personalități și instituții cultural-științifice și bisericești. Publicată parțial, cercetările oferă încă informații necunoscute. În Biblioteca Filialei Iași a Academiei Române am descoperit trei scrisori inedite pe care Paul Mihail i le-a trimis lui Gheorghe Ivănescu (1912–1987) - lingvist și filolog de mare prestigiu. Fără a fi spectaculoasă prin conținut, corespondența este importantă prin semnificație: Paul Mihail i-a scris lui G. Ivănescu într-o perioadă dificilă a vieții, făcându-i dovada unui discret sprijin moral. Profesor la Universitate, acesta a fost îndepărtat de regimul bolșevic impus României după 23 august 1944, nu doar de la catedră ci și din Iași, din cauză că a criticat teoriile lingviștilor sovietici. Concret, savantul Ivănescu a combătut teoriile lingvistului oficial al Rusiei Sovietice, Nikolay Yakovlevici Marr, ce susținea că limbile lumii au un substrat comun, iar limba fiecărui popor ar fi produsul structurii socio-economice, un fenomen legat de clasă nu de națiune și prin urmare ar fi posibil ca limbile moderne să se unească într-o singură limbă a societății comuniste. Aceste teorii au constituit baza politicilor de rusificare prin înlocuirea alfabetelor latine și arabe cu cel chirilic la etniile mici din Uniunea Sovietică, cum a fost și cazul RSSA Moldovenească (Transnistreană) și RSS Moldovenească. Pentru opiniile științifice susținute în scris și în fața studenților, cărora le repeta că „acolo unde se vorbește românește trebuie să fie și stat ro-*

mânesc”, Gheorghe Ivănescu a fost dat afară din Universitate în 1952, a rămas șomer o perioadă și abia în 1961 i s-a permis să-și publice teza de doctorat. A fost apoi trimis la Universitatea din Timișoara (1962-1969) și la cea din Craiova (1969-1971), putându-se întoarce la Iași, la Facultatea de Filologie în aprilie 1971. Solidar, preotul Mihail i-a scris, dovedindu-i că ieșenii îl prețuiesc și nu l-au uitat.

Cuvinte-cheie: Paul Mihail; Corespondență; Gheorghe Ivănescu; Lingvistica; Regim bolșevic; Epurarea intelectualilor; Istoria României; Istoria universităților

Corespondența m-a susținut în anii grei și m-a întovărășit în zilele de bucurii și de înălțare sufletească¹, se destăinuia preotul Paul Mihail, cel care s-a aflat de-a lungul vieții în corespondență cu peste 1300 de personalități și instituții cultural-științifice și bisericești din întreg spațiul românesc, exprimându-și speranța că scrisorile sale „vor contribui la caracterizarea unor relații, consemnarea unor informații, a unor aspecte ale istoriei culturii române”².

O parte a corespondenței sale a fost publicată postum de fiica Zamfira Mihail și soția Eugenia Mihail³, dar cercetările scot în continuare la iveală scrisori răzlețe păstrate în fondurile arhivistice ale unor personalități cu care preotul Mihail a corespondat. În Biblioteca Filialei din Iași a Academiei Române sunt două scrisori inedite pe care Paul Mihail i le-a trimis lui Gheorghe Ivănescu - profesor universitar, lingvist și filolog de mare prestigiu. Scrisorile sunt importante prin semnificație: Paul Mihail i-a scris profesorului Ivănescu într-o perioadă dificilă a vieții acestuia, făcându-i dovada unui discret sprijin moral.

În descendența directă a lui Alexandru Philippide și pe urmele lui Iorgu Iordan, G. Ivănescu s-a afirmat ca cel mai strălucit reprezentant al Școlii lingvistice ieșene, împreună cu Sextil Pușcariu fiind considerați cei mai importanți lingviști români. Între anii 1955 și 1962 a fost exclus din sistemul de învățământ românesc, reformat după principii bolșevice, numele și opera sa fiind trecute sub tăcere. Motivul era unul științific,

¹ Paul Mihail, *Jurnal (1940 – 1944) și Corespondență*, București, 1998, p. 6.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem, passim* și Paul Mihail, *Ierarhi în corespondență cu un preot de enorie - preot dr. Avva Paul Mihail*, Iași, Editura Doxologia, 2011.

dar care în contextul epocii a dobândit conotație politică: profesorul Ivănescu a îndrăznit să critice doctrina lingvistică oficială a Rusiei sovietice, întemeiată de N. I. Marr. Reintegrat în învățământul superior, a fost însă îndepărtat din Iași timp un deceniu, fiind trimis mai întâi la Universitatea din Timișoara (1962-1969), apoi la cea din Craiova (1969-1971), permițându-i-se să revină la Universitatea din Iași tocmai în 1971.

În încercarea de a descifra importanța acestei corespondențe, vom creiona succint biografia expeditorului, vom reproduce scrisorile, după care vom prezenta biografia destinatarului și vom comenta aspectele necesare, plasându-le în contextul istoric adecvat. Pentru coerența expunerii, vom folosi studii memorialistice și omagiale, lucrări privitoare la istoria românilor – de o parte și de alta a Prutului – în secolul XX, studii referitoare la istoria limbii române, la anumite teorii lingvistice și ideologii politice, enciclopedii, dicționare, interviuri și articole din ziare și reviste ce vor fi indicate la locul potrivit.

Paul Mihail (29 iunie 1905, Cornova, j. Orhei – 11 octombrie 1944, București), preot, istoric literar, editor, memorialist, provenit dintr-o veche familie de preoți ortodocși, ale căror urme pot fi documentate până în sec. XVII, a fost fiul unui învățător și dascăl de țară. Rămas orfan la vârsta de trei ani, a început învățătura la școala pentru copii de clerici de la mănăstirea Hârjauca, a urmat Seminarul Teologic din Chișinău (1918 – 1926), Facultatea de Teologie din Chișinău – secție a Universității din Iași (1926 – 1930) și Facultatea de Litere, specializarea Istorie, tot la Universitatea din Iași (1929 – 1932). În anul 1931 a obținut o bursă de studii în Iugoslavia, Bulgaria, Grecia și Turcia, călătorie din care au rezultat cartea de debut *Mărturii românești din Bulgaria și Grecia: 1468 – 1866*, publicată la Chișinău în 1933, în care semnalează aproximativ două mii de documente înstrăinate, și *Jurnalul călătoriei de studii în sud-estul Europei* (1931), tipărit spre sfârșitul vieții, în 1991, la București. După finalizarea studiilor, din anul 1933 și până în 1944 a fost preot la biserica Sfinții Arhangheli – *Soborul Vechi* din Chișinău, profesor la Școala de Cântăreți Bisericești (al cărui director a și fost între 1942 și 1944), director al Muzeului Istoric-Bisericesc și secretar al Comisiunii Monumentelor Istorice – regionala Basarabia. După pierderea Basarabiei în 1944 s-a stabilit definitiv în dreapta Prutului: mai

întâi la Râmnicu-Vâlcea (între 1944–1946) apoi Iași, unde a fost preot la biserica Banu (între 1946–1980). În 1945 a obținut titlul de doctor în Istorie și până la sfârșitul vieții a fost colaborator al Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol⁴ din Iași și al Institutului de Studii Sud-Est Europene din București. Preocuparea sa principală fiind trecutul Moldovei, cu accent pe partea ei din stânga Prutului, a descoperit și a editat circa o mie de documente vechi, a publicat studii, articole, note de lectură, recenzii etc. în principalele reviste teologice și istorice din România. De un ecou aparte s-a bucurat lucrarea *Tipărituri românești din Basarabia de la 1812 până la 1918* (București, 1941), pentru care, în anul 1939 Academia Română i-a conferit Premiul *Năsturel-Herescu*. Împreună cu fiica, cercetătoare Zamfira Mihail, a editat un manuscris necunoscut al cronicii lui Ion Neculce, copiat de Ioasaf Luca, descendent al cronicarului. Multe din documentele inedite pe care le-a descoperit și publicat, manuscrise și obiecte de artă, le-a donat Bibliotecii Academiei Române din București, Arhivelor Statului din Iași, Bibliotecii Centrale Universitare și Institutului de Istorie din Iași. În 1975 i s-a conferit *Crucea Patriarhală*, în 1980 titlul de *Avva* (Mare duhovnic), în 1993 Academia Română i-a conferit Premiul *Eudoxiu Hurmuzachi* pentru lucrarea *Acte în limba română tipărite în Basarabia: 1812-1830* (în colaborare cu Zamfira Mihail), iar în iunie 1994 a fost propus ca membru de onoare al Academiei Române⁴.

Pe bună dreptate, s-a spus despre Paul Mihail că „reeditează în chip exemplar tipul cărturarului care, pornind de la o condiție umilă, răzbește printr-o inflexibilă voință și pasiune la lumina învățaturii și reușește, în contextul unei istorii vrăjmașe, să închege o operă. Se identifică în personalitatea lui suspinul cronicarului suferind «sub vremi» și voluptatea aceluiași în fața citirii și scrierii cărților, aviditatea îndârjită a cărturarilor din secolul al XVIII-lea în a da la iveală documentele identității naționale, pasiunea arhivistică a Hurmuzăcheștilor bucovineni ori a lui Hasdeu și iubirea de trecut a tuturor acelor pentru care prețuirea generațiilor ce i-au precedat este un semn obligatoriu al patriotismului⁵.

Între aceste dimensiuni de caracter, voință și simțire românească

⁴ *Enciclopedia literaturii române vechi*, București, 2018, p. 634 – 635, sub voce; Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, 2002, p. 289 – 291.

⁵ *Enciclopedia literaturii române vechi*, p. 635, sub voce.

se încadrează și scrisorile pe care i le-a trimis profesorului universitar ieșean G. Ivănescu⁶ în 21 aprilie 1958, 28 iunie 1970 și 28 iunie⁷ 1980. Le reproducem în continuare, păstrând ortografia autorului:

Prima: „21 aprilie 1958, Iași. Mult stimată și învățată profesor dr. Gheorghe Ivănescu,

Cu prilejul zilei onomastice (23 aprilie) Vă felicit călduros, dorindu-vă sănătate, bucurii, împlinirea dorințelor. Să vă dăruiască Atotputernicul viață îndelungată pentru a publica și mai multe studii și a îmbogăți cultura românească. Mulți ANI! cu întreaga familie.

La 27 aprilie, fika mea Zamfira, vine la București, să țină un referat la Sesiunea pe Țară a studenților, despre «Limba unui manuscris inedit al Alexandriei». Țin ca dv. să-l auziți, pentru a-mi spune un cuvânt asupra fiicei. De aceea, vă rog să luați osteneala să mergeți la locul și data, ce vă v-a anunța prin telefon, însăși prezentatoarea. Mulțumindu-vă, vă asigur de prețuirea și stima mea. Preot Paul Mihail”⁸.

În acest loc, menționăm doar că în primăvara anului 1958, Zamfira Mihail, fiica expeditorului, era studentă în ultimul an la Facultatea de Filologie a Universității din Iași⁹.

A doua: „28 iunie 1970, Iași. Mult stimată academician profesor doctor docent

Gheorghe Ivănescu. Prietenia de 40 de ani de zile, confirmată de dvs la data de 22.2 (treimea îndoită), mă îndeamnă să vă scriu de la inimă și sincer următoarele: În viața cultural spirituală a Moldovei se constată, încă de la cronicari, că marile personalități sînt îndepărtate din centrul vieții pămîntului care i-a născut. E destul să amintim pe Neculce, Cantemir, Milescu, pînă la marele Iorga, moldoveni care au viețuit departe de vatra lor. De aceea, cu tot respectul și cu toată admirația vă spun, în numele sutelor de moldoveni, foștii dvs. studenți și intelectuali, să vă reîntoarceți în orașul studenției și a profesoratului dumneavoastră. Prestigiul dvs.

⁶ Numit Gheorghe, acesta a semnat toată viața doar cu iniția G., iar apropiații îl apelau George.

⁷ A se observa data ultimelor două scrisori: 28 iunie – funesta zi a anului 1940, când Rusia Sovietică a ocupat din nou Basarabia, zi numită de Paul Mihail de atunci înainte *Vinerea Neagră* a istoriei românești și pe care nu a încetat să o reamintească celor în măsură să înțeleagă, în diferite moduri voalate, toată viața.

⁸ Arhiva Gh. Ivănescu, Biblioteca Academiei Române – Filiala Iași, Ms. 38/2:71, text *manu propria*, cerneală albastră, pe o jumătate de filă de hîrtie, scris recto – verso.

⁹ *Enciclopedia literaturii române vechi*, p. 636, sub voce.

științific, care a trecut de mult hotarele țării, cere să reveniți la locul de unde ați plecat obijduit, dar acum încununat, ca să prezidați Institutul de lingvistică. Vă vor întâmpina dealurile și câmpiile pământului moldovean, gândurile și dragostea foștilor elevi, respectul viitorilor colaboratori și ucenici. Și cununa vieții poate fi un nume săpat pe un frontispiciu sau pe un monument în străvechiul oraș. Iertați de cele scrise și vă aștept cu vechea prietenie și admirație, preot Paul Mihail¹⁰.

Observăm aici doar că Paul Mihail, prin această scrisoare răspundea alteia pe Gheorghe Ivănescu i-o trimisese la 22 februarie 1970, pe care deocamdată nu o cunoaștem și că cei doi fuseseră colegi de studenție la Universitatea din Iași în anii '30.

Cea care ne-a atras atenția a fost în special a doua scrisoare, prin frazele voit imprecise: „*marile personalități sînt îndepărtate din centrul ... pământului care i-a născut... Să vă reîntoarceți ... la locul de unde ați plecat obijduit*”. De aceea, am căutat să aflăm unde era în anul 1970 și de ce plecase „obijduit” Gheorghe Ivănescu din Iași, în biografiile oficiale ale acestuia existând un *hiatus* între anii 1952 și 1962. Prezentăm în continuare investigația întrerinsă și rezultatele la care am ajuns.

Gheorghe Ivănescu (2 noiembrie 1912, satul Vutcani, jud. Vaslui – 3 iunie 1987, Iași), a urmat studiile liceale la Colegiul Național „Gheorghe Roșca-Codreanu” din Bârlad, iar după absolvire, în 1930, a devenit student al Facultății de Litere și Filosofie de la Universitatea din Iași. I-a avut ca profesori pe marii lingviști români ai epocii: Alexandru Philippide, Garabet Ibrăileanu, Petru Caraman, Iorgu Iordan. Licențiat în 1933, a rămas în Universitate pe diverse funcții administrative mărunte (la cămine, cantine, bibliotecile Facultății de Litere), până în iunie 1935 când a devenit asistent la Catedra de *Limba română*. A ocupat însă efectiv postul în toamna anului 1937, deoarece a obținut o bursă de studii în străinătate. A plecat mai întâi în Franța, unde timp de zece luni, în 1934 – 1935, a studiat la École Pratique des Hautes Études din Paris, unde a urmat cursuri de filologie romanică, estetică, lingvistică generală, slavă și germanică, susținute de marii lingviști europeni ai epocii (Joseph Vendryes, Mario Roques, Antoine Meillet, Ferdinand Brunot, Charles

¹⁰ Arhiva Gh. Ivănescu, Biblioteca Academiei Române – Filiala Iași, Ms. 38/2:71, text dactilografiat cu cerneală neagră, pe o de filă de hirtie îndoită, doar *recto*.

Brunneau, Joseph Bédier). A continuat apoi alți doi ani (1 noiembrie 1935 – 1 noiembrie 1937) la Școala Română din Roma, unde a studiat lingvistica indo-europeană și limba sanscrită cu alți lingviști celebri (Giulio Bertoni, Antonino Pagliaro, Benedeto Croce, Giovanni Gentile și Karl Vossler). A studiat problemele limbilor indo-europene, greacă, latină, slavă veche și chiar limbile caucazice, ajungând astfel să cunoască foarte bine structura fonetică a limbilor primitive și vechi¹¹.

Victima unui accident grav în copilărie, în urma căruia și-a pierdut vederea la un ochi, fusese reformat încă din anul 1934, astfel încât, în-tors în țară, nu a luat parte la cel de-al doilea război mondial. Rămas în Iași, în anii 1942–1944, în afara cursurilor la Universitate a fost profesor de limba italiană la Seminarul Pedagogic din oraș. În perioada martie 1944-mai 1945, când Universitatea din Iași a fost evacuată din cauza războiului, G. Ivănescu a plecat și el în refugiu la Zlatna (jud. Alba)¹². După război a urmat o perioadă agitată la capătul căreia pâdea un deznodământ nefast.

În toamna anului 1945 și-a susținut teza de doctorat cu subiectul *Problemele capitale ale vechii române literare*, sub conducerea profesorului Iorgu Iordan¹³. Distinsă cu calificativul *magna cum laudae*, lucrarea a contribuit la impunerea conceptului de limbă literară ca „limbă de cultură și de civilizație”. Printr-o erudită cercetare, a argumentat că limba literară modernă este rezultatul firesc al evoluției dialectelor românești literare și a urmărit originea, particularitățile și cauzele schimbărilor acestora de-a lungul timpului. Ivănescu evidențiază aspectul scris ca

¹¹ Ileana Oancea, *Importanța principiilor directe în cercetarea lingvistică: Profesorul G. Ivănescu*. În: *Analele Universității Timișoara*, anul I, 2012, p. 51 (în continuare: AUT); Eugen Munteanu, *Gheorghe Ivănescu, omul și intelectualul*, în „Dacia literară”, anul XXIV/ 112-113 (serie nouă din 1990), ianuarie-februarie 2013, p. 99; *idem*, <https://www.ziaruldeiasi.ro/stiri/doi-mari-invatati-gheorghe-ivanescu-si-eugeniu-coseriu-i--263182.html> accesat pe 30.04.2024.

¹² Grigore Ilisei, *Gheorghe Ivănescu*, în *Portrete în timp*, Iași, 1990, p. 136.

¹³ Iorgu Iordan (29 septembrie/11 octombrie 1888, Tecuci – 20 septembrie 1986, București) - lingvist și filolog român, membru al Academiei Române, fondator și primul director (1949-1962) al Institutului de Lingvistică al Academiei Române, care azi îi poartă numele. Profesor la Universitatea din Iași (1926 - 1946) și la cea din București (1946 - 1962), unde a fost decan al Facultății de Litere și Filosofie (1947-1948; 1956-1957) și rector (1957-1958). A întemeiat la Iași „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»” (1934 - 1945) și a fost redactor responsabil al publicațiilor „Revue de linguistique” (1956-1963) și „Limba română” (1964 - 1986); https://ro.wikipedia.org/wiki/Iorgu_Iordan; <https://amintiridincomunism.wordpress.com/2020/10/12/iorgu-iordan-un-bun-si-cinstit-membru-al-partidului-comunist/> , accesate pe 9.05.2024.

premisă a unei corecte studieri a limbii literare, varianta vorbită a acesteia nepermițând o analiză la fel de riguroasă și considera că româna literară veche începe odată cu primele texte și trece la faza (pre)modernă în jurul anului 1780. Lucrarea a fost publicată în „Buletinul Institutului de Filologie Română A. Philippide”, XI-XII, 1944-1945, apărut cu mare întârziere din cauza războiului, tocmai în 1948. Opera este astăzi considerată o izbândă a lingvisticii românești, dar titlul științific de doctor în științe filologice și de doctor docent i-au fost acordate abia în 1961, respectiv 1965 din cauza unor împrejurări ce vor fi arătate mai jos.

Din septembrie 1945 și până în decembrie 1948, când a devenit profesor titular, G. Ivănescu l-a suplinat la Catedra de *Filologie română* pe Iorgu Iordan, plecat ca ambasador la Moscova. În paralel cu activitatea la catedră, de la 1 ianuarie 1949 a fost și cercetător științific la Institutul de Istorie și Filologie al Academiei, Filiala Iași.

În anul 1950 s-a căsătorit cu Rodica Ciocan, conferențiară de Istorie la Universitatea din Iași, fostă doctorandă a lui Nicolae Iorga¹⁴.

Noua orientare ideologică marxist-leninistă impusă României după al doilea război mondial obliga la cercetări doar în acest spirit, orice alte curente de gândire devenind prohibite. În lingvistică - domeniul de competență al lui G. Ivănescu, trebuia acceptată doctrina lui Nikolai Iakovlevici Marr, considerat „părintele lingvisticii materialiste sovietice”¹⁵. N. I. Marr (6 ianuarie 1865, Kutaisi, Georgia - 25 decembrie 1934, Leningrad) a fost un lingvist, arheolog și etnograf rus specializat în limbile Caucazului; director al Bibliotecii Naționale a U.R.S.S. (între 1926-1930), al Institutului Iafetic al Academiei de Științe (1921 - 1934) și vicepreședinte al Academiei Sovietice de Științe (1930 - 1934). Teoria lui era că toate limbile lumii au evoluat din patru elemente de bază (*sal, ber, yon, rosh*); că limbile au un caracter fluid și o capacitate de transformare în funcție de schimbările ce se produc în jur; prin urmare erau produse ale structurii socio-economice subiacente și prin urmare erau fenomene legate de clasă, nu manifestări naționale. Marr afirma că fiecare limbă

¹⁴ Eugen Munteanu, *O revelație documentară: 17 scrisori inedite ale lui Gheorghe Ivănescu către Eugeniu Coșeriu* (IV). În: *Limba Română*, Chișinău, nr. 4-5 (258-259), iulie-septembrie, 2020, p. 124 (în continuare: Eugen Munteanu, *17 scrisori inedite ale lui Gheorghe Ivănescu*).

¹⁵ Gheorghe Negru, *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească (1940 - 1991)*, Chișinău, 2000, p. 32 (în continuare: Gheorghe Negru, *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*).

și-a atins propriul stadiu de evoluție, limbile lumii putând fi categorisite în *burgheze* și *socialiste*. Mai mult chiar, limbile moderne au tendința să se unească într-o singură limbă a societății comuniste. *Marrismul* considera lingvistica indo-europeană o creație a lumii burgheze, ba chiar o manifestare a rasismului în știință, astfel încât specialiștii în acest domeniu au devenit indezirabili pentru regimul bolșevic.

După dispariția lui Marr, ideile sale au fost continuate de discipoli: Ivan Ivanovici Meșcianinov (1883 – 1967, succesorul lui N. I. Marr la conducerea Institutului Sovietic de Limbă și Gândire din Moscova între anii 1935 - 1950¹⁶), Afanasi Matveievici Selișcev (1886 – 1942), Lev Petrovici Iakubinski (1892 – 1945)¹⁷ și Viktor Maksimovici Jirmunski (1891 – 1971)¹⁸. *Marrismul* a devenit abordarea lingvistică oficială în U.R.S.S. până când Stalin a denunțat-o în anul 1950 (dar efectele s-au prelungit până spre la finele deceniului cinci). Din punctul de vedere care ne interesează aici, important de subliniat este faptul că teoria lui Marr a constituit baza acelei politici lingvistice de deznaționalizare a etniilor neruse din U.R.S.S. prin înlocuirea alfabetelor naționale cu cel chirilic, între care și românii de la est de Prut¹⁹, unde a luat naștere așa numita teorie a moldovenismului.

Locul de lansare a conceptului politic de „limbă moldovenească”, în sensul de limbă literară diferită de cea română a fost Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, formată în componența Ucrainei la 12 octombrie 1924 pe malul stâng al Nistrului. Aici s-a încercat să se dezvolte o limbă „moldovenească” care să folosească alfabetul chirilic. Pentru a îmbogăți limba „moldovenească”, noii lingviști, numiți puriști, au creat o seamă de cuvinte artificiale, care n-au fost niciodată asimilate de limba vorbită²⁰. Teoria moldovenismului a fost folosită de

¹⁶ <https://nenadict.iling.spb.ru/en/persons/zhirmunsky-viktor-maksimovich>, accesat pe 19.05.2024.

¹⁷ <https://cuadernosdelosdiscursos.jimdo.com/iakubinski/>, accesat pe 19.05.2024.

¹⁸ <https://nenadict.iling.spb.ru/en/persons/zhirmunsky-viktor-maksimovich>, accesat pe 19.05.2024.

¹⁹ *The New Encyclopaedia Britannica*, vol. 7: Krasnokamsk - Menada, Chicago, 1998, p. 870, sub voce; https://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolai_Iakovlevici_Marr; Ruslan Șevcenco, *Politica lingvistică în R.S.S. Moldovenească*. În: *Panorama comunismului în Moldova sovietică: Context, surse, interpretări*, editor Liliana Corobca, Iași, Polirom, 2019, p. 240; Marina Vraciu, *O încercare de „reconstrucție”: dialogul profesorului G. Ivănescu cu lingvistica rusă și cu slaviștii*. În: *Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară*, București, tomul LIII, 2013, p. 418 (în continuare: ALIL).

²⁰ Gheorghe Negru, *Politica etnolingvistică în R. R. S. Moldovenească*, p. 34; George Ciorănescu, *Basarabia pământ românesc*, București, 2002, p. 178.

Rusia sovietică pentru a motiva formarea în 1924 a R.A.S.S.M., a justifica „legalitatea pretențiilor” asupra teritoriului dintre Prut și Nistru și a convinge despre „legătura strânsă multiseculară și multilaterală între această regiune și Rusia”²¹. Scopul urmărit era ruperea oricărei legături între românii aflați de o parte și de alta a Prutului și convingerea localnicilor că sunt un popor legat de lumea spirituală slavonă mai mult decât de cea română.

Cu privire la originile „limbii moldovenești”, până la începutul anilor 1950, sub influența lui N. Marr s-au conturat trei teorii. Prima aparținea românistului sovietic Maxim Serghievski, considerat „întemeietorul studiilor sovietice moldovenești”, care, în lucrarea *Moldavskie etiuđi (Scrieri moldovenești*, Moscova, 1936), considera că diferența între „limba moldovenească” și cea română pornește de la „deosebirile inițiale în destinul istoric și lingvistic al moldovenilor și valahilor”, moldovenii fiind influențați de slavi, în vreme ce valahii nu. Maxim Serghievski nu nega unitatea lingvistică din spațiul românesc, dar nici dreptul „dezvoltării de sine stătătoare a limbii moldovenești, întrebuintată prin grai viu”²².

A doua teorie aparținea lui Nikolai Derjavin, care, în lucrarea *Originile poporului moldovenesc* (în limba rusă, Moscova, 1940), declara că „limba moldovenească” are origini slave, iar moldovenii sunt descendenți ai populației locale slave²³. A treia teorie aparținea academicianului Alexandr Udalțov, care în 1945 a emis ipoteza „încrucișării” latino-slave a limbii și poporului moldovenesc, adică a intersectării dintre elementele vestice latine cu elementele estice slave²⁴.

Dincoace de Prut, în încercarea de a admite materialismul dialectic ca doctrină oficială, G. Ivănescu a introdus în anul universitar 1948-1949 în cursurile de *Istoria limbii române*, și marxismul. În octombrie 1949 se știa că „lucrează la un studiu asupra filologului sovietic. N. I. Marr. <...> În domeniul filologiei s-a familiarizat cu lingvistica materialist-sovietică și cunoaște bine opera lui Marr”²⁵. Destul de repede a fost nevoit să

²¹ Ruslan Șevcenco, *Politica lingvistică în R.S.S. Moldovenească*, p. 238.

²² eorge Ciorănescu, *Basarabia pământ românesc*, p. 229 - 230.

²³ https://ru.wikipedia.org/wiki/Державин_Николай_Севастьянович accesat pe 19.05.2024.

²⁴ Gheorghe Negru, *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*, p. 32; Octavian Țicu, *Homo Moldovanus Sovietic: Teorii și practici de construcție identitară în R(A)SSM (1924 – 1989)*, Chișinău, 2018, p. 270 – 271 (în continuare: Octavian Țicu, *Homo Moldovanus Sovietic*).

²⁵ Vasile Frățilă, *Iașul l-a pierdut dar l-a câștigat țara*. În: ALIL, tomul LIII, 2013, p. 126

denunțe bazele greșite ale lingvisticii marxiste și în plină epocă *marristă*, profesorul Ivănescu a dovedit curaj, criticând în câteva rânduri teoriile lingvistului sovietic. Ca urmare, a intrat în conflict cu ideologia bolșevică impusă României²⁶, țară cu teritoriul de la est de Prut pierdut și lăsată după al Doilea Război Mondial în sfera de influență sovietică. Savantul cu studii serioase sub îndrumarea celor mai reputați lingviști europeni, nemulțumit de structuralismul din Occident, stimulat de materialismul lui Philippide și de faptul că s-a format sub influența unor personalități cu orientări socialiste (Petre Constantinescu-Iași, Garabet Ibrăileanu, Iorgu Iordan) cercetase și marxismul. „În epoca marxistă a lingvisticii eu am susținut că doctrina lui Marr cuprindea erori foarte mari, care trebuiau numaidecât înlăturate, iar după apariția epocalelor articole de lingvistică ale tov. Stalin, eu am restructurat cu cel mai mare entuziasm lingvistica în spiritul doctrinei geniale a conducătorului statului sovietic. De aceea consider o mare nedreptate scoaterea mea din postul de *Limba română și dialectele ei*”²⁷, se confesa mai târziu Ivănescu.

Profesorul ieșean se arătase uluit că „un mare savant”, poate susține aberații precum caracterul de clasă al limbii și altele asemenea²⁸. „Din timpul războiului am avut ocazia să citesc pasaje din unele lucrări ale lui N. I. Marr, care era atunci considerat în U. R. S. S. drept creatorul concepției materialiste despre limbaj. Greșelile lui, relevate de la început în Occident, mă determinau să disprețuiesc concepția sa. Voiam însă să aflu rolul exact în dezvoltarea limbilor europene și asiatice, al limbilor caucaziene pe care el și elevii săi, în special I. I. Meșcaninov, le socoteau drept faza mai veche a tuturor limbilor de pe glob. Desigur, nu puteam accepta această idee, care era o pură fantasmagorie. <...> De aceea am studiat cu atenție o serie de studii de lingvistică caucazică descriptivă și

²⁶ „Eram în conflict cu conducerea Universității din anul 1949-1950, întrucât nu voiam să fiu *marrist*, cum îmi cerea ea”, mărturisea G. Ivănescu într-o *Autobiografie* alcătuită în 7 decembrie 1955. În: *Ibidem*, p. 133.

²⁷ Eugen Munteanu, *17 scrisori inedite ale lui Gheorghe Ivănescu către Eugeniu Coșeriu (IV)*, p. 122; Tudor Nedelcea, *Un mare savant: Gh. Ivănescu*, disponibil la <https://tudornedelcea.blogspot.com/2015/12/un-mare-savant-gh-ivanescu.html?m=1>, accesat pe 38.04.2024; Dănuț Doboș, *Universitatea captivă*, vol. I: *Universitatea ieșeană în primele decenii de după cel de-al doilea război mondial*, Iași, Editura Vasiliana'98, 2019, p. 252 (în continuare: Dănuț Doboș, *Universitatea captivă*).

²⁸ Carmen-Gabriela Pamfil, Luminița Botoșineanu, *G. Ivănescu - Repere biografice*. În: AUT, anul L, 2012, p. 17, text și nota 2; Grigore Ilisei, *Liviu Leonte*. În: *Portrete în timp*, p. 160.

comparativă, cele ale lui Trubetzkoy²⁹, lui Lafon și Dumézil și ale altora³⁰.

Pentru eruditul cunoscător al istoriei limbii române, adevărul științific era altul și trebuia afirmat cu orice preț. Contrar doctrinei lui Marr, G. Ivănescu a afirmat că limba nu e suprastructură: „Nu admiteam, ca Marr și elevii săi că, în trecerea de la o formațiune socială la alta, limba se schimbă radical, și luând în considerare faptul că limba se schimbă numai în mică măsură, spuneam, în mod expres, că funcția fundamentală a limbii, aceea de comunicare a ideilor, impune relativa stabilitate a limbii”³¹. Pentru savantul ieșean era „evident” că din această doctrină nu se putea accepta decât foarte puțin”, din cauză că: „Limba nu se explică decât parțial prin clasele sociale și prin orânduirile sociale, ea nu are deci un caracter de clasă, ci, dimpotrivă, e comună tuturor claselor sociale ale unui popor sau ale unei națiuni; ea e aproximativ aceeași la un popor de-a lungul mai multor orânduiți sociale”³². Exprimându-se deschis împotriva ocupării Basarabiei de către Rusia Sovietică la finele celui de-al doilea război mondial și a politicii lingvistice aberante de înlocuire a limbii române cu cea rusă, a alfabetului latin cu cel chirilic și de construire a unei limbi „moldovenești” la est de Prut, G. Ivănescu a devenit ținta atacurilor politrucilor bolșevici cu scopul de a-l înlătura din Universitate. În ciuda presiunilor, Ivănescu a publicat principiile expuse în cursul de *Istoria limbii române* din 1948-1949, augmentate cu lecturi din așa-numita lingvistică marxistă, promovată de lingviștii oficiali din U.R.S.S., ca lucrare științifică de sine stătătoare, sub titlul *Istoria limbii române în lumina materialismului dialectic*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română Alexandru Philippide din Iași, vol. XIII–XIV, p. 3-48”³³.

Începutul demontării științifice a teoriei *marriste* fusese făcut în teza de doctorat: *Problemele capitale ale vechii române literare*, lucrare

²⁹ Nikolai Sergheievici Trubetzkoi (1890 – 1938), lingvist de origine rusă, profesor la Universitățile din Sofia și Viena, membru proeminent al școlii de lingvistică structuralistă de la Praga, considerat părintele fonologiei (Eugen Munteanu, *17 scrisori inedite ale lui Gheorghe Ivănescu către Eugeniu Coșeriu* (IV), p. 131, nota 139).

³⁰ Grigore Ilisei, *Gheorghe Ivănescu*. În: *Portrete în timp*, p. 137.

³¹ Tudor Nedelcea, *loc. cit.*

³² Florin-Teodor Olariu, *Elemente de sociolingvistică în scrierile lui G. Ivănescu*. În: ALIL, tomul LIII, 2013, p. 278 – 279; Grigore Ilisei, *Liviu Leonte*, în *Portrete în timp*, p. 160.

³³ Maria Aldea, *Profesorul G. Ivănescu: o evocare*. În: ALIL, tomul LIII, 2013, p. 28.

fundamentală pentru cercetările de istorie a limbii române culte. În epocă a circulat zvonul că G. Ivănescu nu și-a putut publica teza de doctorat deoarece ideile sale au fost practic furate de lingviștii sovietici, au stat la baza mișcării anti-marriste declanșate în U.R.S.S. după 1948 și au fost incluse în lucrarea lui I. V. Stalin *Marxism i voprosi iazâkoznania* (*Cu privire la marxism-leninism în lingvistică*), apărută la Moscova în 1950, prin care adepții teoriei *marriste* și politica lingvistică sovietică bazată pe această teorie, au fost înlăturați. *Sotto-voce*, se spunea că Iorgu Iordan, conducătorul său de doctorat, plecat ambasador al României la Moscova (1945-1947) și intuind importanța teoriei lingvistice formulate de Ivănescu, a luat cu sine teza de doctorat ce fusese publicată doar în „Buletinul Institutului de Filologie Română A. Philippide” din Iași, dar tirajul a rămas nedistribuit, și a prezentat-o Institutului de Lingvistică al Academiei de Științe a U.R.S.S. (înființat chiar de N. I. Marr în anii '20). Lingviștii sovietici au considerat „neoportună” publicarea în România, dar au preluat unele principii privind problematica limbilor vechi, care au fost folosite, apoi, tendențios în lucrarea lui I. V. Stalin. Acesta ar fi motivul pentru care G. Ivănescu, obligat să păstreze secretul spre a nu fi arestat, nu și-a publicat cartea în sistemul editorial oficial, nu a mai ajuns membru deplin al Academiei, rămânând doar *correspondent*, și a fost nevoit să peregrineze prin țară în locuri unde era mai puțin cunoscut, de la Iași la București, Timișoara, Craiova și înapoi³⁴.

Începute după susținerea tezei de doctorat, în 1947-1949, atacurile la adresa lui s-au întetțit la începutul anului 1950. Din 23 ianuarie 1950, cursul lui de *Istoria limbii române* a constituit obiectul unui sever control ideologic, fiindu-i imputată obsesiv mai ales fraza rostită la unul dintre ele: „acolo unde se vorbește românește trebuie să fie și stăpânire românească”³⁵. Chestiunea a fost raportată la Ministerul Învățământului, sub acuzația de „devieri naționalist-șovine”³⁶. Profesorul Ivănescu a primit din partea Direcției de Studii a Universității somația să prezinte spre verificare fiecare curs cu patru zile înainte de susținere, în trei exemplare dactilografiate, cu obligația să expună *ad literam* textul ce-i va fi înapoiat cu viza „verificat”. În caz de abatere, cursul urma să-i fie

³⁴ Tudor Nedelcea, *loc. cit.*

³⁵ Dănuț Doboș, *Universitatea captivă*, vol. I, p. 249.

³⁶ *Ibidem*, p. 251.

suspendat. Conducerea Universității din Iași făcea mereu referiri la profesorul Ivănescu ca la un „inadaptat ideologic”, aflat mereu pe primul loc în lista celor care nu doreau să se încadreze liniei trasate de Partidul Muncitoresc Român³⁷.

Era etapa în care se comenta lucrarea lui I. V. Stalin, *Marxismul și problema lingvistică*, ce a dat lovitura de grație abordărilor lingvistice *marriste*, prin critica pe care a făcut-o³⁸. Potrivit unei ipoteze bazate pe memoriile contemporanilor, Stalin reproducea de fapt concepția lui G. Ivănescu expusă în teza de doctorat *Problemele capitale ale vechii române literare* când spunea că „în structura sa gramaticală și fondul lexical de bază, limba rămâne stabilă la trecerea de la o formațiune social-politică la alta. La încrucișarea a două limbi nu rezultă o a treia; una dintre limbi iese învingătoare, păstrându-și structura gramaticală și fondul lexical de bază, continuând să se dezvolte după legile interne, iar cealaltă își pierde treptat calitatea și moare”³⁹.

Prin teza atribuită lui Stalin, concepția „încrucișării” limbilor, aplicată și în R.S.S.M., primea o lovitură decisivă: „limba moldovenească” nu putea fi și latină și slavă, obligând teoreticienii „limbii moldovenești” de la est de Prut să răspundă dacă e latină sau slavă, bazându-se nu pe indicatori secundari sau superficiali, ci studiind în plan comparativ fondul lexical de bază și structura sa gramaticală. Determinarea originii „limbii moldovenești” nu avea numai o importanță teoretică. Faptul că ea era considerată o limbă „încrucișată”, apropiată de limba slavă, îi încuraja pe moldoveniști în lupta lor împotriva „influenței românești” și pentru impunerea împrumuturilor din limba rusă⁴⁰. Recunoașterea caracterului romanic al „limbii moldovenești” însemna acceptarea „rudeniei” sale cu limba română și absurditatea antiromânismului, motiv pentru care chestiunea s-a transformat într-o veritabilă „bătălie lingvistică”. Pe de o parte, exista tabăra „transnistrenilor” (I. Ceban - directorul Institutului de Filologie al Academiei de Științe din Moldova, Artiom Lazarev), care continuau să susțină ideea originilor slave și a autenticității

³⁷ *Ibidem*, vol. III: *Traumele învățământului superior (1945 – 1960)*, p. 166.

³⁸ *Profesorul Gheorghe Ivănescu la 70 de ani: Omagiul elevilor și colaboratorilor*, Iași, 1983, p. 45 - 46; Gheorghe Negru, *Politica etnolingvistică în R. R. S. Moldovenească*, p. 34.

³⁹ *Vezi supra*, nota nr. 34.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 35.

„moldovenești”, iar pe de alta, cea a „basarabenilor” (Emilian Bucov, Andrei Lupan, Gheorghe Bogaci⁴¹, Vasile Coroban), care susțineau punctul de vedere romanic și înrudirea cu limba română. S-a vehiculat chiar constituirea unei comisii „moldo-române” care să decidă care dintre clasicii literaturii române „ar trebui considerați moldoveni și care români”⁴².

Influența lucrării lui Stalin asupra „lingvisticii sovietice moldovenești” n-a fost imediată. La începutul anului 1950, Institutul de Istorie, Limbă și Literatură sărbătorește cu mare pompă 85 de ani de la nașterea și 15 ani de la moartea „fondatorului lingvisticii materialiste sovietice”, N. I. Marr, adoptând cu acest prilej și o rezoluție în care, printre altele, era criticat „eclectismul” și „teoria dușmănoasă” a lui M. Serghievski despre „baza latină în provenirea limbii moldovenești și reducerea elementului slav numai la rolul de influență pasivă”⁴³. În decembrie 1950, a fost organizată o ședință a consiliului științific al Institutului de Istorie, Limbă și Literatură având ca temă de discuție „Învățătura lui I. V. Stalin despre limbă și sarcinile «limbii moldovenești», singura concesie făcută în urma ședinței fiind admiterea faptului că „limba moldovenească și limba română sunt foarte apropiate, având foarte mult în comun - cuvinte comune, forme gramaticale identice”⁴⁴.

Balanța a înclinat în favoarea „basarabenilor”, după ce la Chișinău a fost organizată o conferință comună a Institutului de Lingvistică al Academiei de Științe din URSS și a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură din RSSM, în zilele de 3-7 decembrie 1951, la care au participat romaniști sovietici de mare faimă, printre care Viktor Vinogradov, V. Șișmariov profesor la Universitatea din Leningrad, Dimitrie Mihalci R. Piotrovski, S. Bernștein, V. Serebrennikov. Lingviștii Vinogradov și Mihalci i-au criticat pe adepții lui Ceban și lipsa lor de flexibilitate în „înțelegerea lucrărilor lui Stalin” și sugerau „valorificarea patrimoniului cultural românesc” pentru dezvoltarea „limbii moldovenești”. De aseme-

⁴¹ Identificarea premeditată a structurii și fondului lexical de bază al „limbii moldovenești” cu limba rusă conform teoriei lui Marr despre încrucișarea limbilor era, în opinia lui Gh. Bogaci, una dintre principalele cauze ale „încercăturii” și „nenorocirii” „limbii moldovenești” (cf. Gheorghe Negru, *Politica etnolingvistică în R. R. S. Moldovenească*, p. 34.

⁴² Octavian Țicu, *Homo Moldovanus Sovietic*, p. 275.

⁴³ Gheorghe Negru, *Politica etnolingvistică în R. R. S. Moldovenească*, p. 34.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 34 - 35.

nea, V. Șişmariov în articolul intitulat *Limba națională* nega „existența limbii moldovenești aparte”, aceasta fiind considerată un dialect al limbii române, iar Mihalci argumenta că așa cum „moștenirea literară a lui E. Verham și G. Ibsen este considerată ca aparținând concomitent unor popoare diferite”, la fel Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri sau Ion Creangă pot fi acceptați în literatura moldovenească. Conferința a constituit un moment de ruptură în combaterea școlii lui Marr și a susținătorilor săi în R.S.S.M., creând condiții prielnice pentru valorificarea patrimoniului cultural românesc și păstrarea caracterului românesc al „limbii moldovenești”⁴⁵. Consecința acestor frământări legate de legitimitatea culturală a fost că autoritățile sovietice din RSSM au decis la începutul anilor 1950 publicarea unui șir de lucrări ale clasicilor literaturii române, din care însă a fost exclus cuvântul *român*, iar unele expresii literare românești au fost înlocuite cu regionalisme sau arhaisme moldovenești. Au fost reabilite un șir de personalități remarcabile ale culturii și literaturii române, considerate până atunci parte a „națiunii burgheze moldovenești”: Alecu Donici – în 1950; Constantin Stamati, Ion Creangă, Costache Negruzzi – în 1953; Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, Alexe Mateevici – în 1954; Alecu Russo – în 1955; Nicolae Milescu Spătarul, Alexandru Hâjdău, Bogdan Petriceicu Hasdeu – în 1956. În anii 1957 – 1958, în parcul Central din orașul Chișinău a fost construită *Aleea Clasicilor*, în care inițial au intrat 12 „clasici” ai literaturii române născuți în Moldova istorică: Vasile Alecsandri, Gheorghe Asachi, Dimitrie Cantemir, Ion Creangă, Alecu Donici, Mihai Eminescu, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Alexandru Hâjdău, Nicolae Milescu Spătarul, Costache Negruzzi, Alecu Russo și Constantin Stamati. Odată cu aceste schimbări începe republicarea lucrărilor clasicilor literaturii române și introducerea acestei moșteniri culturale în programele școlare la est de Prut. Este adevărat că aceste acțiuni urmăreau să accentueze „moldovenismul” clasicilor, în opoziție cu „românismul” și să servească politicilor de construcție identitară diferențiată, dar în plan îndelungat acceptarea acestui fapt a permis evitarea unei înlăturări definitive a limbii române în RSS Moldovenească. Această perioadă a constituit o bună oportunitate pentru redresarea sentimentelor românești la est de

⁴⁵ *Ibidem*, p. 36 - 37; Octavian Țicu, *Homo Moldovanus Sovietic*, p. 272 - 273 și 275; George Cioarănescu, *Basarabia pământ românesc*, p. 229 - 230.

Prut, iar tinerii de atunci vor alcătui elitele care au inițiat revigorarea lingvistică la sfârșitul anilor 1980⁴⁶.

În pofida acelor schimbări de optică ideologică, obținute cu prețul unor grele confruntări politico-științifice, simultan, la Iași G. Ivănescu era considerat un element „dușmănos” și „reacționar”. I s-a întocmit un dosar politic, cu tot felul de învinuiri trimise periodic la Ministerul de resort propunându-se alungarea din învățământul superior. Acuzațiile vizau interpretări de „necunoaștere și deformare a materialismului dialectic și istoric, manifestate mai ales în broșura publicată cu titlul *Istoria limbii române în lumina materialismului dialectic* (Iași, 1950)”⁴⁷. De notorietate fiind atitudinea avută în privința teoriei *marriste*, colegii din Facultatea de Filologie din Iași erau chestionați în legătură cu dânsul, în climatul politic de teroare instituit în România de trupele bolșevice, puțini fiind cei care au avut curajul să îi ia apărarea. Între aceștia s-a aflat și Dan Simonescu, care într-o referință dată la 27 aprilie 1951, scria: „a avut meritul și curajul de a fi atacat teoriile filologului sovietic Marr, înainte ca tov. Stalin să demaște insuficiența teoriei *marriste* în lingvistică. Pentru că filologii români erau atunci admiratorii lui Marr, tov. Ivănescu a fost atacat pe nedrept de unii filologi români”⁴⁸.

La 28 mai 1952 G. Ivănescu a fost supus unei ședințe de „demascare” spre a fi „eliberat” de la catedră, acuzatorii fiind rectorul Universității Jean Livescu și decanul Facultății de Filologie, conferențiarul Gavril Istrate. Intervențiile au menționat, practic, mai toate cele expuse mai sus privitoare la „bătălia lingvistică” de la est de Prut. Spicuim din acuzații: într-o lucrare din anul 1938 a citat din lingviști ruși, dar aceștia nu erau sovietici ci „ruși albi (Trubețkoi și alții) <...>. La Institutul Academiei, în cadrul discuției asupra temei *Influența slavă asupra limbii române*, a diminuat fără motive această influență <...>; vorbind de influența slavă, afirmă că este mare în vocabular, dar în morfologie și sintaxă este nulă. <...> La alegerile din 1946 și 1949 n-a participat, deși a fost invitat în mod special de un coleg care s-a dus la el acasă. Cu excepția anului acesta, n-a participat niciodată la demonstrația de 1 Mai. <...> În ultimul timp afirmă că în fond tov. Stalin nu a adus nimic nou în știința

⁴⁶ Octavian Țicu, *Homo Moldovanus Sovietic*, p. 276 – 277.

⁴⁷ Dănuț Doboș, *Universitatea captivă*, vol. I, p. 265 – 271.

⁴⁸ Vasile Frățilă, *Iașul l-a pierdut dar l-a câștigat țara*. În: ALIL, tomul LIII, 2013, p. 127.

limbii, că toate aceste lucruri au fost expuse de alții înainte. Atitudinea antisovietică se vede și din faptul că, fără măcar să aibă vreo legătură cu (sic!) cursul, a denigrat tratatul lui Vinogradov, afirmând că Goblot e superior. <...> Reacționar în tot ceea ce este sovietic. Neagă aportul tov. Stalin în lingvistică. Atitudine naționalistă, a afirmat că acolo unde se vorbește românește trebuie să fie stăpânire românească. Din punct de vedere didactic este mediocru: expunere confuză, seminarii slabe⁴⁹. Alte delatțiuni la adresa lui se păstrează în arhiva Universității din Timișoara: „cu ideologia marxist-leninistă nu prea se împacă și nu știe să o aplice, fiind pe deantregul (sic!) tributarul concepțiilor idealiste despre lume și viață. <...> După 23 August, tov. Ivănescu Gh. a fost împotriva U.R. S.S. În momentul de față [23 ianuarie 1951], tov. Ivănescu continuă a fi împotriva regimului; <...> cu mare greutate și-a restructurat cursul pe care îl predă la Universitate”⁵⁰. Altă ședință în care profesorul Ivănescu a fost subiectul acuzațiilor – de data aceasta: „naționalism șovin” - a avut loc la 23 iulie 1952. Finalmente, prin decizia nr. 32.059/15 septembrie 1952, a fost înlăturat din învățământ, laolaltă cu alți profesori⁵¹.

Subiectul ședințelor de „demascare” l-a constituit și soția profesorului, Rodica Ciocan-Ivănescu. Născută la 12 octombrie 1916, la București, a urmat Facultatea de Istorie din cadrul Universității din București (1934-1938), unde a fost studenta lui Nicolae Iorga, P.P. Panaitescu, Demostene Russo și din 1935, Facultatea de Litere, specialitatea limba franceză, avându-l între profesori pe Charles Drouhet. În plus, Rodica Ciocan-Ivănescu a devenit o polonistă de excepție, remarcându-se prin numeroase traduceri; între 1955 și 1957, având interdicție de a semna cu numele propriu, a folosit pseudonimul Aldona Bielska. A colaborat la revistele „Neamul românesc”, „Balcania”, „Secolul 20”, „Studia et Acta Orientalia” (a făcut parte și din colectivul de redacție al acesteia), „Byzantion” (de la Bruxelles) și a participat la sesiuni și congrese naționale și internaționale⁵².

În ședința „de demascare” din 3 mai 1952 Rodicăi Ivănescu i s-a

⁴⁹ Dănuț Doboș, *Universitatea captivă*, vol. I, p. 247 – 248, text și nota 162; *Ibidem*, vol. III: *Traumele învățământului superior (1945 – 1960)*, p. 159 - 160.

⁵⁰ Vasile Frățilă, *Iașul l-a pierdut dar l-a câștigat țara*. În: ALIL, tomul LIII, 2013, p. 126.

⁵¹ Dănuț Doboș, *Universitatea captivă*, vol. I, p. 249 – 250 și 252; Dumitru Irimia, *Gheorghe Ivănescu*. În: *Ziarul de Iași*, nr. 113, 2004, p. 6.

⁵² https://ro.wikipedia.org/wiki/Rodica_Ciocan-Iv%C4%83nescu , accesat pe 30.04. 2024.

reproșat că a lipsit de la ședințele de partid, că nu a frecventat cursul Universității Serale de Marxism-Leninism, ba chiar și că „s-a căsătorit cu prof. Ivănescu, cunoscut «reacționar»” și că „în urma acestei căsătorii conf. Ciocan nu a exercitat nici un fel de influență bună asupra profesorului Ivănescu, ci, din contra, a căzut ea sub influența acestuia, lucru care a rezultat din comportarea ulterioară a conf. Ciocan”⁵³. Decanul Facultății de Istorie, Dumitru Tudor, deși de acord cu îndepărtarea ei, a observat totuși că va fi greu de înlocuit cu cineva la fel de bun specialist. La sfârșitul unei ședințe furtunoase, în care Rodica Ciocan-Ivănescu s-a apărut cu îndârjire, a fost exclusă atât din partid cât și din universitate. Având un copil mic (fica Irena-Eudocia, născută în anul 1951) și rămași fără mijloace de subzistență, soția profesorului a plecat să locuiască în casa părinților din București. După zece ani, revenită și ea în învățământul superior, dar pe o poziție inferioară celei avute (doar ca lector), Rodica Ivănescu și-a urmat soțul la Universitatea din Timișoara și Craiova (1965-1970), dar nu s-a mai întors la Iași, preferând să locuiască la București în casa părinților. În anul 1981, cei doi au divorțat.

Dat afară din Universitate, după 15 septembrie 1952, G. Ivănescu a rămas cercetător științific la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară, Filiala Iași a Academiei Române până pe 3 ianuarie 1956. Din această poziție a publicat *Terminologia filosofică românească de până la 1830*, apărută în vol. colectiv *Contribuții la istoria limbii române literare în sec. al XIX-lea* (București, Editura Academiei Române, 1956), iar în studiul *Un poet român necunoscut din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea* („Iașul literar”, nr. 3-4, 1953, p. 219-232) a identificat autorul cărții *Poezii noo alcătuite dă I. C.*, tipărită între 1791-1797, la Iași sau Dubăsari, în persoana lui Ioan Cantacuzino. La începutul anului 1956 a fost transferat la București într-o funcție mărunță: secretarul științific al Comisiei pentru studiul formării limbii și poporului român, de pe lângă Academia R. P. R., înființată în 1955 (și condusă de Iorgu Iordan). Avea, în schimb avantajul că locuia în casa socrilor, scutind astfel cheltuielile de subzistență pretinse de asigurarea adăpostului pentru sine și pentru familie.

Înainte de a i se permite plecarea din Iași, cunoscuții săi au fost din nou chestionați de autorități. Epurat din Universitate o dată cu G. Ivănescu,

⁵³ Dănuț Doboș, *Universitatea captivă*, vol. I, p. 265 – 267 și vol. III, p. 161 – 162.

eruditul italianist Ștefan Cuciureanu scria 1956: „este adevărat că n-a participat la meetinguri, manifestări sindicale etc., în schimb a tipărit lucrarea *Istoria limbii române în lumina materialismului istoric și dialectic*. Subliniez acest lucru în chip deosebit fiindcă multe cadre didactice au evitat și evită încă de a se angaja cu ceva în scris în epoca de construire a socialismului la noi. Tov. Ivănescu și-a scris opiniile în materie de limbă, orientându-se marxist. Dar în loc să se aprecieze acest fapt, a fost ulterior scos din slujbă, lipsindu-se Universitatea din Iași de un element de mare valoare. *Este pe de altă parte adevărat că la una din orele de curs a făcut o afirmație care a determinat urmările cunoscute*⁵⁴, dar aceasta putea fi o greșeală, avându-se în vedere firea sa cât și faptul că n-a persistat în eroare. <...> În concluzie, tov. Ivănescu este un lingvist orientat marxist în mod deschis care însă n-a făcut politică menținându-se pe linia lui de cercetări științifice⁵⁵.

Stabilit la București, profesorul Ivănescu a lucrat în Comisia pentru studiul formării limbii și poporului român a lucrat până la 11 februarie 1962, făcând o muncă minoră, de bibliograf. Și-a îndeplinit însă atribuțiile cu multă acribie, elaborând o bibliografie critică a cercetărilor pe această temă. Concomitent și-a revizuit lucrările mai vechi *Originea românilor* (litografiată în 1947) și *Istoria limbii române* (curs predat la Iași, între 1948 și 1951). Spre a explica „unele fapte de vocabular prin societate”, publică în 1957, *Istoria socială în serviciul etimologiei române. Note etimologice* (în „Studii și cercetări lingvistice”, nr. 4, 1957, p. 509 - 517). Din toamna lui 1956 până în decembrie 1957 a fost și secretarul Societății de Studii Orientale la București, devenită, din 1957, Societatea de Științe Istorice și Filologice din România, secția a III-a, calitate în care a pregătit primul volum din *Studia et Acta Orientalia* (1957). Între 1961-1962 a strâns material și a redactat parțial studiul *Elemente traco-dacice în limba română*⁵⁶.

G. Ivănescu a revenit în învățământul superior cu sprijinul a două personalități influente în epocă: academicienii Iorgu Jordan și Ilie Mur-

⁵⁴ Sublinierea noastră; referirea autocenzurată a profesorului Ștefan Cuciureanu viza exprimarea tranșantă a lui G. Ivănescu în fața studenților privitoare la situația dramatică din Basarabia rămasă în stăpânire sovietică: „acolo unde se vorbește românește trebuie să fie stăpânire românească”.

⁵⁵ Vasile Frățilă, *Iașul l-a pierdut dar l-a câștigat țara*. În: ALIL, tomul LIII, 2013, p. 131.

⁵⁶ Eugen Munteanu, *Gheorghe Ivănescu, omul și intelectualul*. În: Dacia literară, anul XXIV/ 112-113 (serie nouă din 1990), ianuarie-februarie 2013, p. 100; idem, *17 scrisori inedite ale lui Gheorghe Ivănescu către Eugeniu Coșeriu* (IV), p. 122-124; <https://www.ziaruldeiasi.ro/stiri/doi-mari-invatati-gheorghe-ivanescu-si-eugeniu-coseriu-iii--264495.html>

gulescu (atunci Ministrul Învățământului). După recunoașterea oficială a doctoratului (cu mare și nepermisă întârziere), a fost numit, la 11 februarie 1962, profesor de Lingvistică romanică la Facultatea de Filologie a Institutului Pedagogic din Timișoara (transformat din anul universitar 1962/1963, în Universitatea din Timișoara). Unul dintre discipolii săi timișoreni, profesorul de astăzi Vasile D. Țăra, care studiasse la Facultatea de Filologie din Iași între anii 1958–1963, mărturisea recent că atunci când a primit repartiția de la Ministerul Educației și s-a prezentat la post la Facultatea de Filologie de la Timișoara în toamna anului 1963 și l-a găsit pe G. Ivănescu șeful Catedrei de *Limba română*, a fost total surprins: deși fusese student la Iași timp de cinci ani, „nici un profesor sau asistent de la Iași nu i-a pomenit numele și nu ne-a recomandat vreo lucrare de-a Domniei Sale”⁵⁷. Profesorul Ivănescu a activat la Timișoara până în 1969, timp în care s-a bucurat de restabilirea treptată a prestigiului științific. La 1 octombrie 1962 a fost numit șeful Catedrei de Limba Română, iar la 17 decembrie 1962 i s-a încredințat și responsabilitatea „Analelor Universității” din Timișoara. „Seria Științe filologice”, pregătind patru volume de studii și recenzii de lingvistică și istorie literară. Și-a îmbunătățit cursul de *Sintaxa limbii române moderne*, ținut la Iași între 1947-1952 și a publicat studiul *Gramatica și logica. I. Structura logică a gândirii ca factor primar al structurii morfologice a limbii* („Analele Universității din Timișoara. Seria Științe Filologice”, I, 1964). În toamna anului 1963 a fost numit șeful sectorului de lingvistică de pe lângă Baza de Cercetări Științifice din Timișoara a Academiei Române, recent creată, făcând parte din colectivul de redactare a volumului V al tratatului academic *Istoria limbii române*. Tot în 1963 a devenit membru al Societății Române de Lingvistică Romanică, al cărei vicepreședinte a fost în anii 1964 și 1965; în 1964 a fost ales membru al Comitetului de organizare a Conferinței naționale de lingvistică (7 - 10 septembrie 1964);, iar la 3 februarie 1965 a fost ales membru corespondent al Academiei RSR⁵⁸.

⁵⁷ Maria Aldea, *Profesorul G. Ivănescu: o evocare*. În: ALIL, tomul LIII, 2013, p. 28 - 29; https://litere.uvt.ro/wp-content/uploads/2014/07/CV_prof_dr_V_D_Tara.pdf

⁵⁸ Carmen-Gabriela Pamfil, Luminița Botoșineanu, *G. Ivănescu - Repere biografice*. În: AUT, anul I, 2012, p. 19 - 20; *Enciclopedia literaturii române vechi*, p. 475, sub voce; Vasile Frățilă, *Iașul l-a pierdut dar l-a câștigat țara*. În: ALIL, tomul LIII, 2013, p. 132; Eugen Munteanu, *O prietenie exemplară: Ivănescu - Caraman*, disponibil la <https://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=1103> accesat pe 09.05.2024.

Episodului timișorean i-a urmat un popas mai scurt (1969 – 1971) la Craiova, unde a predat cursul de Lingvistică română și indo-europeană la Universitate și a fost director al Centrului de Istorie, Filologie și Etnografie din Craiova al Academiei Române. Prin grija lui au apărut primele publicații ale Centrului: „Philologica” și „Historica” și s-au format cercetători remarcabili⁵⁹.

A revenit la Iași în 1971 și a rămas până la sfârșitul vieții. Deși s-a bucurat de o prețuire și o afecțiune aproape unanime și de sprijinul elevilor săi din diferite generații, ilustrul savant nu a mai putut preda la Universitatea din Iași disciplinele fundamentale în care se consacraseră: posturile erau deja ocupate de elevii săi, astfel încât a trebuit să se mulțumească cu discipline mai mărunte. A fost profesor de lingvistică indo-europeană (1971-1982) profesor consultant (1982-1987), redactor responsabil al „Analelor Științifice ale Universității „A.I. Cuza”, seria Lingvistică-Literatură, redactor al revistei „Studii și Cercetări Lingvistice”.

În ciuda zbuciumatei sale existențe, G. Ivănescu a rămas profund atașat de „valorile culturale românești în devenirea lor prin mijlocirea limbii”⁶⁰ și a elaborat lucrări fundamentale de lingvistică românească, romanică, indo-europeană etc. A scris despre fonetica limbii române (1935, 1938, 1939, 1940), în perspectivă sincronică, dar și diacronică și diatopică. A fost preocupat de probleme de gramatică (a ținut un *Curs de sintaxa limbii române moderne*, apărut în 1948, litografiat; reeditat în 2004) și de lingvistică generală. Dominanta scrierilor sale lingvistice o reprezintă însă studierea diacronică a limbii literare. *Problemele capitale ale vechii române literare* a impus conceptul de limbă literară ca „limbă de cultură și de civilizație”, Ivănescu argumentând opinia că limba literară modernă este rezultatul firesc al evoluției dialectelor românești literare. O carte fundamentală este *Istoria limbii române* (Iași, 1980; ed. a doua în 2002), o sinteză a cercetării lingvistice românești, în care tratează, între alte capitole, apariția limbii literare românești, grafia și ortografia textelor rotacizante, limba literară românească în veacurile al XVI-lea – al XVIII-lea, limba literară română de pe la mijlocul secolului al XVIII-lea până la 1829. A mai alcătuit *Gramatica comparată*

⁵⁹ Carmen-Gabriela Pamfil, Luminița Botoșineanu, *op. cit.*, p. 20; Maria Aldea, *op. cit.*, p. 33; Vasile Frățilă, *op. cit.*, p. 133.

⁶⁰ Elvira Sorohan, G. Ivănescu și retorica polemicii academice, în ALIL, tomul LIII, 2013, p. 363.

a limbilor indoeuropene - în colaborare cu Th. Simenschy (București, 1981); *Lingvistică generală și românească* (Timișoara, 1983) și postum *Studii de istoria limbii române literare* (Iași, 1989). A publicat peste două sute de studii și articole, cu tematică foarte diversă și cu teorii originale, în reviste românești și străine. A editat opera lingvistică a lui A. Philippide. Au rămas în manuscris cărți, studii, ediții (în diferite stadii de finalizare), peste 7 000 de foi, păstrate la Biblioteca Filialei Iași a Academiei Române⁶¹.

Recunoscut unanim drept „continuator sub numeroase aspecte - care țin de spirit, doctrină și metodă în cercetarea științifică - al lui Alexandru Philippide, creator al unor noi centre de răspândire a ideilor și concepțiilor părintelui lingvisticii ieșene, <...> dotat cu o impresionantă dinamică spirituală <... și aflat> într-o neobosită călătorie de căutare a adevărului științific”⁶², G. Ivănescu a fost și un mare patriot. Iubirea pentru poporul și pământul românesc în integralitatea lui nu a putut fi rostită public în integralitatea ei, dar savantul a folosit cu inteligență și înverșunare arma științei pentru a apăra viitorul nației sale. Unii dintre contemporani, însă, care îl cunoșteau în profunzimea fibrei sale spirituale, între care și preotul Paul Mihail, știau acest lucru și l-au prețuit, arătându-i cu discreție sprijin și solidaritate. Episodul persecuțiilor politice și a epurării de la Universitate în anii '50 mai necesită, firește, cercetări, întreprinderea noastră având scopul de a scoate la lumină încă o figură din rândul celor care au avut curajul suferinței în numele adevărului, profilul urmând a fi completat.

Referințe bibliografice:

1. Aldea, Maria, *Profesorul G. Ivănescu: o evocare*. În: Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară, tomul LIII, 2013, p. 28.
2. Ciorănescu, George. *Basarabia pământ românesc*, București, 2002. 340 p.
3. Doboș, Dănuț. *Universitatea captivă*, vol. I: *Universitatea ieșeană în primele decenii de după cel de-al doilea război mondial*, Iași: Editura Vasiliana '98, 2019. 428 p.

⁶¹ Eugen Munteanu, *Gheorghe Ivănescu, un portret în efigie*, în „Cronica veche”, nr. 8 (67) august 2016, p. 6; idem, *G. Ivănescu: un portret în aeternum*, în ALIL, tomul LV, 2016, p. 59–71; idem, *Gheorghe Ivănescu, omul și intelectualul*, p. 101; *Enciclopedia literaturii române vechi*, p. 475, sub voce; Tudor Nedelcea, loc. cit..

⁶² Alexandru Gafton, *Polemica științifică la G. Ivănescu*, în „Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza», din Iași”, seria III. Lingvistică, tom. LIII, 2007, p. 475.

4. Doboș, Dănuț. *Universitatea captivă*, vol. III: *Traumele învățământului superior (1945 – 1960)*, 358 p.
5. *Enciclopedia literaturii române vechi*, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Muzeul Național al Literaturii Române, 2018, 1040 p.
6. Frățilă, Vasile, *Iașul l-a pierdut dar l-a câștigat țara*. În: *Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară*, tomul LIII, 2013, p. 126 – 127
7. Gafton, Alexandru. *Polemica științifică la G. Ivănescu*. În: *Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza»*, din Iași, seria III. Lingvistică, tom. LIII, p. 2007.
8. Ilisei, Grigore. *Gheorghe Ivănescu*. În: *Portrete în timp*, Iași, Editura Junimea, 1990,
9. Ilisei, Grigore. *Liviu Leonte*. În: *Portrete în timp*, Iași, Editura Junimea, 1990, p. 160.
10. Irimia, Dumitru. *Gheorghe Ivănescu*. În: *Ziarul de Iași*, nr. 113, 2004, p. 6.
11. Munteanu, Eugen. *G. Ivănescu: un portret in aeternum*. În: *Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară*, tomul LV, 2016, p. 59–71;
12. Munteanu, Eugen. *Gheorghe Ivănescu, omul și intelectualul*. În: *Dacia literară*, anul XXIV/ 112-113 (serie nouă din 1990), ianuarie-februarie 2013, p. 99;
13. Munteanu, Eugen. *Gheorghe Ivănescu, un portret în efigie*. În: *Cronica veche*, nr. 8 (67) august 2016, p. 6;
14. Munteanu, Eugen. *O prietenie exemplară: Ivănescu – Caraman*, disponibil la <https://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=1103> accesat pe 09.05.2024.
15. Munteanu, Eugen. *O revelație documentară: 17 scrisori inedite ale lui Gheorghe Ivănescu către Eugeniu Coșeriu (IV)*. În: *Limba Română*, Chișinău, nr. 4-5 , 2020, p. 124.
16. Nedelcea, Tudor. *Un mare savant: Gh. Ivănescu*, disponibil la <https://tudor-nedelcea.blogspot.com/2015/12/un-mare-savant-gh-ivanescu.html?m=1> , accesat pe 38.04.2024;
17. Negru, Gheorghe. *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească (1940 – 1991)*, Chișinău, Editura Prut Internațional, 2000, 130 p.
18. Oancea, Ileana. *Importanța principiilor directe în cercetarea lingvistică: Profesorul G. Ivănescu*. În: *Analele Universității Timișoara*, anul L, 2012, p. 51
19. Olariu, Florin-Teodor. *Elemente de sociolingvistică în scrierile lui G. Ivănescu*. În: *Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară*, tomul LIII, 2013, p. 278 – 279;
20. Păcurariu, Mircea. *Dicționarul teologilor români*, București, Editura Enciclopedică, 2002, 501 p.

21. Pamfil, Carmen-Gabriela; Botoșineanu, Luminița. *G. Ivănescu - Repere biografice*. În: *Analele Universității Timișoara*, anul L, 2012, p. 17
22. Paul Mihail, *Ierarhi în corespondență cu un preot de enorie - preot dr. Avva Paul Mihail*, Iași, Editura Doxologia, 2011, 332 p.
23. Paul Mihail, *Jurnal (1940 – 1944) și Corespondență*, Ediție îngrijită de Eugenia Mihail și Zamfira Mihail, București, Editura Paideia, 1998. 380 p. : il.
24. *Profesorul Gheorghe Ivănescu la 70 de ani: Omagiul elevilor și colaboratorilor*, Iași, 1983, 329 p.
25. Șevcenco, Ruslan. *Politica lingvistică în R.S.S. Moldovenească*. În: *Panorama comunismului în Moldova sovietică: Context, surse, interpretări*, Iași, Editura Polirom, 2019,
26. Sorohan, Elvira. *G. Ivănescu și retorica polemicii academic*. În: *Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară*, tomul LIII, 2013, p. 363
27. *The New Encyclopaedia Britannica*, vol. 7: Krasnokamsk - Menada, Chicago, 1998
28. Țicu, Octavian. *Homo Moldovanus Sovietic: Teorii și practici de construcție identitară în R(A)SSM (1924 – 1989)*, Chișinău, Editura Arc, 2018, 417 p.
29. Vraciu, Marina. *O încercare de „reconstrucție”: dialogul profesorului G. Ivănescu cu lingvistica rusă și cu slaviștii*. În: *Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară*, București, tomul LIII, 2013, p. 418.

REALITĂȚI ETNOGRAFICE SURPRINSE DE PREOTUL ȘI CĂRTURARUL PAUL MIHAIL

Varvara BUZILĂ,
doctor în filologie, conferențiar unversitar,
Muzeul Național de Etnografie și Istorie
Naturală, or. Chișinău
E-mail: buzila.varvara@gmail.com

Rezumat: *Până în prezent, din multitudinea intereselor științifice ale preotului și cărturarului Paul Mihail nu au fost considerate, așa cum merită, cercetările etnografice. Ne-am propus, în baza lucrărilor publicate, să relevăm cadrul tematic investigat de cercetător, pentru a întregi viziunea sa științifică, cuprinzătoare de valori.*

Desprindem din creația cărturarului câteva teme de interes etnografic: istoria bisericii vechi de lemn din Cornova, crearea zestrei, casa și gospodăria, felul de a fi al oamenilor locului, dar și completări, cu accente critice privind rezultatele campaniei monografice din Cornova (1931). Paul Mihail a insistat asupra clarificării unor aspecte mai puțin cunoscute privind istoria vechii biserici din bârne de stejar din Cornova (1802), expusă în Grădina Publică din Chișinău, în toamna anului 1943, în cadrul Expoziției Dezrobirii, organizată cu prilejul a 25 de ani de la unirea Basarabiei cu România. În lucrarea Zestrea Zamferei autorul arată cât de mult s-au înrădăcinat în modul de viață al românilor de la est de Prut scoarțele, lăicerele, păretarele și alte obiecte de certă valoare culturală. Două dintre ele au fost dăruite de fiica preotului, dr. Zamfira Mihail, Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală. Paul Mihail a urmărit îndeaproape toate scrierile despre Cornova și a ținut să reflecte asupra acestora în mod obiectiv, completându-le și după caz, oferind un alt punct de vedere asupra realităților etnografice descrise. Lucrarea „Preotul

Ion Zamă” (1866-1944) vine să puncteze câteva aspecte din viața unui preot de la țară, care a știut să fie om al bisericii și al satului. Totodată, atenționează asupra racordării viziunii cercetătorului la cadrul temporal cercetat și erorile care pot apărea în cazul când realitățile culturale din alte vremuri sunt abordate din perspectiva mentalității de mai târziu.

Scrierile etnografice ale lui Paul Mihail țin atât de memorialistică, cât și de eseistică. Ele sunt surse foarte prețioase pentru a cunoaște mai nuanțat atât realitățile culturale din Cornova în perioada interbelică, cât și viziunea preoților asupra societății din acea vreme.

Cuvinte-cheie: Paul Mihail, Cornova, scrieri etnografice, perioada interbelică, cultură românească, românii de la est de Prut.

* * *

Activitatea preotului, cărturarului și istoricului Bisericii Ortodoxe Române Paul Mihail este foarte prodigioasă, cu dimensionări în mai multe domenii științifice. Are contribuții în studierea paleografiei române și slave, în cercetarea și editarea de manuscrise și la îmbogățirea științei etnografice. În una din bibliografiile apărute în 2019 la Chișinău, au fost recuperate din diverse surse răzlețe 520 de titluri ale lucrărilor sale (monografii, studii, articole, recenzii și note bibliografice), ceea ce înseamnă un aport remarcabil la cunoașterea istoriei Bisericii Ortodoxe, istoriei Basarabiei, societății și culturii românești într-o perioadă când acestea își revendicau identitatea. În aceeași sursă, 51 de titluri de lucrări ale altor autori vin să pună în valoare viața și opera sa, percepute din perspectiva cercetătorilor din secolele XX și XXI [1, p.61-128]. Toate acestea îl profilează drept unul dintre exponenții de seamă ai preoților cărturari din secolul XX. Titlul de doctor în științe, de Membru de Onoare al Academiei Române, cele două premii ale Academiei Române, oferite pentru *Tipărituri românești în Basarabia de la 1812 până la 1918* (Premiul *Năsturel*, în 1939) și pentru lucrarea *Acte în limba română tipărite în Basarabia (1812-1830)* (coautor Zamfira Mihail, Premiul *Eudoxiu Hurmuzachi*) și Titlul Onorific de **avva**, acordat de ierarhia Bisericii Ortodoxe Române sunt validări importante ale prestaței sale științifice.

Până în prezent, din multele sale predilecții științifice nu au fost considerate, așa cum merită, rezultatele cercetărilor etnografice. Cunoașterea acestor contribuții, ar ajuta să întregim și mai nuanțat viziunea sa științifică cuprinzătoare de valori. Ne-am propus, în baza lucrărilor publicate, să relevăm problematica culturii tradiționale investigată de

acest preot și om de știință.

Paul Mihail și-a format viziunea etnografică treptat, dezvoltându-și simțul observației, abilități de analiză și sinteză. Prin ținerea jurnalului de-a lungul anilor trăiți, și-a cultivat rigoarea de a observa și a sintetiza esențialul, – calități esențiale în cercetarea etnografică. Prin aceste note a fixat în limbaj documentar o cronică de amploare egală cu viața-i [10,11]. A manifestat curiozitate și interes pentru perceperea științifică în timpul studiilor la Seminarul Teologic din Chișinău (1918-1926), când a condus secția culturală a Societății culturale a elevilor „Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni”. Referatele elaborate și prezentate în cadrul acestei secții despre viața și activitatea marilor personalități ale vremii: Bogdan Petriceicu Hașdeu – savant și scriitor – și Alexei Mateevici – preot, savant și scriitor – i-au oferit două exemple edificatoare de implicare în cercetarea culturii, înțelese în sens larg, având limba drept fundament.

A urmat două direcții de formare pe care le-a sincronizat și echilibrat mereu. După studiile la Facultatea de Teologie din Chișinău (1926-1930), a simțit necesitatea de a-și fortifica viziunea prin studiile la Facultatea de Litere, secția Istoria românilor a Universității din Iași (1928-1932). Astfel, și-a lărgit orizonturile științifice, cuprinzând și câmpul faptelor sociale, văzute din perspectivă istorică. Concomitent, a susținut licența în teologie, obținând calificativul „Magna cum Laude”. În perioada studiilor, a publicat lucrări de noutate în mai multe publicații ale vremii: *Luminătorul*, *Studentul*, *Cuvânt moldovenesc*, *Arhivele Basarabiei*, *Revista critică*. „Activitatea sa de cercetător s-a îndreptat în primul rând către cunoașterea trecutului pământului natal, prin publicarea în revistele bisericești și laice a studiilor, articolelor, documentelor manuscriselor, recenziilor” – preciza dr. Acad. Nestor Vornicescu, Mitropolit al Olteniei [12, p. 8].

Dar cel mai mult l-a apropiat de domeniul patrimoniului etnografic activitatea în funcția de custode-șef al Muzeului de Antichități Bisericești practică timp de nouă ani (1932-1940) și cea de director (1942-1944) al instituției. Faptul că muzeul se afla în subordinea Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău i-a prilejuit comunicarea cu cei mai de seamă cercetători ai istoriei și culturii societății basarabene. Această activitate i-a facilitat descoperirea universului obiectual ca mijloc de cumulare a informațiilor privind modul de viață și de gândire al creatorilor și utilizatorilor acestora. Lumea obiectelor, selectate pentru a completa colecțiile muzeale, era una a reprezentativității. Fiecare obiect avea o capacitate mare de semnificare atunci când este pus în contextul său de funcționare. Descrierea averilor mănăstirilor și schiturilor din

Basarabia, realizată în 1939, denotă rigurozitate specifică practicii muzeale [5, p. 38-101]. Și-a dezvoltat abilități de identificare a obiectelor de patrimoniu, a convins proprietarii să le transmită muzeului, le-a încadrat în sistemul muzeal, încât prin mijloace muzeale, să devină repere în reconstruirea modelului de viață religioasă. Prin corecta percepere a relațiilor create între oameni și obiecte, se înțelegeau mai bine realitățile religioase, sociale, culturale. Iată de ce în patrimoniul muzeal a acumulat, pe lângă obiectele de cult, și altele care arătau apropierea creativității meșterilor de sfera sacralului. În urma cercetărilor a reușit să completeze patrimoniul muzeal cu obiecte valoroase, încât acesta a devenit un muzeu de referință în viața religioasă și culturală a basarabenilor. După evacuarea din iunie 1940, considera patrimoniul acestui muzeu ca fiind de maximă valoare alături de alte repere religioase, istorice, identitare rămase în Basarabia: „Muzeul istoric-bisericesc, cel plin cu cărți vechi și manuscrise multe, comoara trecutului istoric-bisericesc al Basarabiei, cu documente, obiecte de artă și veșminte” [5, p.11-12].

Odată revenit în Basarabia, în anul 1942 a fost numit în funcție de director al muzeului și a început a colecta obiecte de patrimoniu, pentru a le salva și a re-organiza muzeul. A lucrat foarte mult la completarea colecțiilor. Drept dovadă stă documentul de referință *Inventar de obiecte sfinte, veșminte arhieresti și preoțești precum și cărți de ritual și literatură religioasă a Muzeului Bisericesc din Chișinău de pe lângă Biserica Soborul Vechi, proprietatea Arhiepiscopiei Chișinăului*, din anul 1944, recuperat parțial. Astfel, printre aceste obiecte se află și 11 covoare moldovenești, pentru fiecare fiind precizată originea, ca să fie identificate mai ușor. [4, p.16-31]. Patrimoniul acestui muzeu era unul impunător la acea vreme și concura cu cel al Muzeului Regional din Chișinău. S-a reușit numărarea conținutului a 13 lăzi în care erau depozitate 646 de obiecte, cuprinsul altor 12 lăzi nu se cunoaște. „Cercetând inventarul, impresionează numărul impunător de exponate, care involuntar, dă naștere la întrebarea: e posibil ca într-un timp atât de scurt (1941-1942) să se colecteze un număr atât de mare de exponate, dacă ținem cont că la 1940 patrimoniul Muzeului Bisericesc a fost distrus, prădat, profanat?” – se întreabă autoarele care au studiat registrul, Ana Grițco și Vera Stăvilă. [4, p.31-32]. Întrebarea rămâne deschisă. Indiferent dacă aceste piese, în anii războiului, au fost colectate sau au peregrinat dintr-o colecție în alta, contează faptul că Paul Mihail le-a adunat, le-a conferit statutul de patrimoniu și le-a gestionat în cele mai severe condiții de război [10, p.236-245]. Or se știe, în timpul deflagrațiilor ca și în cel al cataclismelor

naturale, grija principală a statelor este să-și securizeze patrimoniul cultural. În viziunea sa, muzeul istoric bisericesc era „un așezământ în care generațiile actuale și cele viitoare vor aduce recunoștință înaintașilor, păstrători ai comorilor trecutului bisericesc.” [6, p.118]. Ideea este valabilă și pentru muzeele cu profiluri și colecții diferite.

Considerăm că și-a dezvoltat și definitivat viziunea cuprinzătoare de esențe și datorită colaborării cu Henri H. Stahl, care i-a propus să se asocieze Campaniei monografice a Școlii Sociologice de la București, condusă de profesorul Dimitrie Gusti. Cercetarea s-a desfășurat de la 25 iunie până la 13 august 1931, în satul Cornova, baștina preotului. Era a șaptea campanie monografică realizată de această școală și se conta pe experiența acumulată în domeniu. La aplicarea prevederilor programului de cercetare au participat 55 de monografiști, care au investigat toate aspectele vieții satului conform unei metodologii sociologice de mare noutate. În timpul desfășurării cercetărilor de teren de către monografiști, Paul Mihail s-a aflat peste hotare la studii, documentându-se referitor la vechile manuscrise și tipărituri românești păstrate în instituții din Iugoslavia, Bulgaria, Grecia, Istanbul. Dar, după ce și-a încheiat studiul peste hotare, a revenit acasă și a avut o întrevedere cu Henri H. Stahl, care i-a solicitat să pregătească o lucrare despre istoria satului în baza documentelor și zăpiseilor adunate și transcrise de către tânărul Paul Mihail de la consăteni în anii trecuți. Materialele urmau să fie incluse în compartimentul „Istoricul așezării Cornova” din monografia ce se pregătea. Studiul a fost finalizat la începutul anului 1932, când monografia despre campania monografică în Cornova era deja în proces de editare. S-a discutat posibilitatea publicării ulterioare a acestei lucrări. Între timp a urmărit și celelalte cercetări ale monografiștilor, desfășurate în Copanca și Nișcani, iar în cea din Popeștii de Sus a fost responsabil de studiul cadrului istoric. Însă evenimentele tragice care au urmat – cedarea Basarabiei în iunie 1940, distrugerea de către sovietici a rezultatelor anchetelor de teren, dobândite în timpul cercetărilor monografice și aflate în sediul Institutului Social-Român din Basarabia, arestarea, deportarea și moartea responsabilului de păstrarea acestora, profesorul Petre Ștefănuță, ridicarea arhivei cu documente și manuscrise din secolele XV-XIX, aduse de către Paul Mihail din diferite arhive de peste hotare, din casa unde locuia atunci preotul, au pus în dificultate realizarea acestei idei [5, p.321].

În activitatea sa ulterioară, a recuperat treptat părți din sursele acumulate și studiate, elaborând lucrări de mare importanță pentru a

cunoaște patrimoniul bisericesc și cultural, dar și realitățile sociale din Basarabia în perioada interbelică. Delimităm în creația cărturarului câteva teme de interes etnografic: istoria satului Cornova și a bisericii vechi de bârne, crearea zestrei pentru fete, casa și gospodăria răzeșilor din Cornova, felul de a fi al oamenilor locului, dar și completări, cu accente critice, privind rezultatele campaniei din această localitate.

Cornova, satul de baștină în care a copilărit și s-a ridicat în lume tânărul P. Mihail, face parte dintre cele mai vechi și mai stabile vetre. A adunat cărți, mărturii documentare, păstrate de consăteni, prin care se argumenta vechimea satului. „Satul la început a fost format din vechi familii de mazili: Șoimaru, Văscan, Jărdan, Chișcă, Mititelu. El se afla departe de *Șleahul domnesc* care pleca de la Iași prin Pîrlița, Măgura, Hirova, Hoginești, Isacova pentru a ajunge la Orheiul Vechi. În schimb, era în legătură cu *Drumul mare* care pornea tot de la Iași spre Lăpușna, prin localitățile Tuzara și Călărași, centre de schimb de mărfuri și produse. Mai mult de 60 de km îl separă de centrul de district al Orheiului. Sat de mazili pe lângă care s-au adunat apoi și lăturași străini, având vatra așezată pe delnițe ereditare, el a perpetuat cu deosebire tradiții de viață și limbă românească, fiind prea puțin receptiv la diverse forme de urbanizare” [9, p.7].

În contextul vechimii localității, Paul Mihail precizează că viața ei spirituală se desfășura având ca epicentru biserica. În baza mărturiilor scrise, a celor orale și obiectuale, considera că biserica a concentrat viața spirituală a sătenilor începând din secolul al XVI-lea, de când Cornova a fost atestată documentar pentru prima oară. Câteva biserici de bârne s-au rânduit între cele 7 delnițe ale răzeșilor. Când se ruina una, oamenii ridicau alta în loc, – considera cercetătorul. A descoperit mărturii ale bisericii din sec. al XVII-lea și ale alteia din sec. al XVIII-lea. Apoi a reconstituit istoria bisericii de bârne de stejar din Cornova, cu hramul Sf. Dumitru, care figura în catastife din anul 1802. Prezența ei în catastife însemna că în acel an a fost luată la evidență, dar că era mai veche [9, p.7]. Asupra datării acestui monument a insistat și arhitectul Eugen Bâzgu, care a analizat critic documentele scrise și a demonstrat că această ultimă biserică de bârne este mult mai veche. „Spre anul 1770 converg și particularitățile planimetrico-arhitecturale ale edificiului: plan triconc, decroșat, turn-clopotniță, supraînălțat deasupra pronaosului, pante rezezi ale acoperișului, structura orizontală pe perimetrul de protecție a fundațiilor etc. Toate aceste elemente sunt specifice arhitecturii populare eclesiastice de lemn a anilor 70-80 ai sec. al XVIII-lea” [2, p.60].

Preotul a avut o atitudine aparte față de această biserică, continuatoarea unui epicentru sacru de mare vechime. În ea s-au păstrat exemplare ale celor mai vechi cărți românești tipărite – *Cazania* lui Varlaam (Iași, 1643) și *Viața și petrecerea sfinților* a lui Dosoftei (Iași, 1682), moștenite din lăcașurile sfinte premergătoare în vatra satului. Și Paul Mihail era mai mult decât un simplu băștinaș al acestui sat. Era feciorul învățătorului și al dascălului Iustin al lui Gheorghe Mihail, un adept al iluminismului cultural, care i-a cultivat feciorului dragostea față de teologie și de cultură. A cunoscut îndeaproape monumentul de mic și l-a prețuit foarte mult întreaga viață. „Îmi plăcea liniștea din biserică, măsuram lățimea și lungimea bârnelor care formau peretele, mă suiam în amvon, dar mă speriau liliicii și șopârlele. De această biserică veche de lemn este legată copilăria mea, prin ea sufletul meu nu se mai poate despărți de Moldova strămoșilor și prin ea am văzut atâtea biserici de mai târziu” [9, p.7].

În articolul dedicat bisericii ne-a oferit o descriere amănunțită, cum nu există o alta făcută de un cleric sau un alt cărturar despre un asemenea monument vechi. După ce, în anul 1913, a fost construită și sfințită noua biserică de zid, cu hramul Sf. Gheorghe, cea veche de lemn, cu hramul Sf. Dumitru, „a rămas închisă și împrejmuită cu gard, printre mormintele din jurul ei, cu cruci de piatră și de lemn cu inscripții de epocă. În 1923 un delegat al Comisiunii Monumentelor Istorice a cercetat-o, a fotografiat-o... Biserica a continuat să fie deschisă anual cu prilejul Paștelui Blajinilor când, în cimitirul bisericii de pe vatra veche a satului, se făcea pomenirea strămoșilor și ctitorilor, iar de Ziua Eroilor, în prezența elevilor și a părinților se cetea numele fiilor satului” (fig. nr. 1) [9, p.7].

Figura nr. 1

A fost o biserică emblematică, iată de ce a recomandat să fie inclusă în cadrul Expoziției Dezrobirii, organizată în anul 1942, în Grădina Publică din Chișinău, cu prilejul a 25 de ani de la Unirea Basarabiei cu România (fig. nr. 2). Alături de biserică

Figura nr. 2

au mai fost expuse o casă din satul Ignăței, județul Orhei, o casă și o moară de vânt din Purcari, județul Cetatea Albă. Această mică expoziție de arhitectură populară constituie prima prezentare în aer liber a monumentelor de arhitectură populară. Expoziția a fost vizitată de regele Mihai, regina Elena, Mareșalul Antonescu și mulți alți oaspeți valoroși din România și de peste hotare (fig. nr. 3). Scrisa cu multă emoție în

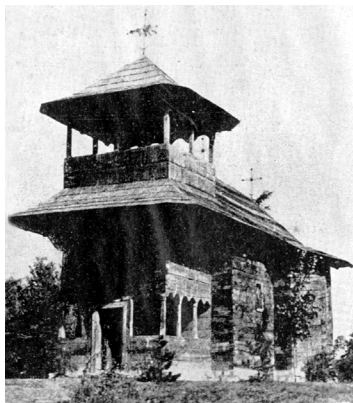

Figura nr. 3

jurnalul său la 31 octombrie 1942: „În bisericuța de lemn, adusă de la Cornova, aranjată și împodobită de mine cu icoane și obiecte vechi, îmbrăcată în veșminte vechi de 200 de ani, am întâmpinat în pridvorul deschis al bisericii pe regele Mihai I al tuturor românilor... Regina-mamă Elena a rămas impresionată când am arătat manuscriptul romanului popular aflat în Basarabia, al cărui original „a venit la noi din Bizanț” [11, p.230-231]. Așa cum scria preotul, ulterior monumentul a fost demontat și transferat în curtea Catedralei Vechi

Figura nr. 4

Sf. Arh. Mihail și Gavriil. Lucrările de repunere în valoare s-au încheiat la 2 martie 1944 (fig. nr. 4). După jumătate de an a fost demontată, urcată cu tot cu catapeteasmă în tren și transportată într-o direcție necunoscută.

Pentru a comemora această primă expoziție și a păstra memoria bisericii de bârne din Cornova, în anul 2005 arhitectul Eugen Bâzgu a propus reconstituirea ei pe teritoriul Muzeului Satului, Chișinău, aflat în proces de edificare. Fiica preotului, dr. Zamfira Mihail, i-a oferit în acest scop documentări și imagini de epocă. Se cunosc câteva imagini de epocă ale acestei biserici. În prima fotografie biserica este surprinsă în cimitirul satului, în anul 1923 și în

celelalte apare după ce a fost transferată și montată în Expoziția Dezrobirii în Grădina Publică, apoi în curtea Catedralei vechi. În scurta perioadă cuprinsă în imagini se poate vedea cum a influențat timpul asupra monu-

mentului. La prima vedere imaginile diferă. În cea mai veche, stâlpii din pridvor sunt ascunși de scânduri, iar în a doua, sunt vizibili. Probabil, la remontare pe locul nou au fost înlăturate detaliile, adăugate ulterior, și care ascundeau elemente constructive valoroase, încât s-a decis ca acestea să fie lasate la vedere. Biserica este foarte importantă pentru a determina specificul monumentelor ecleziastice medievale și continuă să suscite atenția cercetătorilor.

În lucrarea *Zestrea Zamfirei* [3, p.331-333] autorul arată cât de mult s-au înrădăcinat în modul de viață al românilor de la est de Prut scoarțele, lăicerele, păretele și alte obiecte de certă valoare culturală. Ele i-au însoțit pe cărturarii noștri, ca pavază a identității în intimitatea casei, fiind purtate pe drumurile strămutării, marcate de istorie. Descrie topografia acestor țesături și mobilierul pe care îl acoperă, începând de la fixarea unor repere etnografice și continuând cu cele mai subtile observații ale rostului lor. Arată originea țesăturilor, vechimea lor. „Scoarța buncii este încă de pe timpul când Moldova era una în hotarele sale, până în anul 1812. Bunica a moștenit-o de la străbunica Bălașa Botezatu și a dat-o mamei ca zestre. Este de mărimea unui strat de flori, asemănător cu cel din grădina buncii” [3, p.331].

O altă piesă valoroasă din zestrea mamei sale, care a îmbogățit zestrea Zamfirei, iar prin scrierile părintelui și-a revendicat un loc important în tezaurul basarabean, este un lăicer de la mijlocul secolului al XIX-lea, țesut în *brazde* (benzi înguste transversale), de diferite nuanțe pastelate, obținute prin vopsirea lăinii cu pigmenți naturali, având motive ornamentale mici plasate pe lungimea brazdelor. „Lăicerul mamei este mai lung, seamănă cu un lan de păpușoi din ogorul părintesc... Tot ce va înflori în gândul meu, privind acest lăicer, va fi legat de mama, de casa de la Cornova și de pământul natal. Culoarea lui, în dungi de negru, albastru și verde, seamănă cu pământul, cerul și codrul moldovenesc, iar dungulițele galbene și roșii amintesc de câmpurile cu grâu și de merele domnești scuturate din pomul de la vie...” [3, p.331]. Este o scriere de profundă trăire, când baștina este chemată imaginar în minte de o scoarță, un lăicer sau altă țesătură cu capacitatea de a reprezenta imagini pline de semnificații profunde. Zestrea, sugerează autorul, este și un testament scris prin alte mijloace ale creativității umane. „Te-ai gândit, vreodată, fiica mea, la timpul închis într-un covor, la numărul băților stativelor și al inimii adunate în gestul repetat de la începutul țesutului și până la sfârșitul lui?” [3, p. 332]. Descifrează semnificațiile motivelor ornamentale asociind țesutului amintiri despre familie și compatrioți,

priveliști pitorești din Basarabia, date din istoria ei. Se ține de firul de lână ca de firul dorului, al continuității. Lasă ca moștenire fiicei Zamfira Mihail această zestre valoroasă după care „Putem astfel reconstitui sufletul moldoveanului, sufletul românului din partea de răsărit a trunchiului Patriei...” [3, p.332]. Dr. Zamfira Mihail a păstrat această zestre purtată din generație în generație până nu demult. În martie 2013, a găsit de cuviință să dăruiască Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală din Chișinău lăicerul în brazde (Fig. nr. 5), apoi, în

Figura nr. 5

anul 2023 – și scoarța aleasă de bunica sa Catinca Huzun din Meleșeni (Fig.nr.5), ca să asigure în continuare păstrarea acestor obiecte. Scoarța este țesută în vechea tehnică cu găurele, numită în satele de Codru *pe furate* sau în *chișcătură* (*Caramani*), are fundalul verde întunecat, cum este frunza pădurii vara

după ploaie și motive vegetale sub formă de rămurele, alese și asociate cromatic, cu mult rafinament.

Paul Mihail a urmărit îndeaproape toate scrierile despre Cornova și a ținut să reflecte asupra acestora în mod obiectiv, completându-le și, după caz, oferind un alt punct de vedere asupra realităților etnografice descrise. Lucrarea *Preotul Ion Zamă (1866-1944)* vine să punteze câteva aspecte din viața unui preot de la țară, care a știut să fie om al bisericii și al satului. Prin ea atenționează încă o dată asupra necesității de a racorda viziunea cercetătorului la cadrul temporal cercetat și la erorile care pot apărea în cazul când realitățile culturale din alte vremuri sunt abordate din perspectiva mentalității de mai târziu [8, p.325-330]. Împreună cu câteva alte articole despre oamenii pe care i-a cunoscut foarte bine (familia dascălului și învățătorului Iustin Mihail, tatăl său [3, p.334-342], clopotarul satului și dădaca), această lucrare aduce în prim-planul analizei modele tradiționale de viață, comportamente, destine surprinse de privirea etnografică.

Preotul și omul de știință Paul Mihail a înglobat în viziunea sa cuprinzătoare și dimensiunea etnografică. A aplicat-o din perspectivă recuperatoare, făcând uz de instrumentarul ei de bază: observația, participarea, descrierea, documentarea, analiza, sinteza. În lucrările sale, elaborate în a doua jumătate a secolului XX, când se afla la București,

se conțin descrieri și analize care vizează realități religioase, sociale și culturale din prima jumătate a secolului XX, preponderent din satul Cornova. Ele sunt documente etnografice valoroase din o perioadă pentru care există puține surse. Au alimentat interesul cercetătorilor și pot fi utilizate în continuare pentru a dezvolta noi abordări privind modul de viață al satului tradițional.

Referințe bibliografice:

1. Basarabia – pământ românesc. Editor și redactor științific Mihai Tașcă. Antologie, vol. IV, Chișinău, Editura Serebia, 2019, p.61-128.
2. Bâzgu Eugen. *Repertoriul monumentelor eclesiastice de lemn din județul Ungheni*. În: Idem. *Arhitectura tradițională – memorie identitară*. Chișinău, 2018, p. 53-84.
3. *Cornova. Un sat de mazili*. Texte identificate, stabilite, organizate, note și prefață de prof. univ., dr. doc. Ovidiu Bădina. București: Editura Economică, 1997. 440 p.
4. Grițco Ana, Stăvilă Vera. *Pribeگیle Muzeului Bisericesc din Chișinău după 1944 (După Jurnalul lui Paul Mihail)*. În: *Muzeul Bisericesc din Chișinău – Geneză. Împliniri. Pribeگی. Materialele Conferinței organizate cu prilejul a 100 de ani de la fondarea primei instituții muzeale bisericești din Basarabia*. Chișinău: EcoEtnoMuseum, 2006, p.16-32.
5. Mihail Paul. *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia. Așezăminte. Scrieri. Personalități*. Chișinău: Î.E.P. Știința, 1993. 405 p.. il.
6. Mihail Paul. *Muzeul istoric-bisericesc din Chișinău*. În: *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia. Așezăminte. Scrieri. Personalități*. Chișinău: Î.E.P. Știința, 1993, p.115-122.
7. Mihail Paul. *Zestrea Zamfirei*. În: *Cornova. Un sat de mazili*. Texte identificate, stabilite, organizate, note și prefață de prof. univ., dr. doc. Ovidiu Bădina. București, Editura Economică, 1997, p.331-333.
8. Mihail Paul. *Preotul Ion Zamă (1866-1944)*. În: *Cornova. Un sat de mazili*. Texte identificate, stabilite, organizate, note și prefață de prof., univ., dr. doc. Ovidiu Bădina. București, Editura Economică, 1997, p.325-330.
9. Mihail Paul, preot dr. Biserica din bârne de stejar din Cornova-Orhei. În: *Literatura și arta*, nr. 34 (2714), 21 august 1997, p. 7.
10. Mihail Paul. *Jurnal (1940-1944) și corespondență*. București, Editura Paideia, 1998. 380 p. : il.
11. Mihail Paul. *Reconstituiri. Jurnal. Corespondență*. Ediție îngrijită de Zamfira Mihail și Mihai Papuc. Prefață de acad. Ștefan Ștefănescu. Chișinău, Știința, 2018. 412 p.
12. Vornicescu Nestor, dr. Acad., Mitropolit al Olteniei. Cuvânt către cititor. În: Paul Mihail. *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia. Așezăminte. Scrieri. Personalități*. Chișinău, Știința, 1993, p. 7-9.

REPERE BIBLIOGRAFICE A PĂRINTELUI DOCTOR AVVA PAUL MIHAIL ÎN REVISTA *LUMINĂTORUL*, SERIA VECHE ȘI NOUĂ

Preotul Viorel COJOCARU,

doctor în filosofie,
Biserica „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”,
or. Chișinău
E-mail: prvioarelcojocar@gmail.com

Rezumat: *Activitatea publicistică generală a părintelui dr. Avva Paul Mihail s-a pliat pe două mari valențe: spiritual-ecclesiastică și național-patriotică. Ambele aspecte au fost foarte bine conturate și conceptualizate din experiența proprie privind modul abuziv de rusificare prin Biserica Ortodoxă în perioada țaristă, dar și pe investigațiile academice în diverse biblioteci, arhive și instituții bisericești.*

Este oportun de menționat că prima apariție publicistică a părintelui Paul Mihail este din perioada studenției la revista bisericească „Luminătorul”, nr. 9, din 1 mai 1928 cu articolul „Despre bibliotecile parohiale”. Tocmai din acest context ne-am dorit să elucidăm activitatea publicistică a preotului cornovean Paul Mihail apărută în revista bisericească „Luminătorul”, seria veche (1908-1944), și cea nouă (1992-prezent), de aceea materialul va cuprinde două mari capitole.

În urma cercetărilor din volumul accesibil al revistelor „Luminătorul” din perioada interbelică (83%), am repartizat studiul despre părintele Paul Mihail în două părți generale. Prima va îngloba informații despre reușita studiilor și activitatea sa ca preot, profesor, director de școală și de muzeu, iar a doua parte va conține informații despre publicistica preotului dr. Avva Paul Mihail în această revistă. În prima parte s-au cercetat actele, circularele și documentele eparhiale publicate în partea

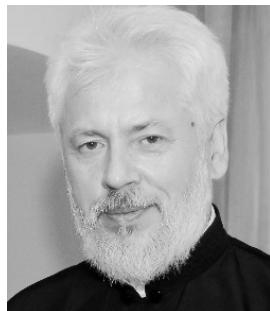
oficială a revistei, selectându-se în special mențiunile despre Pavel/Paul Mihail(ovici). În această parte, s-au conturat cinci grupe de articole și vor fi redată în formă cronologică., apoi vom continua cu bibliografia părintelui din revista „Luminătorul”.

După independența Republicii Moldova, când protoiereul Petru Buruz a reanimat revista „Luminătorul”, sunt redată mesaje și informații importante din viața și activitatea părintelui Paul Mihail și a fiicei lui, Zamfira Mihail. Acest capitol a articolului este împărțit în două părți. Prima cuprinde informații despre activitatea părintelui atât în perioada interbelică, cât și în cea postbelică, în perioada renașterii naționale, dar și colaborările cu diverse personalități ale Basarabiei, imediat după 1990. Este impresionant acest aspect din perspectiva nivelului de pregătire academică pe care l-a atins părintele Paul Mihail. Articolul se finalizează cu bibliografia părintelui în revista „Luminătorul”, seria nouă.

Cuvinte-cheie: preotul avva Paul Mihail, Biserica Ortodoxă Română, revista Luminătorul, investigații academice, valențe culturale, Basarabia interbelică.

SATUL NIȘCANI, PE URMELE PREOTULUI PAUL MIHAILOVICI

Preot Manole BRIHUNEȚ,
doctor în istoria artelor și culturologie,
cercetător științific, coordonator, Institutul
Patrimoniului Cultural, or. Chișinău
E-mail: patrimoniul.bisericesc@gmail.com

Rezumat: *În comunicarea de față ne-am propus să urmărim perpetuarea în timp a tabloului prezentat de preotul Paul Mihailovici în lucrarea sa „Satul Nișcani, după documente și tradiții”, în special, capitolul „Biserica și cimitirul”.*

Deoarece părintele Paul trece în revistă mai întâi fondarea de către răzeși în Poiana Reciului a unui schit de călugări (1798), ne vom referi și noi puțin la mișcarea inițiată prin binecuvântarea Cuviosului părinte Paisie Velicovschi, care își îndeamnă ucenicii să meargă în toate laturile pentru a redeschide sau să fondeze noi așezăminte monahale în care să practice mișcarea isihastă, unii din aceștia ajungând și în Valea râului Ichel, unde fondează în ultimul sfert al secolului al XIX-lea, câteva așezăminte monahale.

Fondarea așezămintelor monahale în zona codrilor din Basarabia influențează benefic și comunitățile rurale, care la rândul lor ridică locașe sfinte mai trainice după modelele aduse de monahi și calfe din părțile Moldovei de Sus. Exact în acest context, la anul 1805 se înalță și biserica de lemn din satul Nișcani. În măsura posibilității, vom încerca să reconstituim arhitectura acestei biserici, prezentând și descriindu-i inventarul păstrat în biserica actuală de zid.

În timp ce bisericile de lemn propuse spre cercetare au fost ridicate sub semnul marelui reînnoitor al vieții monahale, Cuviosul părintele nostru

Paisie Velicicovschi, cât și a operei cunoscutului în acea perioadă, preotul-zugrav Ioan Iavorschi, atunci biserica de zid construită în anul 1912 îi are ca stâlpi de referință pe marile personalități ale secolului al XX-lea, arhitectul Alexei Șciusev, preotul Mihail Berezovschi și arhitectul Gheorghe Cupcea. Vom trece în revistă contribuția fiecăruia la viața duhovnicească din satul Nișcani.

Nu vom încheia discursul nostru științific fără a face referință și la cimitirul vechi al satului Nișcani. Ca rezultat al cercetărilor de teren, vom prezenta vestigiile monumentale păstrate aici, dând o interpretare la zi a pietrelor de mormânt descrise de distinsul părinte Paul, dar și a celor care au fost omise.

Cuvinte-cheie: *Paul Mihailovici, Nișcani, Reciula, Ichel, preot, arhitect, zugrav, schit, biserica, pietre de mormânt.*

BIBLIOTECA FAMILIEI MIHAIL – O SCURTĂ INCURSIUNE ÎN ISTORIA CONSTITUIRII UNUI FOND ARHIVISTIC IEȘEAN

Ina CHIRILĂ

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale, Iași

E-mail: inachirila@yahoo.com

Rezumat: *În genere, studiile sau comunicările scrise în contextul aniversării sau comemorării unor personalități marcante reprezintă cel mai ofertant prilej de reconstituire a biografiei celui omagiat. Textul de față nu face excepție, deoarece conține o scurtă prezentare a efortului familiei Mihail de îmbogățire a fondului arhivistic ieșean, în decurs de 50 de ani. Scopul demersului nostru e să ilustreze ipostaza de creatori, colecționari și, finalmente, de salvatori ai patrimoniului național a doi intelectuali basarabeni: Pr. Paul Mihail, teolog, istoric și memorialist, precum și fiica sa, Zamfira Mihail, cercetătoare în domeniul lingvisticii comparate și al slavisticii, filolog, doctor în filologie și profesor universitar.*

Din punct de vedere al perioadei și al modului în care s-a format, fondul Mihail constituie unul dintre cele mai longevive și mai consistente demersuri întreprinse de creatorii fondului, pe de o parte, și de reprezentanții Arhivelor pe de altă parte. Dincolo de inventarul preluărilor înregistrate cu acribie și păstrate astăzi în dosarul fondului, cu semnalarea intrinsecă a valorii istorice a materialului creat sau colecționat de membrii familiei Mihail, plecând de la acest caz, textul de față propune o reflecție asupra conceptului de fond personal/familial și o incursiune în istoria practicii arhivistice ieșene privind preluarea și prelucrarea fondurilor particulare, în general, și a celor personale și familiale, în mod special.

Cuvinte-cheie: *fond arhivistic, Paul Mihail, Zamfira Mihail, colecție, carte veche, documente medievale, bibliotecă.*

„JURNALUL CĂLĂTORIEI ÎN SUD-ESTUL EUROPEI (1931)” ȘI „JURNAL (1940-1944)” – OPERA MEMORIALISTICĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ A PĂRINTELUI PAUL MIHAIL

Preot. Maxim MELINTI,
doctor în istorie,
consilier cultural al Mitropoliei Basarabiei
e-mail: bisghidighici@gmail.com

Rezumat: Preotul Paul Mihail – un ostenitor neobosit în slujba credinței și a științei, care s-a trudit o viață întreagă pe tărâmul studierii trecutului românesc, un adevărat iubitor de carte și cunoscător de arhive, cel care a oferit pentru istoria, cultura și spiritualitatea românească un tezaur nestemat. Opera sa de istoric și cercetător a fost și, în continuare este apreciată la nivel academic, de mari specialiști ale timpului, care au dat cea mai înaltă notă de apreciere pentru munca prodigioasă ale părintelui Paul. Printre scrierile sale, publicate în reviste de specialitate sau cărți aparte, un loc deosebit îl ocupă Jurnalele de călătorie adevărată capodoperă, unde autorul trece în revistă nu doar cele văzute cu ochii proprii, dar, cu o măiestrie de scriitor, ajută pe cititor să le cunoască personal, parcă ar fi el însuși de față. Notițele făcute cu mare grijă și dragoste curpind însemnări zilnice, impresiile și gândurile din perioada interbelică, anii '40 – timpul când făcea studii de cercetare departe de casa sa. „Ce-am simțit aici nu pot exprima prin cuvinte. Trebuie să fii aici ca să simți harul acoperământului divin”, menționează tânărul cercetător în agenda sa de călătorie. Și perioada celui de-al Doilea Război Mondial – perioada dramatică pentru istoria Basarabiei, când tezaurul național, patrimoniul cultural, edificiile eclesiastice și bunuri bisericești au fost răpite sau distruse, în calitate de ultimul șef al Muzeului Bisericesc, părintele constată cu durere în suflet: „A rămas Muzeul istoric-bisericesc, cel plin cu cărți vechi și manuscrise

multe, comoara trecutului istoric-bisericesc al Basarabiei, cu documente, obiecte de artă și veșminte.”. Toate acestea relatări ne ajută să cunoaștem atât doar trecutul, cât și posibilitatea de a valorifica ceea ce a avut cultura și spiritualitatea ortodoxă românească din Basarabia – parte importantă a patrimoniului sud-est european.

Cuvinte-cheie: *Basarabia, Paul Mihail, istoria, cultura, spiritualitatea ortodoxă, jurnalul de călătorie, muzeul bisericesc, patrimoniul național.*

* * *

Scriitorul Franz Kafka spunea, că scrisul este tot o formă de rugăciune. Îndrăznesc să cred că autorului citatului celebru avea în vedere că opera unui scriitor poate fi considerată o confesiune, tri-dimensională, în fața lui Dumnezeu, în fața cititorului, și, în fața propriei conștiințe. Astfel, numeroase jurnale, care ne-au lăsat de-a lungul istoriei mari personalități, nu a făcut altceva decât să-și deschidă larg ușile sufletești și să permită publicului larg să cunoască gândurile, tainele ascunse în conștiința autorului, visele, fricile și fericirile trăite de-a lungul anilor de viață. Printre autori de jurnale, avem și pe cei care au lăsat un monument istoriografic, documentar, precum Nicolae Iorga, Bartolomeu Valeriu Anania, Nicolae Steinhardt, Paul Goma și alții.

La această listă modestă de memorialiști români, care au vorbit despre prezentul și trecutul, se adaugă preot-cărturar, un cercetător neobosit și istoric erudit, teolog iscusit și duhovnic smerit – părintele Paul Mihail, originar din satul Cornova, Ungheni, „promotor al tradițiilor iluministe românești în Basarabia interbelică”¹, cel care a „știut să propage învățătura și lumina culturii – bogăția cea mai de preț a unei națiuni”².

Cele două opere memorialistice, care a reușit să le tipărească și să le ofere contemporanilor săi – prezintă un dar nestemat și moștenire uriașă pentru cei ce iubesc și prețuiesc cultura și spiritualitatea ortodoxă românească.

După cum declară prof. Ion Țurcanu, Jurnalul părintelui Paul Mihail „merită o atenție sporită. Întâi, pentru că în memorialistica basarabeană

¹ DRAGNEV Demir. Paul Mihail – promotor al tradițiilor iluministe românești în Basarabia interbelică (115 ani de la naștere). În: *Limba Română*. 2020, nr. 6 (260), p. 459-466.

² ȘTEFĂNESCU Ștefan. Pr. Dr. Paul Mihail – ilustru istoric și mare cărturar. În: Mihail Paul. *Reconstituiri*. Jurnal. Corespondență. Chișinău, 2018, p. 4.

o astfel de carte nu prea se întâlnește, apoi pentru că avem de-a face cu o prețioasă sursă istorică privind perioada la care ea se referă, și, în sfârșit, pentru că aduce o contribuție la conturarea portretului cărturarului Paul Mihail, o personalitate istorică”³.

În partea introductivă, numită „Către cititor”, părintele Paul Mihail mărturisește de unde i-a venit ideea de a adună gânduri într-un jurnal și ce l-a determinat să le facă publice:

„Deprinderea ce o am din clasele școlii secundare de a face însemnări zilnice, m-a îndemnat, cu deosebire, să fac aceasta în timpul când eram peste hotarele țării. Călătoriile mele, ca student, în Cehoslovacia, Polonia, Iugoslavia, făcute în anii 1929-1930, mi-au oferit frumoase prilejuri ca să continui jurnalul. Aceste însemnări au constituit fericite momente de a le citi apoi colegilor de la facultatea ce urmam, de teologie și litere și un prilej de a-mi reîmprospăta amintirile”.

Așadar, din cele menționate de către autorul jurnalului aflăm, în primul rând, că pasiunea de a avea un jurnal părintele avea încă din adolescență fragedă, lucrul care mi-a trezit curiozitate să le vadă și să le citesc, dacă ar fi fost păstrate undeva.

Totodată, înțelegem că scopul scrierilor a fost ca la întoarcere din călătoriile sale, aceste însemnări să fie citite colegilor săi de la teologie și litere, oferindu-le în locul unui album cu fotografii, pe care tânărul Pavel nu le deținea, o descriere a locurilor, oamenilor și anotimpului, cu un talent de scriitor iscusit, și cu ușurință să prezinte auditoriului un tablou detaliat și în culori, parcă le-ar fi arătat niște poze sau proiecția de video.

Și, nu în ultimul rând, autorul explică că el însuși avea o plăcere deosebită să citească cele scrise în jurnalul său, pentru ca să „reîmprospăteze amintirile”.

În continuare, părintele-cărturar, cu multă sinceritate afirmă, că în perioada călătoriilor de studii în Bulgaria, Grecia, Muntele Athos și Turcia, acolo unde el, român basarabean era un străin, jurnalul i-a fost un prieten fidel, cel care „păstrează comorile gândurilor, acțiunilor și energiilor risipite în tinerețe”.

Ca un cercetător neobosit și harnic, părintele constată cu mare regret, că timpul și războaiele distrug totul. Și, de aici i-a venit și gândul de a

³ ȚURCANU Ion. Memorialistică basarabean. În: România Literară. București, 2000, 19-25 aprilie, p. 6.

tipări jurnalul său, ca și noi, și cei ce vor veni din urma noastră, să poate cunoaște erudiția, pasiunea, jertfa și munca prodigioasă a lui Paul Mihail:

„Tipărind acum Jurnalul, scopul autorului este de a face să rămână ca mărturie o fărâamă din viața sa, adică a tânărului de la sat, pornit să caute urme ale trecutului românesc”.

Părintele manifestă o speranță fermă că Jurnalul său va fi o mărturie vie despre școala românească, care a stat la formarea sa intelectuală și moral-spirituală:

„Publicarea o fac, de asemenea, cu gândul de a arăta numeroșilor mei elevi – astăzi preoți sau ostenitori în diverse ramuri de activitate ale Patriei, precum și urmașilor mei, binefăcătorul izvor al școlii românești, la care m-am adăpat, începând de la vârsta de 13 ani”.

Și în sfârșit, părintele Paul crede că apariția Jurnalului va „contribui la stimularea energiilor, în stare să continueă trudnica cercetare, prin evocarea personalităților, a locurilor văzute altădată și a activității mele de a face cunoscută peste hotare cultura românească”.

Cu alte cuvinte, preotul-savant dorește, prin cercetări și publicațiile istoricilor și teologilor români să scoată cultura și spiritualitatea românească pe arena mondială, să facă cunoscută istoria neamului, bogăția culturii naționale, dar și personalități notorii, care sunt preocupați de studierea trecutului pământului românesc și relațiilor sale cu alte popoare creștine.

„Jurnalul călătoriei de studii în sud-estul Europei (1931), pentru prima oară a apărut în cadrul revistei teologice „Mitropolia Olteniei”⁴, grație efortului Mitropolitului Olteniei Nestor Vornicescu, originar din s. Lozova, jud. Lăpușna (azi r-nul Strășeni), care, „făcându-se ecoul propriului său suflet, în acest an al 70-lea de la Marea Unirea din 1918, a hotărât să tipărească Jurnalul călătoriei de studii din 1931.” Părintele Paul îi aduce ierarhului omagiu și profundă recunoștință:

„Ca un ecou îndepărtat sau ca valul mării care se stinge, strig: Mulțumesc, în numele Arhivei metocului Sfântului Mormânt, complet devastată și arsă în anii de după al doilea război mondial. Recunoștință va arăta Ierarhului posteritatea, care va lăuda faptul tipăririi, iar smerenia

⁴ MIHAIL Paul. Jurnalul călătoriei de studii în sud-estul Europei (1931). În: Mitropolia Olteniei, vol. XLI, nr. 3 (mai-iunie 1989), p. 86-118; nr. 4 (iulie-august), p. 82-107; nr. 5 (septembrie-octombrie), p. 96-115; nr. 6 (noiembrie-decembrie), p. 96-115.

mea sărut dreapta sfințitoare”.

La final, Părintele prezintă și o dare de seamă: „ca rezultat al anului de studii și călătoriei în Orientul apropiat, am tipărit în următorii ani cele ce urmează și altele”, prin care se numără 26 de studii și 26 de articole și recenzii. De menționat, că la lista celor 26 de studii, tipărite în anii 1933-1970, sunt prezentate recenzii făcute asupra operelor sale, fiind semnate de mari istorici români, sârbi și bulgari, ca Nicolae Iorga, Fiodor Titov, Ivan Snegandov, Gheorghe I. Brătianu, Constantin N. Tomescu, Petre P. Panaitescu, Ene Braniște, Tit Simedrea, și alții.

În anul 1991, la Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, apare „Jurnalul” părintelui Paul Mihail, într-un volum aparte, de 128 pagini + 4 foi cu fotografii.

Ediția respectivă a primit 9 recenzii, semnată pe istorici și teologi, pe paginile revistelor de specialitate din România, Bulgaria și Republica Moldova.

În anul 2020, editura Omonia din București, tipărește separat trei capitole din „Jurnalul” lui Paul Mihail, care prezintă aflarea sa atât de scurtă, însă atât de bogată prin numeroase descoperiri și cercetări, făcute de basarabeanul erudit, în Grecia, Muntele Athos și Turcia-Constantinopol. Ediția bilingvă – greacă/română a fost îngrijită de Mihai Țipău, cu un cuvânt introductiv de Elena Lazăr⁵. În această ediție, *Jurnalul* a suferit unele modificări privind normele ortografice conform DOOM 2, ca și unele corecturi la denumirile grecești, marcate în paranteze drepte. Lucrarea este însoțită de câteva referințe bio-bibliografice semnate de Virgil Căndea, Alexe Rău, Maria Magdalena Szekely, Ștefan S. Gorovei, Bogdan Burlacu și Florin Constantiniu. Cartea este însoțită de o bogată colecție de autografe, din Fondul Mihail de la Arhivele Naționale Iași, și o serie de fotografii cu tânărul Paul Mihail, din același Fond și din colecția lui Vasile Șoimaru, originar din s. Cornova, satul de baștină a părintelui Mihail.

Cel de al doilea „Jurnal (1940-1955)”, care cuprinde însemnările zilnice, opinii, gânduri și constatări, făcute de părintele Paul Mihail în perioada anilor 1940-1944, și apare în anul 1998, în cadrul editurii bucureștene Paideia. Ediția este îngrijită de soția părintelui – Eugenia

⁵ MIHAIL Paul. *Jurnalul călătoriei de studii în Grecia, la Muntele Athos și la Constantinopol* (1931). București, 2020, 400 p.

Mihail și fiica acestuia, cercetătoarea și continuatoarea fidelă – prof. univ. Zamfira Mihail⁶.

Iar în anul 2018, editura „Știință” din Chișinău, scoate în lumina tiparului volumul „Reconstituiri. Jurnal. Corespondență”⁷. Lucrarea este îngrijită de dna dr. Zamfira Mihail, prefată de acad. Ștefan Ștefănescu, cu o notă asupra ediției de istoric literar Mihai Papuc.

Volumul de față ne descoperă perioada dramatică pentru neamul românesc, în special pentru români basarabeni, fiind descrise de către savantul în toate culorile, fără viclenie și ocolirea adevărului, adevărului neglijat de sovietici, care au răpit Basarabia din sânul României, și se fac vinoveți de distrugerea patrimoniului, culturii și a credinței din această regiune.

Ceva timp mai târziu, soția marelui cărturar – preoteasa Eugenia Zamfir va destăinui: *„Dorul de pământul natal și marea durere, ce a purtat-o în suflet tot timpul vieții, pentru frații români de peste Prut smulși de la sânul Patriei Mame de Imperiul lui Antichrist îl converteau în scrieri despre Basarabia, dovedind românitatea ei și continuitatea limbii românești curate, mai ales la sate.”*⁸.

Finalizând cu mare succes Facultatea de Teologie din Chișinău în anul 1930, Paul Mihail (sau Pavel Mihailovici), deținător al diplomei de licență în teologie, șef de promoție, membru în comitetul de conducere al Societății studenților, inițiator și director al revistei „Studentul” a Societății de cultură „Petru Movilă”, concomitent student la Facultatea de Litere, secția Istorie a Universității din Iași, este delegat la Congresul Micii Înțelegeri Studențești de la Praha și este beneficiar unei călătorii de studii în Cehoslovacia, Polonia și Iugoslavia.

Observând stăruința lui Paul Mihail în studii universitare, cât și dragostea pentru cunoașterea trecutului Bisericii, Eparhia Chișinăului, în fruntea căreia se afla Mitropolitul Gurie Grosu, îi acordă bursă pentru studii în sud-estul Europei: Bulgaria, Grecia, Muntele Athos și Turcia (1930-1932). Prin greutate, uneori flămând, fără odihnă, bolnav, lucrează insistent, studiind și copiind numeroase documente, hrisoave, acte vo-

⁶ MIHAIL Paul. Jurnal (1940-1944) și corespondență. București: Paideia, 1998, 380 p.

⁷ MIHAIL Paul. Reconstituiri. Jurnal. Corespondență. Chișinău, 2018, 412 p.

⁸ BUCULEI Teoder. Clio încarcerată: Mărturii și opinii privind destinul istoriografiei românești în epoca totalitarismului comunist. Brăila, 2000, p. 163-176,

ievodale și manuscrise vechi, privitoare la istoria patriei și a neamului. Rămâne cu impresii și amintiri deosebite, care le expune în caietul său de călătorie, mai târziu publicat cu titlu de *Jurnalul călătoriei de studii în Sud-Estul Europei*: „Ce-am simțit aici nu pot exprima prin cuvinte. Trebuie să fii aici ca să simți harul acoperământului divin”⁹. Iar asistând zilnic la slujbele divine de la mănăstirile Sfântului Munte, văzând viața curată și înălțătoare care o duceau călugării athoniți, își pune întrebarea privind planurile din viitor: „Voi merge la călugărie, la viața curată, la muncă și rugăciune...”¹⁰, iar în altă parte: „Da sau nu? Spre preoția de mir sau spre călugărie?”¹¹. Frământările sale sufletești, le așează pe hârtie, făcând din jurnalul său un interlocutor tăcut și răbdător zilnic ceva nou și interesant de la autorul său.

Din primele zile ale călătoriei sale, tânărul cercetător face notițe despre teologi și savanți cu care se întâlnește, cu care leagă o prietenie sinceră. Autorul totodată permite cititorului să viziteze împreună el palate, clădiri publice, catedrale mari și mănăstiri. Descrierea aspectului arhitectonic, zugrăvirea pereților bisericești, observații asupra cântărilor liturgice în detalii amănunte, demonstrează pregătirea polivalentă a lui Paul Mihail, ochi de observator atent, precum și setea neastâmpărată pentru cunoașterea lucrurilor și locurilor noi:

Am mers să văd străvechea biserică „Sfânta Sofia”, ce se restaurează. Catapeteasma e lucrată din marmură și are o înălțime mică față de restul construcției. În această biserică s-a ținut sinodul local de la Sardica. Catedrala „Alexandru Nevski” e monumentală, așezată pe o ridicătură, e poate una din cele mai mari biserici din Ortodoxie. Acest monument creștin, ridicat în amintirea independenței Bulgariei, este o glorie a popoului bulgar. În interiorul catedralei are coloane și tronuri de marmură, are mozaicuri și fresce, are o rezonanță fină. Clerul catedralei pășește în haine lungi și largi. La Te-Deumul ce s-a oficiat pentru Anul Nou, au venit țarul Boris și tânără țăriță Ioana”¹².

În următoarea zi, Paul are mai mult timp să admire interiorul catedralei bulgărești:

La Catedrala „Alexandru Nevski” am admirat frescele, tronurile și

⁹ MIHAIL Paul. *Jurnalul călătoriei de studii în sud-estul Europei* (1931), București, 1991. p. 67.

¹⁰ *Ibidem*, p. 69.

¹¹ *Ibidem*, p. 72.

¹² *Ibidem*, p. 9.

corul minunat ce dădea răspunsurile. Lume multă, intelectuali, dar și oameni de la sate. În biserică poți admira ceea ce a produs arta bulgară. În orele mele de meditații, mă simt fericit că am putut călca într-un astfel de monument. Alături de încă alte patru clădiri: primăria de la Praga cu sălița verde prin care șoptește apa, palatul Wawel din Kracow, biserica Adormirea din Livov, ctitorie moldoveană și biblioteca Patriarhiei din Carlovitz, cu hrisoave și manuscrise, ele îmi vor rămâne toată viața în suflet¹³.

Adminirând locurile cu caracter istoric, arheologic și eclesastic, Paul Mihail afirmă cât de important pentru un preot este să cunoască arta bisericească:

Pentru întâia dată mi-am dat seamă cât de mult trebuie să cunoască preotul în arta religioasă. Ce bine că la Teologie am învățat istoria artei creștine, predată de Conferențiarul dr. Petre Constantinescu-Iași¹⁴.

Unele clădiri din Sofia îl impresionase prin simplitate:

...Clădiri în stilul vechi bulgăresc, de culoare cenușie și cu grădinițe. Pretutindeni simplitate, muncă încordată și lipsă de lux¹⁵.

Alte monumente istorice, le descrie în detalii, oferind informații enciclopedice:

...am dat peste Monumentul gradelor militare din zăboiul de la 1877-78. E foarte evocator, compus din bucăți de piatră sfărâmată, pe care sunt scrise numele eroilor. Deasupra acestor pietre, care formează corpul, patru coloane de marmoră sprijină o piatră șlefuită, având cruce și însemnarea: „Plevna, Merca, Plovdiv, Sipca”¹⁶.

Având capacitate excepțională de studierea limbilor stăine, i-a permis bursierului basarabean să cunoască multă lume bună: intelectuali, preoți, seminariși:

Am stat la Seminar până la ora 13, vorbind cu seminariștii rămași în vacanță, despre Facultatea de Teologie a Universității din Iași și deșteptându-le interesul către ea și știința teologică românească. Am plecat mulțumit de cele văzute și de cele ce am vorbit cu toți, dar îndeosebi cu Profesorul K. Marcov¹⁷.

Nostalgia după locurile natale, dor de mamă, casa părintească, și de

¹³ *Ibidem*, p. 10.

¹⁴ *Ibidem*, p. 15.

¹⁵ *Ibidem*, p. 10.

¹⁶ *Ibidem*, p. 12.

¹⁷ *Ibidem*, p. 11.

familia mereu se abat peste sufletele lui Paul:

...am citit și am cântat cântece jalnice de dor după țară și oameni... Seara, sentiment de adâncă melancolie¹⁸.

Seara, ca să mai alung tristețea, am cântat cântece de dor...¹⁹.

Am visat casa natală și pe mama Elena, cu care eram în vis și ascultam bâzâitul albinelor. Cât de mult a îndurat mama pentru noi, cât a muncit ea pentru noi, câte jertfe a făcut pentru copiii săi și mereu a răbdut și a tăcut. Mamă! Oare cu ce voi răscumpăra eu ostenelile și jerfta matală?²⁰

...Gândul mă duce spre căsuța săracăcioasă, cu poarta ce cade la pământ, dintr-un loc al Codrului Orheian, unde am crescut între buruieni și pădure²¹.

...Gândul că sunt așa de departe de țară, de mama, de Cornova, mi-au apăsut sufletul și lacrimile au început să cadă pe pieptul înfierbântat²².

La toate acestea se mai adaugă lipsa unor surse financiare suficiente pentru mâncare și haine:

Amărât și nemâncat de ieri...²³

Hainele de pe mine sunt ponosite, șterse și la mâneci roase. Ce voi face mai departe?²⁴

Nemâncat și obosit²⁵.

Durere de stomac și noapte neliniștită, cu coșmaruri²⁶

... mi-am făcut socotelile, drămuind ca cei 280 leva să-mi ajungă până la sfârșitul lunii²⁷. Seara am căutat să-mi motivez atâtea greutăți, lipsuri și suferințe, pentru cunoștințe ce mai târziu nu vor avea nici un rezultat în avantaje materiale, căci îmi dau seama că sunt lipsit de simț practic²⁸.

Prea curge timpul matematic. E timpul tinereții mele și eu alerg după lucruri care pentru multă lume n-are sens. Trec atâtea buchete de flori pe stradă, se aud cântece, ce vestesc frumuseți și eu rămân cu pantalonii

¹⁸ *Ibidem*, p. 12.

¹⁹ *Ibidem*, p. 13.

²⁰ *Ibidem*, p. 16-17.

²¹ *Ibidem*, p. 26.

²² *Ibidem*, p. 35.

²³ *Ibidem*, p. 8.

²⁴ *Ibidem*, p. 13.

²⁵ *Ibidem*, p. 14.

²⁶ *Idem*.

²⁷ *Ibidem*, p. 15.

²⁸ *Ibidem*, p. 16.

*ponosiți, cu coatele și mânecile roase*²⁹.

*Seara, cu durere de cap și ochii umflați, nemâncat, am stat până târziu de tot*³⁰.

*O zi bună pentru sinucigași. Melancolie, oboseală, indispoziție și ploaie*³¹.

Și, în același timp, arată o modestie și compasiune față de cei, care sunt la fel de necăjiți, precum este el:

Am primit scrisoarea de la profesorul Teodor Titov, din Iugoslavia. Ce om ales! Îmi dă sfaturi cum să îndur lipsurile, cum să răzbat la autorități și biblioteci. Scrie că știe personal ce înseamnă o călătorie cu scop științific și la urmă îmi propune să mă ajute material. Îi voi răspunde cu mulțumire, dar nu voi ajunge la dânsul, căci din cele văzute în 3, 4, 5 iulie 1930, când am stat de vorba cu el la Zemun, el însuși are nevoie să fie ajutat³².

Un loc important în Jurnal ocupă autografe, lăsate de personalități de seamă – savanți și clerici, prin care aceștia își dau analiză talentului și cunoștințelor profunde ale tânărului cercetător basarabean. Totodată, aceste autografe sunt mărturie vie ale unor relații prietenoase între popoarele ortodoxe balcanice care erau la acea etapă istorică și dorință de a menține comuniune culturală și spirituală între România și țările ortodoxe din sud-estul Europei:

*Mă bucur că sunt oameni care se interesează de călătoriile bisericești în țările ortodoxe. Să le dorim succes! Să dorim ca Dumnezeu să dăruiască pacea popoarelor ortodoxe; să dorim ca spiritul religios ortodox și rațiunea să pătrundă în mijlocul popoarelor noastre puțin fericite!*³³ *Întotdeauna am iubit România pe care o număr ca a doua patrie a mea. Am acolo prieteni și clerici și civili, pe care îi rog să lucreze pentru apropierea celor două popoare. Bisericele noastre sunt în înțelegere.*³⁴

Cu mare bucurie am primit pe vrednicul reprezentant al Facultății de Teologie a Universității din Iași, d. Pavel Mihail venit pentru studii în țara noastră natală... Să binecuvânteze Prea Înțeleptul Domn Dumnezeu

²⁹ *Ibidem*, p. 25.

³⁰ *Ibidem*, p. 26.

³¹ *Ibidem*, p. 27.

³² *Ibidem*, p. 13-14.

³³ *Ibidem*, p. 11.

³⁴ *Ibidem*, p. 14.

sosirea sa și să-l ajute cu succes munca sa pentru slava Sfintei Biserici ale Sale, pentru binele și progresul științei teologice și pentru bunele raporturi între două țări vecine, mai ales pentru triumful Ortodoxiei³⁵.

Unul dintre mijloacele pentru cunoașterea și apropierea popoarelor este vizitarea reciprocă și ospitalierea. Domnul Pavel Mihail alături de curatele sale preocupări științifice servește bine și ideii pentru cunoașterea și apropierea a două popoare vecine, cel român și bulgar. Puțin timp a stat el la Plovdiv, dar multe și frumoase impresii a lăsat. Să dea Dumnezeu ca asemenea oaspeți să se îndesească din ambele părți. Ele vor ajuta mult pentru apropierea și conlucrarea reciprocă a Sfințelor Biserici Ortodoxe Române și Bulgare. Cred că domnul Mihail va pleca de la noi cu aceleași impresii și cu aceleași dorințe³⁶.

Cu bucurie am întâlnit pe tânărul învățat român domnul Pavel Mihail și am numărat ca o plăcută datorie a mea să-i arăt în măsura posibilității cea mai largă înlesnire în spinoasa, dar extrem de interesanta problemă de studiu în Bulgaria. Îi doresc succes în activitatea sa viitoare, aș dori să caute adevărul curat în știință, pentru care nu sunt granițe politice, nici deosebiri de rasă³⁷.

Lui Pavel Mihail – tânără putere teologică – îi doresc din toată inima mea înflorirea deplină pentru progresul științei teologice ortodoxe și pentru binele Sfintei Biserici Ortodoxe Ecumenice³⁸.

Știința e lumina, iar lumina e pentru toți. Tânărului și stimatului învățat român, Pavel Mihail, îi doresc dezvoltare și succese în activitatea sa, ca să slujească adevărul și lumina, de care au nevoie toate popoarele, îndeosebi cel român și bulgar³⁹.

Celui mai bun cercetător, d. P. Mihail, îi urez toată izbânda în cariera sa științifică și toată satisfacția de pe urma șederii sale în Grecia⁴⁰.

Mă bucur de cunoștință și cu bucurie notez dagostea mea deosebită pentru România. ...Câtă istorie nouă comună și câtă comunitate veche îi leagă pe greci de țara dumneavoastră. ...De aceea, mă bucur văzând un om de știință român luptând pentru cele două națiuni mai bine, pe bază

³⁵ Ibidem, p. 16.

³⁶ Ibidem, p. 23.

³⁷ Ibidem, p. 31.

³⁸ Ibidem, p. 33.

³⁹ Ibidem, p. 37.

⁴⁰ Ibidem, p. 54.

*de cunoaștere și de limbă – legături literare și științifice ale Greciei noi*⁴¹.

În amintirea studiului de la Muzeul Bizantin din Atena și a dragostei domnului P. Mihail către ciziliția bizantină, a cărei influență este atât de mare în România⁴².

La încheierea călătoriei în vechea capitală a imperiului lui Constantin cel Mare, tânărul cercetător cornovean își i-a rămas bun cu Turcia și constată că „de aici, Orientul dispare, în mediul meu clerical, se va pricepe oare ce-am trăit eu aici și voi fi oare eu de folos?”⁴³.

Munca prodigioasă și fără precedent îl motivează să muncească pe tărâmul științific, dar lipsurile, oboseala, și, uneori, lipsa de receptivitate din partea autorităților, îi crează starea de suferință spirituală, melancolie, entuziasm pasiv și dor pentru locurile natale și iubita mamă.

Dincolo de cele întâmplare, după un an de călătorie, de activitate științifică intensă și rodnică, în drum spre București, constată:

*Plec așa de curat cu sufletul și cu trupul meu, cum am fost nevinovat și înainte de străinătate. Din acest an rămân atâtea date memorabile, atâtea transformare psihică și comoară de material documentar pe care-l aduc în Țară*⁴⁴.

Și, cu o notă pozitivă încheie tânărul teolog primul său Jurnal de călătorie:

*Sunt în Țara mea, pe care am dorit-o și am înălțat-o*⁴⁵.

Al doilea „Jurnal”, Paul Mihail îl scrie în perioada de grea încercare pentru pământul românesc. Paul Mihail se bucură la momentul de față cu mari realizări pe plan științific, spiritual și cultural: Este căsătorit cu Eugenia Kening, este hirotonit preot și devine slujitor la Soborul Vechi „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil” din Chișinău; opera sa numără peste 80 de studii, articole și recenzii; în 1939 lucrarea sa *Tipărituri românești în Basarabia până la 1918* a fost menționată cu Premiul „Năsturel” de către Academia Română; deține funcția de Secretar al Comisiunii Monumentelor Istorice, regionala Basarabia; profesor de

⁴¹ *Ibidem*, p. 57.

⁴² *Ibidem*, p. 62.

⁴³ *Ibidem*, p. 99.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 123.

⁴⁵ *Idem*.

limba română la Școala de cântăreți din Chișinău.

În 1940, părintele Paul Mihail începe „Jurnalul” unei noi pribejii, însă, de data asta una social-politică, nu științifico-teologică. Descrierea evenimentelor dramatice sunt însemnate de pe primele pagini ale jurnalului:

*E Vinerea Patimilor României Mari! Sfârșitu-s-a! Ceea ce generații întregi au luptat, au sângerat, au muncit, s-a risipit, s-a distrus și s-a năruit. Este oare de crezut aceasta, ca în câteva ceasuri să se prăbușească o provincie, să se răpească milioane de oameni și să se sfârșească o religie creștină de două mii de ani?*⁴⁶

Ceasul despărțirii de mormintele părinților, de pământul natal, de casă, de agoniseala materială, de documente, cărți și icoane a sunat. Glasul strămoșilor vorbește în mine. Iau drumul pribegiei cu câteva cărți, însemnări, o pâine și încălțat în bocani pornesc⁴⁷.

Decizia negândită, luată în grabă, aceea de a refugia la Iași de unul singur, fără soția Eugenia și fiica Zamfira, îi aduc părintelui Paul alte suferințe, mai mari și mult mai dureroase:

*Abia la Iași îmi dau seama că am făcut o neiertată greșeală, de a fi fără soție și copil... O stare de nervi cum n-am mai avut. Nu pot sta o minută locului. Îmi tremură mâinile și picioarele*⁴⁸.

Fiecare zi părintele petrece în gară, așteptând sosirea familiei:

*Toate zilele acestea mereu am așteptat pe Genea. Mulți mi-au spus vești despre ea... Am dormit prin gară și grozave halucinații și stare nervoasă am... A vrut Dumnezeu să-mi dăruiască viață prin viață prin venirea din Basarabia a soției Genea și fiicei Zamfira. Zilele de zdruncinare sufletească și trupească. Mi s-a încovoiat pieptul de durere și mi-ai ieșit oasele din stern. Neuitate vor fi ceasurile de așteptare. Plângeam în hohote, nu dormeam nopți și mereu umblam pe străzi*⁴⁹.

După zile de trăire disperată, familia poposește la Iași:

*Genea a venit slăbită și năucită. A adus ceva lenjerie, haine și buz-duganul vechi. Nici un document, nici un manuscris și nici o icoană n-a putut aduce, fiindcă îi era teamă că o vor aresta. O clipă întunecată, dar e mai mare bucuria că a venit împreună cu Zamfira.*⁵⁰

⁴⁶ MIHAIL Paul. Jurnal (1940-1944) și corespondență. București, 1998, p. 12.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 13.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 13-14.

⁴⁹ *Idem*.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 15.

Preoteasa Eugenia descrie în culori starea vieții din Basarabia sub ruși:

Lacrimi, lacrimi. Genea povestește zile întregi amănunte din viața trăită sub rușii sovietici. Zamfira ascultă și uneori adaugă cum au vrut să o fure și pe ea. Fiecare obiect, legat de casa noastră, amintiri legate de Cornova, de Nadea, de via din dealul Cihornicului, de stupi, de frați și surori, fac ca lacrimile să se scurgă. Visez noaptea întreagă tot ce a fost în bibliotecă, biserică, casă și oraș. Zvonuri din cele mai rele și mai depri-mante se aud privitoare la viața moldovenilor din Basarabia.

În continuare, Paul Mihail descrie cum a fost primit la locul cel nou și cum se raportează localnicii cu cei veniți de peste Prut:

La parohie, lumea mă înconjoară cu multă bunăvoință și simpatie, dar sunt persoane care grozav mă umilesc. Păr. paroh Emilian Vasiloschi, consilier patriarhal, mi-a îngăduit să stau în două camere din casa parohială. Îi aduc călduroase mulțămiri. Nimeni însă nu ne-a dat măcar o lingură, o farfurie sau un ștergar. Multă boierie și forme superficiale pretutindeni⁵¹.

...N-am primit nici un ajutor de la autorități. Ne strângem cu Genea, plângem, ne tânguim și așteptăm vremuri senine... Zile întregi în suspine și oftări. Genea e tare schimbată, Puțin o preocupă gospodăria, suferă și plânge... În biserică am introdus la liturghie rugăciunea la năvălirea dușmanilor. De multe ori lăcrimez. Dimineața, Zamfira la scolare spune „Hai, tată, la Chișinău, că aici suntem săraci și streini”. De multe ori povestește de Soborul Vechi și cere să aducem păpușile ei și documentele tatei⁵².

Schimbările politice, războiul și suferința românilor din România ciuntită, părintele Paul o așează pe seama regelui: „Pleacă vinovatul principal, al uniformelor și reclamei. Se va ști că România a fost sfâșiată, fără să tragă nimeni o împușcătură?”⁵³.

Pe lângă foame, frig și „purtările umiltoare ale confrăților”⁵⁴, prin care trece familia Mihail, părintele, zilnic este cu gândul la soarta bibliotecii sale, lucrărilor scrise și tipărite, precum și la numeroase acte și documente, aduse din străinătate, care au rămas în Basarabia: „Oare le

⁵¹ *Idem*.

⁵² *Ibidem*, p. 16.

⁵³ *Ibidem*, p. 18.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 22.

voi mai vedea vreodată?”⁵⁵.

La 10 septembrie 1941, familia preotului Mihail, revine la Chișinău. Provincie golită de război, profanată și distrusă de sovietici. Părintele este entuziasmat ca în totdeauna și începe lucru de la zero, la parohia veche și la Școala de cântăreți.

Printre cele mai spectaculoase evenimente care au avut loc în viața părintelui Paul Mihail în această perioadă, consider a fi Zilele consacrate Dezrobirii Basarabiei din 31 octombrie-1 noiembrie 1942.

*Mi-a fost dat mie de la Dumnezeu, celui din sărăcie și glodul Cornovei ridicat, să primesc, să vorbesc și să interesez pe Regele și Regina Țării, pe mari comandanți, pe miniștri și înalte personalități. Răsplata Dumnezeiască pentru toată truda, nevoie și credința mea*⁵⁶.

În continuare, părintele oferă informații cum l-a întâmpinat la pridvorul biseriței de lemn, aduse din Cornova la Chișinău pe Regele Mihai I al tuturor românilor.

*În altarul bisericii... regele a pus mâna pe Evanghelia și a zis: „Părinte, roagă-te pentru Mine și pentru pacea a toată lumea”*⁵⁷.

A 2-a parte a istorisirii, este prezentarea detaliată a inaugurării Turnului Dezrobirii Basarabiei sau „Turnul Mareșalului”:

*Am putut privi și admira pe Regele, am văzut toată desfășurarea programului și am rămas profund impresionat de patriotică și de omagiere cuvântare a prof. Mihai Antonescu, primul ministru al Țării. Ce vervă, ce expresie, și ce ținută oratorică!*⁵⁸

Anul 1942 îi aduce cărturarului o nouă experiență, dar, ceva mai târziu - și o suferință profundă. Din anul 1942, părintele Paul este numit Director al Muzeului istorico-bisericesc din Chișinău. Sediul a fost amenajat în fosta reședință a Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, situată în preajma Soborului Vechi. Cu pasiune tradiționale și dăruire de sine, noul director se preocupă de amenajarea edificiului, colectarea și conservarea patrimoniului bisericesc în noul sediu al muzeului bisericesc.

La 24 mai 1942, urmare vizitei guvernatorului Basarabiei, Constan-

⁵⁵ *Ibidem*, p. 20.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 91-92.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 92

⁵⁸ *Ibidem*, p. 93.

tin G. Voiculescu⁵⁹, părintele Paul obține înlăturarea a 28 de clădiri și a sinagogii construite pe teritoriul cimitirului bisericii, lărgirea și pavarea drumului spre Soborul vechi, restaurarea reședinței mitropolitului Gavriil, transformarea acesteia în Muzeul Bisericesc și însărcinarea preotului Paul în proiectul de organizarea Muzeului⁶⁰. Lucru a fost realizat în cinci luni de zile, sub directă îndrumare a guvernatorului, cu cheltuiala Directoratului Românizării, planul arhitectural de Teodor Duțescu și antrepriză de Petre Lupescu.

Redeschiderea muzeului bisericesc din Chișinău a avut loc la 1 noiembrie 1942, în cadrul festivităților dedicate Dezrobirii Basarabiei. La inaugurarea noului sediu a fost prezenți conducerea orașului, ierarhi și clerici basarabeni, intelectuali și multă lume din Basarabia.

Dar activitatea Muzeului nu a durat mult. Munca prodigioasă a părintelui Paul Mihail a fost stopată de revenirea sovieticilor, iar patrimoniul nestemat a dispărut fără urme.

După 1944 Muzeul este devastat, patrimoniul muzeului a fost evacuat în localitatea Ploșșor, jud. Dolj. Când armata sovietică ocupă România, lăzile cu bunurile Muzeului dispar. Ulterioară soarta a exponatelor nu este cunoscută.

Custodile Muzeului – părintele Paul Mihail, a muncit mult pentru reabilitatea și conservarea antichităților bisericești, tot el a suferit mult după distrugerea Muzeului și dispăriția obiectelor muzeale. El își amintește cu durere în suflet: „[...] A rămas Muzeul istoric-bisericesc, cel plin cu cărți vechi și manuscrise multe, comoara trecutului istoric-bisericesc al Basarabiei, cu documente, obiecte de artă și veșminte. Atâtea mitre arhieresti, atâtea cărți și evanghelii îmbrăcate în aur și argint, atâtea cruci vechi de chiparos, atâtea odoare și icoane! Cazania mitropolitului Varlaam, Viețile Sfinților ale lui Dosoftei, Biblia lui Șerban Cantacuzino, Mărgăritarul Sf. Ioan Gură de Aur, Evanghelii, manuscripte românești și slavone, grecești și rusești [...]”⁶¹.

Clădirea Muzeului a fost demolată de rând cu Soborul Vechi în anii

⁵⁹ *Ibidem*, p. 72.

⁶⁰ SEVERIN AL. Inaugurarea Muzeului Bisericesc din Chișinău. În : Pr. Al. Severin. Serbările Desrobirii Basarabiei, 1943. p. 13.

⁶¹ MIHAIL Paul. Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia: Așezăminte, scrieri, personalități. Chișinău, 1993. p. 13.

60. Clădirea Vechiului Sobor a fost demolată de autoritățile sovietice și înlocuită cu cinematograful „Moscova”, ulterior transformat în Teatrul „Eugen Ionesco”. Clădirea casei eparhiale a fost demolată în 1960, când au avut loc modificări de arhitectură urbană în zonă, atunci fiind ridicat de autorități un monument consacrat eroilor comsomoliști.

Cel de al doilea „Jurnal”, spre mare deosebire de cel dintâi, părintele Paul Mihail încheie cu o notă tristă, plină de durere și amărăciune:

La 24 august 1944, Chișinăul, capitala Basarabiei, ocupată de sovietici.

Plâng, mă zbcium, îmi frâng mâinile și chem numele Domnului întru ajutor.

14 septembrie 1944. Întru această Zi a Crucii, s-a aflat că armistițiul a fost semnat în ziua de 12 septembrie la Moscova, din partea Națiunilor Unite de către generalul Malinovski, iar din partea României de Lucrețiu Pătrășcanu, general Dămăceanu, Barbu Știrbei și Gh. Popp. Se recunosc granițele României din 1940, fără Basarabia și Nordul Bucovinei.

Cetățile de la Nistru își clatină ruinele sale, osemintele eroilor și martirilor se cutremură, sufletul românesc se roagă și plânge.”⁶².

Munca prodigioasă, dragoste pentru trecutul neamului românesc, erudiția excepțională de a studia și de a cerceta manuscrise și acte domnești, dar și pasiunea memorialistică ne face să fim mândri de existența înaintașului nostru celebru – basarabean de seamă, și, ne „oferă modelul unei vieți consacrate efortului de cunoaștere și de a pune știința și credința în slujba patriei, a binelui, a înnobilării spiritului uman”⁶³.

Referințe bibliografice:

1. BUCULEI Teodor. Clio încarcerată: Mărturii și opinii privind destinul istoriografiei românești în epoca totalitarismului comunist. Brăila: Libertatea, 2000, pp. 163-176,
2. DRAGNEV Demir. Paul Mihail – promotor al tradițiilor iluministe românești în Basarabia interbelică (115 ani de la naștere). În: Limba Română. 2020, nr. 6 (260).
3. MIHAIL Paul. Jurnal (1940-1944) și corespondență. Vol. I. București: Paideia, 1998. 380 p.
4. MIHAIL Paul. Jurnalul călătoriei de studii în Grecia, la Muntele Athos și

⁶² MIHAIL Paul. Jurnal (1940-1944) și corespondență. p. 216-218.

⁶³ ȘTEFĂNESCU Ștefan. Pr. Dr. Paul Mihail – ilustru istoric și mare cărturar. În: Mihail Paul. Reconstituiri. Jurnal. Corespondență. Chișinău 2018, p. 7.

- la Constantinopol (1931). București: Omonia, 2020, 400 p.
5. MIHAIL Paul. Jurnalul călătoriei de studii în sud-estul Europei (1931). În: Mitropolia Olteniei, vol. XLI, nr. 3 (mai-iunie 1989), p. 86-118; nr. 4 (iulie-august), p. 82-107; nr. 5 (septembrie-octombrie), p. 96-115; nr. 6 (noiembrie-decembrie), p. 96-115.
 6. MIHAIL Paul. Jurnalul călătoriei de studii în sud-estul Europei (1931). București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1991. 128 p.
 7. MIHAIL Paul. Reconstituiri. Jurnal. Corespondență. Chișinău: Știința, 2018. 412 p.
 8. MIHAIL Paul. Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia: Așeză-minte, scrieri, personalități. Chișinău: Știința, 1993. 408 p.
 9. SEVERIN Al. Inaugurarea Muzeului Bisericesc din Chișinău. În: Pr. Al. Severin. Serbările Desrobirii Basarabiei. Chișinău, 1943. p. 13.
 10. ȘTEFĂNESCU Ștefan. Pr. Dr. Paul Mihail – ilustru istoric și mare cărtu-rar. În: Mihail Paul. Reconstituiri. Jurnal. Corespondență / ed. îngrijită de Zamfira Mihail și Mihai Papuc – Ch. Î.E.P. Știința, 2018,
 11. ȚURCANU Ion. Memorialistică basarabeană. In: România Literară. București, 2000, 19-25 aprilie, p. 6.

DONAȚIA PAUL MIHAIL ÎN COLECȚIILE BIBLIOTECII CENTRALE UNIVERSITARE „MIHAI EMINESCU” DIN IAȘI

Lăcrămioara CHIHAI,
Biblioteca Centrală Universitară
„Mihai Eminescu”, Iași
E-mail: chihaiacramioara@yahoo.com

Rezumat: *Articolul evocă personalitatea omului de cultură dr. Avva Paul Mihail, neobosit cercetător și slujitor al Bisericii. Basarabean din ținutul Orheiului, preot, paroh în Iași, cărturar de vocație, cercetător devotat al documentelor și manuscriselor slavone, Paul Mihail a dăruit cu generozitate bibliotecii care l-a primit în anii studenției documente, tipărituri și reviste de mare importanță istorică și culturală, precum și manuscrise – mărturii de spiritualitate românească din Basarabia. Donațiile către Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași au fost realizate în mai multe etape, acoperind perioada anilor 1933-1992, fiind continuate ulterior de fiica sa, dr. Zamfira Mihail. Donațiile de tipărituri și manuscrise au îmbogățit fondul de patrimoniu al bibliotecii, aceasta asigurând perenitatea valorilor.*

Cuvinte-cheie: *Dr. Avva Paul Mihail, istoria culturii române, donație, tipărituri, manuscrise, reviste, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” Iași.*

* * *

Preotul Paul Mihail (29.VI.1905, comuna Cornova, jud. Orhei – 11.X.1994, București), cărturar de excepție, a fost printre primii cercetători români care a făcut investigații în arhivele mănăstirești și eparhiale din Bulgaria, Grecia, Turcia ș.a., adunând și copiind peste 1300 de hrisoave

și alte documente care constituie un patrimoniu istoric, cultural și bisericesc inestimabil. Opera sa științifică este impresionantă – peste 500 de titluri – tratate, monografii și articole, cu prețioase contribuții la cunoașterea activității și scrierilor lui Petru Movilă, Ion Neculce, Antim Ivireanul și Paisie Velicicovski. Absovent al Seminarului Teologic din Chișinău, student al Facultăților de Teologie din Chișinău și Facultății de Litere, secția Istorie din Iași, doctor în teologie, pr. dr. Paul Mihail „cobora din stirpea preoților cărturari basarabeni care au știut să propage învățătura și lumina culturii – bogăția cea mai de preț a unei națiuni”.

(Acad. Ștefan Ștefănescu).¹

Paul Mihail se înscrie la Facultatea de Teologie în anul 1926 și o absolvă la 17 noiembrie 1930 cu diploma de licențiat în teologie. Concomitent, în anii 1928-1932, a fost student și la Facultatea de Litere, secția Istorie din Iași, fiind remarcat de profesorul Ilie Minea. În anii 1933-1936 devine diacon, iar în 1936-1940 – preot la biserica „Sf. Arhangel Mihail” (Soborul Vechi) din Chișinău, la care revine în anii 1942-1944, după ce la 28 iunie 1940 se refugiasse la Iași, nereușind să salveze documentele de arhivă și nici biblioteca personală.² După întoarcerea la Chișinău, Paul Mihail organizează (din însărcinarea Arhiepiscopiei) o școală de cântăreți bisericești. În 1944 din nou se evacuează peste Prut, de data aceasta la Râmnicu Vâlcea, unde slujește ca paroh al Bisericii „Buna Vestire”. Tot aici a fost evacuată și Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți, în cadrul căreia, la 19 februarie 1945, Paul Mihail susține teza sa de doctorat „Ctitorii românești către locurile sfinte și popoarele vecine” obținând calificativul „magna cum laude”. În 1946 el revine la Iași, unde inițial slujește la Biserica „Sfântul Haralambie”, iar între anii 1946-1980 este paroh la Biserica Banu, de unde se pensionează.

¹ Ștefan Ștefănescu, *Pr. Dr. Paul Mihail – ilustru istoric și mare cărturar*, în *Născut în Cornova. Omagiu lui Paul Mihail*, coord. dr. Vasile Șoimaru, Chișinău, Editura Prometeu, 2006, p. 11-12.

² Paul Mihail, *Jurnal (1940-1944) și corespondență*, ediție îngrijită de Eugenia Mihail și Zamfira Mihail, vol.1, București, Paideea, 1998, p. 12-15.

Pasiunea cărturarului Paul Mihail pentru valorificarea patrimoniului documentar vechi românesc a fost dovedită prin activități de depistare și salvare a acestuia, publicarea unor valoroase lucrări științifice³ și prin importante donații de carte, reviste, documente și manuscrise care au îmbogățit patrimoniul cultural al unor importante instituții de cultură. Generozitatea, care donează documente din biblioteca personală se îndreaptă spre biblioteci, arhive și muzee, un loc aparte avânt Biblioteca Universității din Iași pe care o frecventase ca student. Donațiile către Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași au fost realizate în mai multe etape, acoperind perioada 1933-1992, fiind continuate ulterior de fiica sa, dr. Zamfira Mihail. „De această Bibliotecă sunt legat încă din anul 1932 și, de-a lungul anilor am fost în legătură continuă prin donațiile pe care le-am făcut de tipărituri și manuscrise. Păstrez amintiri neșterse despre directorii care s-au succedat din acel an 1932 până în prezent și sunt recunoscător ostenitorilor care lucrează pentru așezământul ieșean. Preot dr. Paul Mihail în cel de-al 88-lea an, București.”⁴

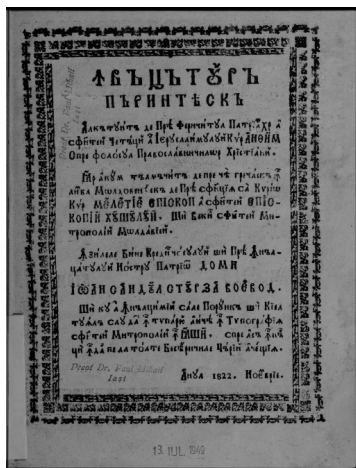
Primele volume și documente sunt donate către Biblioteca Fundației Universitare „Regele Ferdinand I” din Iași în anii 1933 și 1936 – acte juridice și scrisori din Moldova din sec. al XIX-lea; scrisori în limbile greacă, franceză, germană și română din 1883, un Octoih în limba greacă, sec. XVIII.⁵ Începând cu anii 1948-1949, donațiile se îndreaptă

³ Pentru bibliografia scrierilor sale, a se vedea Constantin C. Angelescu, *Bibliografia scrierilor părintelui Paul Mihail*, în „Teologie și viață”, Iași 1993, nr. 11-12 p. 257-258 și *Basarabia – pământ românesc*, Antologie, vol. IV, Chișinău, Serebia, 2019, p. 61-63.

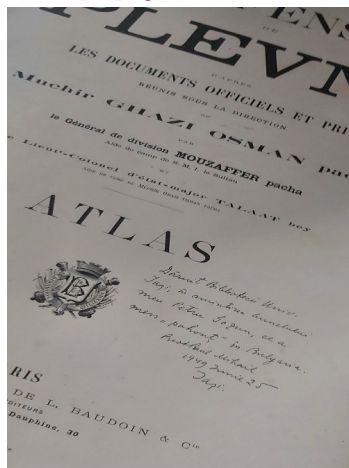
⁴ Scrisoare adresată Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu”, Iași, în 31 octombrie 1992, în Paul Mihail, *Jurnal (1940-1944) și corespondență*, ediție îngrijită de Eugenia Mihail și Zamfira Mihail, vol.2, București, Paideea, 2001, p. 36-37.

⁵ Scrisori adresate de Biblioteca Fundației „Regele Ferdinand I” din Iași, în 28 iulie 1933 și 10 ianuarie 1936, publicate în Paul Mihail, *op. cit.*, p. 26-27. Nu au putut fi identificate documentele menționate în scrisori, probabil pierdute în timpul evacuării bibliotecii (prima în 1940 la Florica, jud. Buzău și a doua în martie 1944, când colecțiile și fondul cel mai prețios ajung la Mediaș, apoi în comuna Așel, jud. Târnava – operațiunea 44.444 din 4 martie 1944, cf. Ioana Gafton, *Fundația universitară “Regele Ferdinand I” din Iași: scurt istoric pe baza documentelor*, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2018) sau în timpul preluării colecțiilor Bibliotecii Fundației, trierii acestora și înglobarea lor în colecțiile Bibliotecii Universității din Iași după anul 1947.

către Biblioteca Universității din Iași.⁶ Gândurile părintelui și frânturi din viața sa se întrevăd în însemnările lăsate pe paginile cărților.

Învățătură părintească, Iași, 1822

Défence de Plevna..., Paris, 1889

În anii '50 colecțiile bibliotecii se îmbogățesc cu primele numere dintr-o serie de importante ziare și reviste precum „Arta” (Iași, 1903), „Epigonii” (Iași, 1903), „Doina” (Botoșani, 1906), „Deșteptarea” (Cernăuți, 1907), „Căminul literar” (Craiova, 1908), „Pagini libere” (Galați, 1908), „Arta românească” (Iași, 1908), „Columna lui Traian” (Constanța, 1909), „Cronica Moldovei” (Bârlad, 1915), „Solia Moldovei” (scoasă de Ateneul Popular Tătărași, Iași, 1927) și colecția rară a ziarului „Fântăna Blanduziei” (Iași, 1889).

Periodic, părintele Paul Mihail a contribuit la mărirea colecției de manuscrise și tipărituri vechi donând corespondență diversă (3 scri-

⁶ Tezaurul Bibliotecii se îmbogățește cu atlasul *Défence de Plevna d'après les documents officielles et privés réunis sous la direction du Muchir Ghazi Osman pacha*, Paris, 1889. Pe f. de titlu însemnarea: „Dăruit Bibliotecii Univ. Iași, în amintirea bunelului meu Petru Gozun [Petrul Huzun], ce a mers «pohon» în Bulgaria. Preotul Paul Mihail, 1949 iunie 25, Iași”; Învățătură părintească, Iași, 1822. Pe copertă dedicația manuscrisă: „Bibliotecii Universit. Iași, amintire și dar de la preotul Paul Mihail. 1948 Aprilie 23. Iași”. Pe p. 3 însemnarea: „La împlinirea a 15 ani dela hirotonia mea, în Chișinău”. Pe coperta anterioară, pe f. de titlu, pe p. 3, 11 și 15 ștampila: „Preot Dr. Paul Mihail, Iași” (Biblioteca Digitală a BCU Iași, <https://dspace.bcu-iasi.ro/handle/123456789/75699>); lucrarea redactată de Părintele Paul Mihail, *Album de documente moldovenesti din sec. al XV-lea*, Iași, Brawo, 1934. Pe f. de titlu însemnarea: „Bibliotecii Univ. din Iași în amintire a 15 ani de la hirotonia mea. Preot Dr. Paul Mihail, 1948 aprilie 1930, Iași, Bis. Banu”.

„Fântâna Blanduziei” (Iași), anul I, nr. 24-25, iunie 1889.

Articolul despre moartea lui Mihai Eminescu

sori din 1928 de la sculptorul Schmidt-Faur⁷), cărți poștale, diferite documente legate de fondul bisericesc sau provenite de la mitropolitul Irineu Mihălcescu⁸, manuscrise ale preoților Dumitru Mihail⁹, Iulian Friptu¹⁰, Leon Trofim¹¹, autobiografia preotului Ioan Andronic¹², manus-

⁷ Scrisori primite de la I. Schmidt-Faur, Dipl. Academiei de Arte Frumoase din Viena, Profesor la Școala Superioară de Arte și Meserii din București, în datele de 7 iunie, 11 august și 5 septembrie 1928 care se referă la ridicarea statuii lui Mihai Eminescu în Iași (azi în vecinătatea Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu”) cu însemnarea de donație: „Correspondență în legătură cu monumentul Eminescu la Iași. Dăruită Bibliotecii Univ. Iași, de preot P. Mihail Iași, 1952 iunie 21”. Cel mai apreciat monument al sculptorului Ion/Johann Schmidt-Faur (1883-1934) este cel dedicat lui M. Eminescu, realizat în 1928, în urma concursului organizat de Primăria Municipiului Iași. Despre dosarul acestui concurs care se găsește în fondurile SJAN Iași, a se vedea Livia Ciupercă, *Monumentul lui Mihai Eminescu din Iași și sculptorul Ion Schmidt-Faur*, Iași, Pim, 2016.

⁸ Scrisoarea de donație: „Tov. Director, Alăturatul dosar, cuprinzând 4 manuscrise ale fostului mitropolit al Moldovei și Sucevei, dr. Irineu Mihălcescu, împreună cu actul original de naștere a sa, din 1873 aprilie 25. Vă rog să binevoiți a le primi ca donație din partea mea, pentru Biblioteca Centrală a Univ. Iași, de care mă simt atât de legat sufletește. Preot Paul Mihail, Biserica Banu, Iași, 1952 mai 7. Tov. Director Grig. Botez Biblioteca Centrală Iași.”

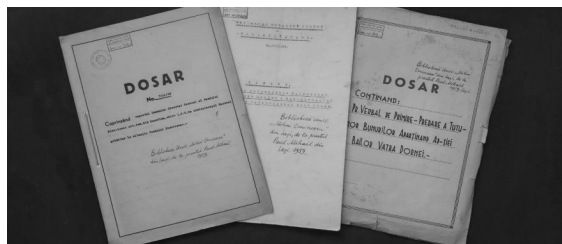
⁹ Însemnarea de donație: „Acest manuscris în 313 foi, conținând Cuvinte și Învățătură rostite în Biserică și la îngropare, de către preotul Dumitru Mihail din satul Ciuciulea ținutul Iași, străbunicul meu după tată, îl dăruiesc Bibliotecii Centrale a Universității din Iași. Preotul Pavel Mihail ce am fost la Soborul Vechi din Chișinău, iar acum preot la Biserica Banu din Iași. 1952 aprilie 1.”

¹⁰ Însemnarea: „Bibliotecii Centrale Iași de la preotul Paul Mihail, 1959. Manuscris de la preotul Iulian Friptu.”

¹¹ Însemnările: „Bibliotecii Univ. din Iași, în care am cetit în anii studenției și în care acum îmi petrec ore de studiu prin bunăvoința directorului prof. Grig. Botez, încredințează acest manuscris preotul Paul Mihail, Iași, 1959”. „Acest manuscris al preotului Leon Trofim fost profesor și consilier patriarhal, l-am primit în București din mânele sale, în 1957. Dacă Dumnezeu îmi va ajuta să-l tipăresc sau să-i public parte din conținut pentru istoria bisericii române, va fi un bine. Dacă eu mă voi pierde, atunci acest manuscris să fie încredințat Bibliotecii Centrale Univ. din Iași. Preot dr Paul Mihail, 24 octomb. 1957. Iași.”

¹² Însemnarea: „Autobiografie a preotului Ioan Andronic, în 100 pagini. 1953. Preot Paul Mihail de la Biserica Banu Iași.”

crise ale preotului Cicerone Iordăchescu, precum și Amintirile sale¹³ scrise la îndemnul studentului său, Paul Mihail, în anul 1959 sau cărți românești vechi, unele fiind greu de identificat deoarece datele bibliografice sunt incomplete (titluri traduse în limba română) sau extrem de sumare – fragmente de carte românească veche din biblioteca parohiei Banu (Molitelnic, Minei). Pornind de la corespondența¹⁴ cu Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu”, Iași și descifrând însemnările de pe volume, am identificat în colecțiile speciale următoarele tipărituri vechi: *Mâna lui Damaschin*, 1793; *Evanghelie. Fyladră cartea cuprinde în sine Evangheliile din Săptămâna Sf(i)ntelor și Mântuitoarelor Patimi*, Neamț, 1821¹⁵; *Ceale 9 cântări din Psaltire*, Iași, 1815¹⁶; *Triodion*, Iași, 1747¹⁷, precum și mai multe documente din sec. al XIX-lea.¹⁸

Raportul Dlui Director General al Fondului Bisericesc ortodox român din Bucovina (dactilografiat); Dosar ce conține procesul verbal de primire-predare a tuturor bunurilor aparținând administrației Băilor Vatra Dornei; Raport despre suferințele Episcopiei ortodoxe române a Maramureșului în vremea arbitrajului de la Viena

¹³ Începutul Amintirilor lui Cicerone Iordăchescu, nașul de cununie al preotului Paul Mihail: „Cedând stăruitoare și îndelungatei insistenți a părintelui Paul Mihail din Iași, fost student al subscrisului și unul din cei mai distinși și instruiți preoți ai Moldovei, ca să pun pe hârtie unele date din viața și experiența mea, m-am hotărât – după multă chibzuială – să-l ascult.” Însemnarea donatorului: „25 martie 1959. Iași. Acest manuscris cu amintiri ale preotului Cicerone Iordăchescu se donează Bibliotecii Centrale a Univers. Iași. Preot Paul Mihail.”

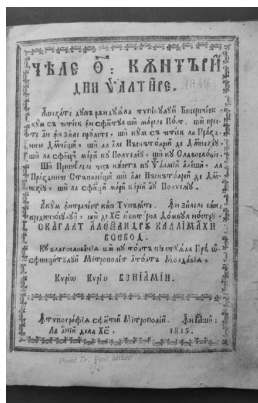
¹⁴ Paul Mihail, *Jurnal (1940-1944) și corespondență*, ediție îngrijită de Eugenia Mihail și Zamfira Mihail, vol.2, București, Paideea, 2001, p. 28-35.

¹⁵ Pe fila forțat însemnarea: „Bibliotecii Universitare din Iași de la preotul Paul Mihail, de la biserica Banu. 1952 octomv. 25. Iași” și o trimitere către un studiu despre această tipăritură, publicat în „Studii și Cercetări de Bibliologie”, tom I, București 1955, p. 255. De pe pagina a opta, pe șapte pagini, însemnarea: „Iar la anul 1946 Noemb. 13 fiind numit preot la biserica Banu din Iași, am aflat această sf. carte între lucrurile rămase neefuite din timpul războiului din 1944 și ridicându-o din putrezeciunea în care zăcea, am dăruit-o Bibliotecii Universitare din Iași, spre păstrare. Preot Paul Mihail.” (Biblioteca Digitală a BCU Iași, <https://dspace.bcu-iasi.ro/handle/123456789/31248>)

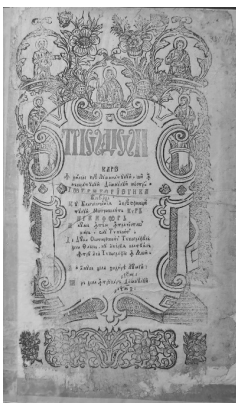
¹⁶ Pe fila forțat însemnarea de donație: „Bibliotecii Univ. Iași, de la preotul Paul Mihail. Iași, Biserica Banu, 1952 noemb. 3.”

¹⁷ Însemnarea: „Această carte Triodion, tipărit la Iași, în 1747, o dăruiesc Bibliotecii Centrale din Iași, în amintirea părinților mei: dascălul Iustin +1909 și Elena +1939 îngropați în Cornova jud. Orhei. Preot Paul Mihail de la Biserica Banu din Iași, 1952.”

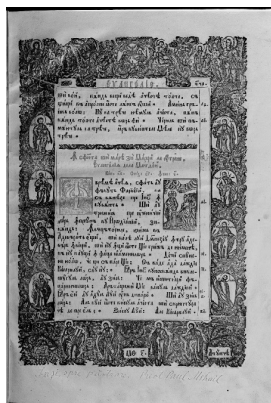
¹⁸ Însemnarea: „Bibliotecii Univ. «Mihai Eminescu» din Iași, de la preotul Paul Mihail, 1959, Iași.”

Cele 9 cântări din
Psaltire, Iași, 1815

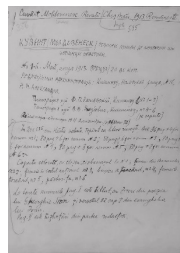
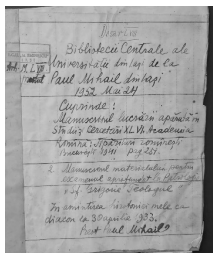
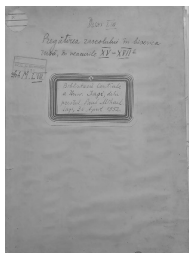
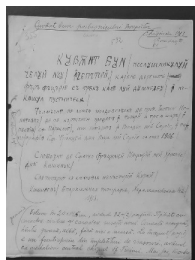

Triodion, Iași, 1747

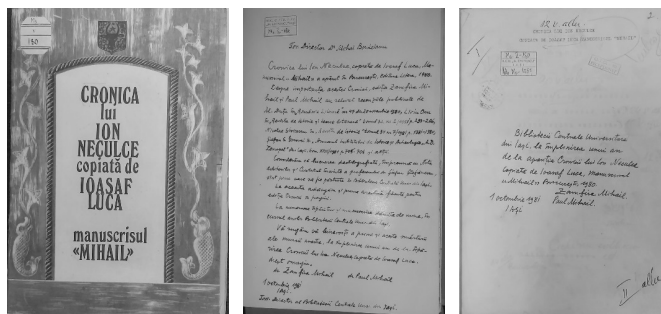
Evanghelie. Fyladră...,
Neamț, 1821

Nu lipsesc din donație manuscrise ale unor lucrări proprii ale Părintelui Paul Mihail, cum ar fi: manuscrisul lucrării „Tipărituri românești”, București, 1941, 251 pag.; manuscrisul materialului „Sf. Grigorie Teologul”¹⁹ pentru examenul aprofundat la Patrologie și manuscrisul „Pregătirea rascolului în biserica rusă în veacurile XV-XVII”, lucrare susținută în fața studenților la ora de seminar, în vederea obținerii doctoratului.²⁰

¹⁹ Pe copertă: „Bibliotecii Centrale ale Universității din Iași de la preotul Paul Mihail din Iași, 1952 mai 24. Cuprinde: Manuscrisul lucrării apărută în Studii și Cercetări XLVI. Academia Română: Tipărituri românești, București, 1941, 251 pag.; Manuscrisul materialului pentru examenul aprofundat la Patrologie Sf. Grigorie Teologul. În amintirea hirotoniei mele ca diacon la 30 aprilie 1933. Preot Paul Mihail.”

²⁰ Însemnarea: „Astăzi, 4 februarie 1944, candidatul pr. Paul Mihailovici, înscris în anul I de doctorat, a susținut în fața studenților, la ora de seminar, anul II, tesa de seminar pentru doctorat, intitulată: Pregătirea rascolului în biserica rusă în veacurile XV-XVII, care a fost bine studiată, cu multă [...] și înțelegere științifică, încât se clasific. cu nota 10 (zece). Prof. Dr. [M. S...].” Donația autorului (30-IV-1952) către Biblioteca Centrală a Universității Iași.

Cronica lui Ion Neculce. Copiată de Ioasaf Luca. Manuscrisul „Mihail”. Ediție de Zamfira Mihail și Paul Mihail. Introducere de Ștefan Ștefănescu. Vol.1-2 . București, 1980-1981²¹

În anii '60 și '70, în colecția de manuscrise sunt înregistrate acte și documente care au legătură cu preotul Vasile Gumă (1865-1954)²² și Fondul Gheorghe Gheorghiescu (1878-1963)²³, care cuprinde mai multe caiete cu traduceri din operele lui W. Shakespeare făcute între anii 1952-1960 („Visul unei nopți de vară”, „Cum vă place”, „Macbeth”, „Furtuna”, „Romeo și Julieta”), din operele lui Friedrich Schiller („Hoții”, „Don Carlos”), Edvard Stillebauer („Plăsmuitorii tineretii”), Antonia Beltramelli („Umbra migdalului”) ș.a.

Manuscrisele Gheorghe Gheorghiescu (1878-1963)

²¹ Însemnarea: „Biblioteca Centrale Universitare din Iași, la împlinirea unui an de la apariția Cronicii lui Ion Neculce copiată de Ioasaf Luca, manuscrisul «Mihail» București, 1980. Zamfira Mihail, Paul Mihail. 1 octombrie 1981, Iași.”

²² Absolvent al Facultății de Teologie, slujește la Biserica din Florești, a fost ales deputat în prima Dumă Imperială de la Sankt Peterburg. Deține un loc important în rândul personalităților basarabene (sursa: Moldova ortodoxă, <https://ortodox.md>)

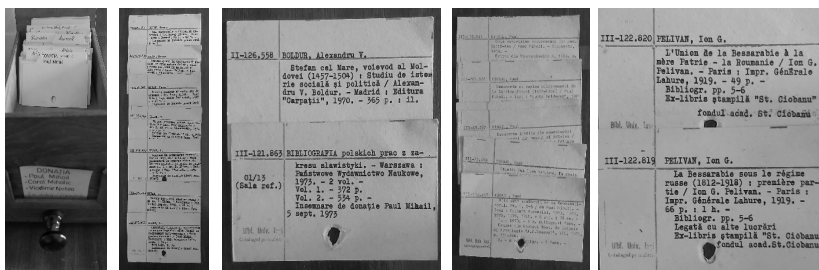
²³ Gheorghe Gheorghiescu, pensionar, născut în 1878 în Erbiceni, jud. Iași și decedat în 1963 în Iași. Manuscrisele traducerilor literare sunt donate de preotul Paul Mihail în anul 1984, anul în care s-au comemorat 75 de ani de la moartea poetului Mihai Eminescu, bibliotecar la Biblioteca din Iași (conform scrisoarei de donație).

Tot acum sunt donate producțiile lirice ale căpitanului în rezervă Boris Gumă din Regimentul 9 Vânători, care a îmbinat activitatea armelor cu cea a condeifului (mai multe caiete cu poezii în limba rusă și alte caiete cu poezii în limba română).

Căpitanul în rezervă Boris Gumă, din Regimentul 9, Vânători.

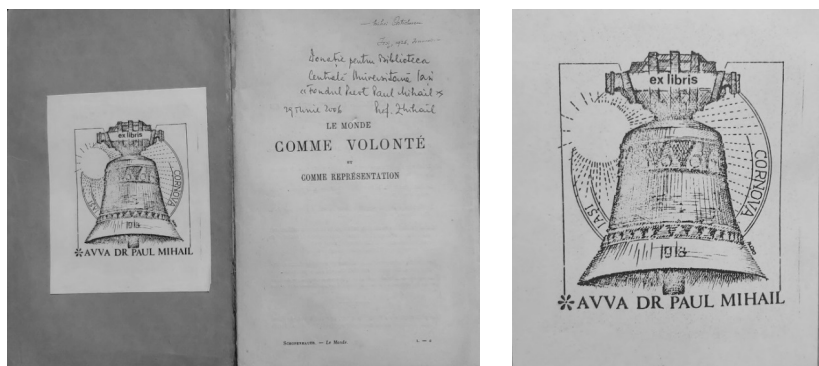
În paralel, în anii 1973-1975, preotul Paul Mihail și fiica acestuia, reputata cercetătoare dr. Zamfira Mihail, se îngrijesc ca la biblioteca din Iași să ajungă mai multe cărți și reviste din biblioteca academicianului Ștefan Cioabanu, o seamă de cărți tipărite în perioada 1886-1915, semnate de I. Elian și Sever Elian și alte volume importante care se găsesc și astăzi în colecțiile generale ale bibliotecii (I. Pelivan, *La Bessarabie sous le régime russe (1812-1918)*, Paris, 1919; I. Pelivan, *L'Union à la mère Patrie - Roumanie*, Paris, 1919; D. Iov, *Covor basarabeian*, 1943; Alexandru V. Boldur, *Ștefan cel Mare, voievod al Moldovei (1457-1504)*, Madrid, 1970; Kiril Hristov, [*Versuri*], Sofia, 1966 – cu autograful fiicei scriitorului, Anna Hristova; *Metodica predării fizicii*, București, 1964 – cu autograful autoarei Elena Parteni și dedicație pentru familia Mihail; extrase ale studiilor preotului Paul Mihail publicate în diferite reviste). În anii '90, conform dorinței donatorului, a început alcătuirea unui catalog pe fișe, așa cum existau și pentru alte donații importante.²⁴

²⁴ Pentru a veni în sprijinul cititorilor, aceasta era o metodă des utilizată în cazul unui catalog de bibliotecă tradițional.

Un moment important în comunicarea dintre donator și Bibliotecă a fost solicitarea făcută de dr. Zamfira Mihail prin scrisoarea din 17 februarie 1975. Cercetătoarea cerea sprijin Bibliotecii pentru a cere prin împrumut interbibliotecar o copie după singura ediție a romanului românesc inedit, *Deziderie*, Sankt Peterburg, 1785, deoarece nu se găsește în nicio bibliotecă din România. Microfilmul a fost primit din URSS și este inventariat în colecțiile bibliotecii (Mf. 634). Multe documente și manuscrise inedite pe care le-a descoperit și publicat preotul Paul Mihail au fost donate ulterior unor instituții de cultură.²⁵

După anul 1994, urmând modelul cărturarului, fiica acestuia, doamna dr. Zamfira Mihail, a înzestrat colecțiile bibliotecii cu alte volume provenite din biblioteca familiei. Pe acestea se observă și ex-librisul etichetă „Avva dr. Paul Mihail” (titlul onorific Avva Pavel i-a fost conferit în 1980 pentru activitatea sa de 50 de ani ca slujitor al bisericii).

Din donația către Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu”, iunie 2006

Gesturile generoase de a înzestra cu documente și tipărituri această instituție de cultură erau evidențiate de Bibliotecă în scrisori de mulțumire, între care trebuie menționată cea trimisă istoricului și teologului Paul Mihail la împlinirea vârstei de 70 de ani, în care sunt

²⁵ Pentru donațiile de care s-au bucurat aceste instituții, a se vedea: Prot. Maxim Melenti, *Părintele Paul Mihail – o comoară pentru cultura românească (115 ani de la naștere)*, în „Magazin bibliologic”, nr. 1-2, 2021, p. 107; Svetlana Korolevski, *Un nume consacrat în istoria culturii române, cărturarul Avva Paul Mihail*, p. 15 (<https://doi.org/10.52505/lecturi.2023.06.16>).

enumerate cele mai importante donații.²⁶ „Preotul cărturar își înscrie numele în cartea de onoare a donatorilor Bibliotecii pentru că în toată această perioadă, indiferent de tulburările vremurilor și ale istoriei, constant domnia sa a îmbogățit fondul de patrimoniu al Bibliotecii.”²⁷ Prin donații de manuscrise și tipărituri, precum și de lucrări personale a sporit și colecțiile Bibliotecii Academiei Române²⁸, ale Bibliotecii Centrale de Stat (astăzi, Biblioteca Națională a României)²⁹, ale Bibliotecii Naționale ale Republicii Moldova³⁰ și ale Arhivelor Naționale Iași³¹ unde a depus Fondul personal și „documente din sec. al XVII-lea recunoscute ca valoare de importanță națională de către istoriografia română”.

Semnalarea acestor documente provenite din donația Părintelui Paul Mihail, care au îmbogățit fondul de patrimoniu al Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu”, este un modest omagiu adus cărturarului care s-a ridicat mai presus de „osteneală și durere” și „a adunat cu răbdare de furnică dar cu viziune de uriaș, spre pilda generațiilor noi de teologi și istorici, sute de documente inedite despre trecutul nostru și al Bisericii noastre descoperite în arhive străine, pe care le-a publicat, pe unele le-a adus în țară și le-a dăruit ca un filantrop instituțiilor publice”³².

²⁶ În această scrisoare sunt enumerate cele mai importante donații făcute de Paul Mihail de-a lungul timpului: „acte juridice și scrisori boierești din sec. al XIX-lea, cinci tipărituri românești, Albumul despre Plevna, 28 de reviste (numerele 1 și 2) dintre anii 1898-1932, 150 de cărți românești dintre anii 1830-1910, 6 tipărituri românești dintre anii 1792-1815, 16 caiete manuscrise cu traduceri din engleză și germană, un volum tipărit la Madrid în 1970, 13 tipărituri dintre 1912-1933, 4 volume în limba polonă, manuscrisele preotului Dimitrie Mihail, pr. Vasile Gumă, pr. Cicerone Iordăchescu, pr. Leon Trofim, pr. Ioan Andronic, pr. Iulian Friptul, pr. Boris Gumă, colecția rară a revistei „Fântâna Blanduziei”, zeci de cărți în limba rusă dintre anii 1750-1918.”

²⁷ Text citit la Zilele BCU Iași, noiembrie 1992, de Nicoleta Popescu, director adjunct, în care cărturarul este omagiat pentru întreaga sa activitate, și publicat în Paul Mihail, *Jurnal (1940-1944) și corespondență*, ediție îngrijită de Eugenia Mihail și Zamfira Mihail, vol. 2, București, Paideea, 2001, p. 38-41.

²⁸ Corespondență cu Academia Română (1937-1990), în Paul Mihail, *op. cit.*, p. 8.

²⁹ Corespondență în Paul Mihail, *op. cit.*, p. 42.

³⁰ Corespondență în Paul Mihail, *op. cit.*, p. 43.

³¹ Scrisoarea din 30 dec. 1974, în Paul Mihail, *op. cit.*, p. 16-17. Despre mărimea și importanța acestui fond de documente de la DJAN Iași, a se vedea Rodica Iftimi, *Prezentarea fondului personal „Paul Mihail și fiica, Zamfira-Eugenia Mihail” de la Arhivele Naționale Iași*, în „Ioan Neculce”. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei, XXII, 2016, p. 163-171.

³² Virgil Cândea, *Cuvânt la trecerea într-o viață a Părintelui Paul Mihail*, în „Vestitorul Ortodoxiei”. Periodicul Patriarhiei Române, nr. 124, 15 nov. 1994, p. 4.

Referințe bibliografice:

1. Căndea, Virgil. *Cuvânt la trecerea întru cele veșnice a Părintelui Paul Mihail*, în „Vestitorul Ortodoxiei”. Periodicul Patriarhiei Române, nr. 124, 15 nov. 1994, p. 4.
2. Gafton, Ioana. *Fundația universitară „Regele Ferdinand I” din Iași: scurt istoric pe baza documentelor*, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2018, 461 p.
3. Iftimi, Rodica. *Prezentarea fondului personal „Paul Mihail și fiica, Zamfira-Eugenia Mihail” de la Arhivele Naționale Iași*. În: „Ioan Neculce”. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei, XXII, 2016, p. 163-171.
4. Korolevski, Svetlana. *Un nume consacrat în istoria culturii române, cărturarul Avva Paul Mihail*. În: „Lecturi în memoriam acad. Silviu Berejan”. Lucrările conferinței științifice naționale, Ediția a 6-a, Chișinău, 16 mai 2023, coord.: Viorica Răileanu; Ecaterina Brăguță, Chișinău, 2023, p. 144 – 153.
5. Paul Mihail. *Jurnal (1940-1944) și corespondență*, ediție îngrijită de Eugenia Mihail și Zamfira Mihail, vol.1, București, Paideea, 1998, 378 p.
6. Paul Mihail, *Jurnal (1940-1944) și corespondență*, ediție îngrijită de Eugenia Mihail și Zamfira Mihail, vol.2, București, Paideea, 2001. 442 p.
7. Prot. Maxim Melenti, *Părintele Paul Mihail – o comoară pentru cultura românească (115 ani de la naștere)*, în „Magazin bibliologic”, nr. 1-2, 2021, p. 107.
8. Ștefănescu, Ștefan. *Pr. Dr. Paul Mihail – ilustru istoric și mare cărturar*. În: *Născut în Cornova. Omagiu lui Paul Mihail*, coord. dr. Vasile Șoimaru, Chișinău, Editura Prometeu, 2006, p. 11 – 16.

CĂRȚI, ÎNSEMNĂRI ȘI DEDICAȚII DIN BIBLIOTECA FAMILIEI MIHAIL

Andrei PROHIN,
doctor în istorie, secretar științific,
Muzeul Național de Etnografie
și Istorie Naturală
E-mail: andrei.prohin@gmail.com

Rezumat: *Dr. Avva Paul Mihail și-a consacrat întreaga viață slujirii bisericești, studiilor istorice, editării de documente și manuscrise inedite. Exemplul părintelui l-a urmat unica sa fiică, prof. univ. dr. Zamfira Mihail, reputat filolog și istoric al culturii românești. Pe parcursul deceniilor, în familia lor s-a constituit o bibliotecă impunătoare, formată din cărți și reviste de teologie, istorie, filologie, lingvistică, etnografie etc. Unele conțin însemnări ale lui Paul Mihail, altele poartă dedicații semnate de savanți celebri. Ne propunem să analizăm câteva din ele, pentru a contribui la o cunoaștere mai profundă a personalității și operei lui Paul și Zamfira Mihail. Însemnările preotului Paul Mihail reflectă evenimente semnificative ale vieții sale (numirea în funcția de paroh la biserica Banu din Iași, participări la manifestări științifice, întâlniri cu diverse personalități). Ele mai denotă preocuparea constantă pentru păstrarea memoriei trecutului, amintirea activității sale în Basarabia, idealul unității naționale românești. Numeroasele dedicații mărturisesc despre relațiile de prietenie cu personalități științifice marcante, precum Nicolae Grigoraș, acad. Ștefan S. Gorovei, acad. Paul Petrescu, Paul H. Stahl, Ion Taloș, Virgiliu Florea, Maria Bâtcă ș.a. Prin tematica și însemnările ce le însoțesc, cărțile din biblioteca familiei Mihail completează tabloul vieții celor doi savanți și ne apropie de ei.*

Cuvinte-cheie: Paul Mihail, Zamfira Mihail, biografie, istorie, lingvistică, etnologie, personalități.

Dr. Avva Paul Mihail și-a consacrat întreaga viață slujirii Bisericii Ortodoxe Române, cercetării trecutului românesc, editării de documente și manuscrise inedite. Cauza părintelui a urmat-o singura sa fiică, prof. univ. dr. Zamfira Mihail, reputat filolog și istoric al culturii românești. Pe parcursul deceniilor, în familia lor s-a constituit o bibliotecă impunătoare, formată din cărți și reviste de teologie, istorie, filologie, lingvistică, etnografie etc. Unele conțin însemnări ale lui Paul Mihail, altele poartă dedicații semnate de personalități celebri. Ne propunem să analizăm o parte din notițele respective, pentru a contribui la o cunoaștere mai profundă a biografiei și operei celor doi savanți.

Demersul nostru devine posibil grație generozității doamnei Zamfira Mihail care a dăruit Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală (MNEIN) un bogat lot de cărți și reviste din biblioteca personală¹. De altfel, însăși donatoarea ne adresează un îndemn indirect să luăm aminte la dedicațiile cărților. Acum două decenii, întocmind o listă de volume oferite Societății Bibliofililor din Chișinău, Zamfira Mihail a transcris autografele ce le însoțesc și a comentat unele din ele². Mai menționăm că distinsa cercetătoare a dăruit muzeului și piese etnografice, pe care le-a moștenit de la părinți și bunici: un lăicer și un păretar vechi din Basarabia, o ladă de zestre în care tatăl dumneaei a transportat cărți, refugiindu-se peste Prut. Cărțile și exponatele menționate au fost prezentate în cadrul Expoziției „Dinastia de cărturari basarabeni Iustin, Paul și Zamfira Mihail: din donațiile oferite Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală” (27 ianuarie – 31 mai 2023). Donațiile provenite din familia Mihail se alătură altor piese transmise muzeului, pe parcursul deceniilor, de diferite personalități culturale sau de urmașii lor: Ileana Pițurescu-Pelivan, nepoata lui Ion Pelivan, deputat în Sfatul Țării, unul din liderii mișcării pentru Unirea Basarabiei în 1918; Roland Vieru, fiul pictorului Igor Vieru; Radu Osadcenco, fiul istoricului literar Ion Osadcenco; Tamara Zaharia, soția flautistului Ion Zaharia, ș.m.a. În acest mod, se completează patrimoniul cultural național cu piese

¹ La identificarea cărților cu dedicații și însemnări ne-a ajutat mult istoricul Veronica Melinti, muzeograf și profesoară la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”. Dumneaei a alcătuit lista completă a cărților donate de dna Zamfira Mihail, cu descrierile lor bibliografice.

² *Născut în Cornova. Omagiu lui Paul Mihail*. Chișinău, 2006, p. 281-285.

rare, de autentică valoare, precum și se păstrează memoria vieții unor personalități remarcabile.

A lăsa notițe pe filele cărților, spre aducere aminte, a constituit o practică răspândită în epoca medievală. O asemenea tradiție a existat și în neamul Mihail. Preotul Paul Mihail scria în acest sens: „Perpetuarea preoției în cadrul familiei presupunea și transmiterea fondului de carte veche și manuscrisă adunată de-a lungul generațiilor, cărți pe care se învăța cititul și cântarea bisericească, dar, în același timp, și deprinderile cărturărești ale însemnării unor fapte deosebite din viața comunității și a familiei”³ (sublinierea noastră). Astfel, pe filele unui manuscris cu slujbele sfinților, în limba slavonă și datând din secolul al XIX-lea, găsim însemnarea: „Am citit această carte cântărețul bisericesc al satului Cornova, ținutul Orhei, Iustin Mihailovici, anul 1905”⁴. Fiul lui Iustin Mihailovici, viitorul preot și istoric Paul Mihail, a continuat tradiția părintească de a face notițe cu caracter autobiografic.

Prima însemnare, în ordine cronologică, am aflat-o pe foaia de titlu a lucrării lui Dimitrie Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuți. Cu appendice de documente slavone originale și traduse și mai multe ilustrațiuni* (Viena, Editura Fondului Religionar Gr. Or. al Bucovinei în Cernăuți, 1912). Înscrișul proprietarului cărții sună astfel: „Preot Dr. Paul Mihail, la transferarea mea din ordin la biserica Banu din Iași, octombrie 1946”. Informația se referă la un eveniment important din viața sa – plecarea de la biserica „Sf. Haralambie” și angajarea, ca preot, la biserica „Banu”, ambele din Iași, unde a slujit treizeci și trei de ani. Aflarea la biserica „Banu” a adus o anumită stabilitate profesională pentru preot și familia lui, refugiați basarabeni. A mai însemnat o relație apropiată cu orașul Iași, atât de bogat în monumente și alte urme ale trecutului. În vechea capitală a lui Vasile Lupu și Dimitrie Cantemir, Paul Mihail a prezentat comunicări științifice și a publicat lucrări în anuarul Institutului de Istorie Națională „A.D. Xenopol”. În aceeași urbe, a învățat și a debutat în știință singura sa fică, Zamfira. Din textul însemnării, deducem conștiința dublului statut al lui Paul Mihail – slujitor de cult și cercetător, deținător al titlului de doctor în teologie (secția istorică). Obținuse titlul

³ Paul Mihail, *Reconstituiri. Jurnal. Corespondență*, Chișinău, 2018, p. 93.

⁴ Panaitescu, P.P.; Mihail, Z. *Catalogul manuscriselor slavo-române și slave din Biblioteca Academiei Române*, vol. III, partea I-a, București, 2018, p. 470.

respectiv în 1945, la Universitatea din Iași. E curios faptul că și Dimitrie Dan, autorul *Cronicii Episcopiei de Rădăuți*, a fost deopotrivă preot și istoric, editor de documente medievale, asemeni lui Paul Mihail.

Dintr-o altă notiță, răzbate ecoul unor frământări sufletești: „Într-o zi tristă și obijduită, am cetit și am pătruns această carte, amintindu-mi de cele rămase și pierdute peste Prut. 10 octombrie 1947. Iași. Pr. Paul Mihail”. E scrisă pe pagina de titlu a *Îndrumătorului în Arhivele Statului Iași*, vol. I (Iași, Tipografia A.A. Țerek, 1947). Lectura cărții, presupunem, i-a amintit de valoroasele documente și cărți pe care le adunase înainte de război, păstrate în arhiva personală sau la Muzeul Istoric-Bisericesc din Chișinău („am cercetat sute de dosare, am străbătut sate și mănăstiri, ajungând până la Athos”⁵). O parte din materialele inedite le-a publicat în timpul vieții, dar altele s-au pierdut iremediabil, după anexarea Basarabiei de către URSS⁶. Verbul „am cetit” are un parfum arhaic, ne amintește de limba cronicarilor. Afirmatia „am cetit și am pătruns” sugerează o lectură atentă, cu caracter analitic. Nu cunoaștem de ce 10 octombrie 1947 a fost „o zi tristă și obijduită”. Posibil, pentru a uita de necazuri, găsise refugiu în lectură. *Îndrumătorul în Arhivele Statului Iași* e o lucrare de specialitate, adresată unui cerc restrâns de cercetători. Majoritatea o vor consulta, urmărind un subiect concret. Doar cercetătorii pasionați o vor „ceti și pătrunde” de la prima până la ultima pagină.

Paul Mihail a deținut și volumul doi al lucrării citate mai sus, publicat în 1956. Ediția e însoțită de o dedicație anonimă: „Aprilie 1957. Părintelui Mihail omagiu”. Să fie autograful unuia din alcătuitoarii cărții? Cu certitudine, părintele Mihail era omagiat de specialiștii din domeniu. Mai târziu, obținea o ediție similară, dedicată fondurilor documentare din capitala României: *Îndrumător în Arhivele Centrale*, vol. I (București,

⁵ Paul Mihailovici, *Tipărituri românești în Basarabia de la 1812 până la 1918*, București, 1941, p. 3.

⁶ Paul Mihail relatează circumstanțele pierderii arhivei sale: „La 3 iulie 1940, persoane cunoscute din echipa monografică cu altele streine au venit cu camionul la domiciliul meu și au ridicat toată biblioteca mea: documentele originale din secolele XV-XVII aduse de mine de la Constantinopol, manuscrisele mele, printre care și teza de doctorat, albume, tablouri și tot ce adunasem până atunci și le-au transportat la un centru. În cursul anului, până în iulie 1941 s-au prăpădit” (Paul Mihail, *Reconstituiri Jurnal. Corespondență...*, p. 132). Un destin dramatic au avut cărțile și manuscrisele din casa părintească de la Cornova: „unele au fost distruse după 28 iunie 1940, altele, regăsite cu ștampila „Muzeul Ateismului”, au fost din nou părăsite în august 1944 în Chișinăul arzând, și doar o mică parte, salvate, au fost dăruite apoi de Paul Mihail la Biblioteca Centrală Universitară din Iași” (*Ibidem*, p. 94).

1971). Volumul poartă două autografe. Primul e adresat altei persoane: „22.03.74. Dlui prof. Tomescu cu stimă și respect. Prof. Maria Soveja”. Beneficiarul era teologul și istoricul Constantin Tomescu, care l-a angajat pe Paul Mihail asistent la Facultatea de Teologie din Chișinău, precum și i-a fost naș de cununie. Maria Soveja se numără între alcătuitoarii îndrumătorului citat. Celălalt autograf a fost scris peste trei ani: „Iar eu o donez părintelui Păvălucă Mihail, în casa cea nouă în care m-a vizitat cu Zamfirica. 27.I.1977”. De această dată, autograful provine de la Constantin Tomescu. În memoriile sale, C. Tomescu menționa: „O mult plăcută amintire am de întâiul meu asistent onorific la catedră, de Mihailovici Pavel, azi preot Mihail Pavel, în Iași. De la început eu l-am strigat cu dez-mierdare „Păvălucă”. [...] Eu i-am botezat singura lui mlădiță, Zamfira, azi o distinsă cercetătoare istorico-literară care-și prezintă și ea teza de Doctorat la Universitatea din Iași”⁷. Ambele publicații denotă interesul părintelui Mihail pentru patrimoniul documentar, precum și relațiile calde cu personalitățile științifice.

Având experiența descoperirii și editării actelor medievale, Paul Mihail a recenzat câteva volume din impunătoarea colecție *Documenta Romaniae Historica*⁸. Pe volumul V din seria B (București, 1983), cuprinzând acte emise de cancelaria Țării Românești între 1551-1565, nota cum l-a obținut: „Această carte mi-a dăruit-o fiica mea dr. Zamfira la 24 ianuarie 1984, când s-au împlinit 125 ani de la Unirea Principatelor Române. Preot dr. Paul Mihail, 79 ani”. O mențiune aproape identică însoțește antologia *Mihail Viteazul în conștiința europeană*, vol. 2 (București, 1983)⁹. Însemnarea atestă prețuirea de care se bucura idealul unității naționale în familia preotului-cărturar. În cuvântul înainte la *Tipărituri românești din Basarabia...*, P. Mihail concluziona: „Prin circulația acestor tipărituri în întreaga provincie și dincolo de hotarele ei, la Românii de peste Nistru, peste Prut și Dunăre s-a format *ideea de unitate românească*”¹⁰ (sublinierea noastră). Luându-și rămas bun de la enoriașii bisericii „Banu”, slujitorul menționa cu pietate că „Domnul

⁷ Constantin N. Tomescu, *Jurnal din viața mea*, Chișinău, , 2018, p. 535-536.

⁸ Paul Mihail, *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia. Așezăminte, scrieri, personalități*, Chișinău, 1993, p. 385-386, 388.

⁹ *Născut în Cornova*, p. 281.

¹⁰ Paul Mihailovici, *Tipărituri românești în Basarabia de la 1812 până la 1918...*, p. 9.

[...] m-a adus să păstoresc lângă Muzeul Unirii din Iași”¹¹. La sfârșitul însemnării de mai sus, Paul Mihail a adăugat vârsta sa. E o mărturie a preocupării de a consemna cu exactitate reperele propriei vieți, pe care o vom regăsi și în jurnal, și în emoționantele pagini autobiografice. „Însemnările mele încep de la vârsta de 13 ani, adică din mai 1918”¹², mărturisea autorul.

Alte marginalii de acest gen vizează participarea sa la evenimente științifice: „Preot Paul Mihail 1986, de la Congresul al XV Internațional de Istorie” (la începutul volumului *Istoria României în istoriografia internațională*, București, 1980); „Cu sentimente de aleasă prețuire. Doina Făget. Am participat la lansarea acestei lucrări în cadrul Facultății de istorie-filosofie București, 16 aprilie 1987” (însoțește ediția *Reflecția istoriei universale în istoriografia românească. Bibliografie selectivă*, București, Editura Academiei RSR, 1986). Merită remarcat că, la o vârstă înaintată, preotul Mihail urmărea cu interes viața științifică, continua să ia parte la întruniri ale specialiștilor și să-și completeze biblioteca.

Câteva autografe oglindesc prietenia cu medievistii ieșeni. Pe pagina de titlu a studiului său *Ștefan Vodă cel Tânăr și Luca Arbore*, publicat sub formă de extras din *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”*, Nicolae Grigoraș nota: „Păr. Paul Mihail cu sentimente de prietenie și dragoste. N. Grigoraș. Iași, 2.XII.1972”. Pe când activa ca secretar al institutului respectiv, Nicolae Grigoraș a sprijinit publicarea lucrării lui Paul Mihail *Documente și zapise moldovenesti de la Constantinopol (1607-1806)* (Iași, 1948)¹³. Dovadă a relațiilor de colegialitate, care au durat în timp, Paul Mihail recenza ulterior micro-monografia *Mănăstirea Cetățuia* de N. Grigoraș (Iași, Editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei, 1977)¹⁴.

Preotul Mihail s-a numărat între cei mai prolifici autori ai *Anuarului Institutului „A.D. Xenopol”*, amintit anterior. Secretarul de redacție al *Anuarului*, istoricul Ștefan S. Gorovei, scria cu admirație: „Nu este, desigur, la îndemâna oricui să dovedească o colaborare de peste o jumătate de secol la publicațiile unui Institut de cercetări. Titularul unei asemenea

¹¹ Mihail, *Reconstituiri. Jurnal. Corespondență*, p. 108.

¹² *Ibidem*, p. 10.

¹³ *Ibidem*, p. 120.

¹⁴ Paul Mihail, *Mărturii de spiritualitate românească*, p. 389, nr. 334.

performanțe este istoricul Paul Mihail, colaborator încă din 1933 al acelei reviste care este antecesoarea necontestabilă a *Anuarului* Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” de azi¹⁵. Într-un alt context, Șt. S. Gorovei dezvăluia amănunte din colaborarea lor: „În împrejurări foarte dificile, a dat redacției toată libertatea de a proceda precum apărea necesar și folositor și, când a fost nevoie, a dat și o contribuție materială pentru ca tipărirea respectivului studiu să nu ridice problema „costurilor de producție”. Evident, toate acestea au consolidat legătura noastră și într-o zi am primit, cu emoție, vestea: „Ești fiul meu duhovnicesc”¹⁶. Datorită acestei mărturisiri, înțelegem motivele respectului pios cu care Ștefan S. Gorovei semna următorul autograf: „Părintelui duhovnicesc, Prea Cuviosului Pr. Avva Dr. Paul Mihail respectuos omagiu. Ștefan S. Gorovei. București, 3 martie 1989” (pe foaia de titlu a culegerii *Românii în istoria universală*, vol. III/3, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1988).

Pe lângă lucrările din domeniul istoriei, biblioteca familiei Mihail reunește multe studii de etnolingvistică, etnografie sau consacrate altor valori ale patrimoniului cultural românesc. Și ele sunt însoțite de dedicațiile unor reputați cercetători. Ne referim la cărțile: D.C. Giurescu, A. Pănoiu, *Feronerie veche românească* (București, Editura Meridiane, 1967); R. Crețeanu, S. Crețeanu, *Culele din România* (București, Editura Meridiane, 1969); Paul H. Stahl, *Case și acareturi țărănești din marginea Sibiului* (Paris, 1987). Remarcăm mai multe autografe ale reputatului etnograf și istoric al artei populare Paul Petrescu, născut în 1921 la Cetatea Albă. Presupunem că originea basarabeană a fost unul din motivele atașamentului pentru familia Mihail. Semnătura autorului apare în debutul propriilor cărți: *Costumul popular românesc din Transilvania și Banat* (București, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, 1959); *Costumul popular românesc*, în colaborare cu Elena Secoșan, în limba engleză (București, Editura Meridiane, 1985). P. Petrescu a dăruit câteva din studiile sale, în extras, apărute în revista *Studii și Cercetări de Istoria Artei*. Cea mai amplă dedicație o citim la începutul cărții *Oameni și case de pe Valea Moldovei (1928-1953)*, pe care Paul Petrescu o semnează în comun cu Paul H. Stahl: „6 decembrie 2004. Doamnei Prof. Dr. Zamfira Mihail, eminentă lingvistă și istorică a Culturii Românești, cu largă cu-

¹⁵ *Ibidem*, p. 337.

¹⁶ *Născut în Cornova*, p. 18-19.

prindere a spațiului Sud-Est European și amplă deschidere către Estul și Vestul Europei. Erudiția i se sprijină pe o inteligență iscoditoare proprie cercetătorilor în domeniul științelor umaniste și pe un caracter puternic dedicat patriei iubite. Nobilele D-Sale însușiri au înflorit și dezvoltat în atmosfera unei distinse familii intelectuale cu obârșia în vatra legendară a Cornovei moldovenești”. Aici și în alte dedicații anterioare Paul Petrescu își exprimă prețuirea pentru întreaga familie Mihail, pe care o cunoaște de circa jumătate de secol. Referința la „vatra legendară a Cornovei moldovenești” subînțelege renumele dobândit de această localitate, grație campaniei monografice din 1931, condusă de sociologul Dimitrie Gusti. Dedicția lui Paul Petrescu sugerează resursele spirituale ale unui sat românesc (din Basarabia), din care au pornit personalități cu „amplă deschidere” spre cultura românească și cea europeană.

Tematica lucrărilor dăruite doamnei Zamfira Mihail ilustrează orizontul larg de preocupări al cercetătoarei – lingvistică, dialectologie, istoria limbii, a literaturii și culturii vechi românești, cultură populară, istoria Bisericii Ortodoxe. În dedicațiile savanților, personalitatea dumeaiei e apreciată drept „colegă”, „admirabil prieten”, „scumpă prietenă de familie”, „dascăl drag”, „împătimită cercetătoare a comorilor de limbă și cultură românească”. Ne atrag atenția studiile asupra spațiului basarabean, semnate de autori din România. Ele s-au publicat începând cu anii '90, după un răstimp îndelungat de interdicție a referirilor la românii de la est de Prut. Ne gândim la *Basarabia: drama unei provincii istorice românești în context politic internațional (1806-1920)* de Paul Cernovodeanu (București, Editura Albatros, 1993), la *Basarabia, pământ românesc disputat între est și vest* de George Ciorănescu (București, Editura Fundației Culturale Române, 2001) ș.m.a. Realizând cercetări etnografice de teren în Republica Moldova, Maria Bâtcă publica *Dimensiunile spirituale ale Basarabiei* (București, Fundația Culturală Libra, 1998). A dăruit-o cu dedicația: „Doamnei Dr. Zamfira Mihail toată prietenia, dragostea, admirația și prețuirea autoarei. 28 aprilie 1999. M. Bâtcă”. În același an, filologul Doru Mihăescu scotea de sub tipar un volum în franceză: *Bucovina și Basarabia (pornind de la numele lor)* (București, Editura Fundației Culturale Române, 1998). Reproducem autograful autorului: „Doamnei Zamfira Mihail, în amintirea celor dragi

din Basarabia, cu alese urări și sentimente. Doru Mihăescu. Crăciun, 1998”. Lucrările citate sunt mărturii ale conștiinței românității Basarabiei și ale idealului reîntregirii naționale, împărtășite de intelectuali din România. Au fost dăruite ca o recunoaștere a faptului că, după căderea „cortinei de fier”, cultura românească și personalitățile din Basarabia/Republica Moldova se bucură de o atenție specială din partea Zamfirei Mihail. Cercetătoarea le-a consacrat studii, ediții de documente, recenzii, prelegeri, manifestări științifice și alte evenimente culturale.

Cărțile analizate mai sus perpetuează amintirea familiei preotului Paul Mihail. Ne permit să aruncăm o privire în laboratorul de creație al tatălui și al fiicei, să le cunoaștem prietenii și colegii de breaslă. Meditând asupra titlurilor și autorilor, putem desluși firele nevăzute care leagă cărțile de posesorii lor. Citind mențiunile laconice de pe primele file, simțim și noi admirația, recunoștința sau căldura prieteniei care îl anima pe autor, în clipa când oferea propria carte. Ne străbate setea cunoașterii, dorința de a ne adânci în cercetarea trecutului și a culturii românești. Același fior i-a animat întreaga viață pe „iereul dr. Paul Mihail cu ierița Eugenia și fiica lor dr. Zamfira Mihail” (din autograful cărții lui Dinu C. Giurescu și Andrei Pănoiu).

Referințe bibliografice:

1. Mihail P. *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia. Așezăminte, scrieri, personalități*. Chișinău: Știința, 1993. 408 p.
2. Mihail P. *Reconstituiri. Jurnal. Corespondență*. Ediție îngrijită de Zamfira Mihail și Mihai Papuc. Prefață de acad. Ștefan Ștefănescu. Chișinău: Știința, 2018. 412 p.
3. Mihailovici P. *Tipărituri românești în Basarabia de la 1812 până la 1918*. București: Imprimeria Națională, 1941. 377,[44] p.
4. *Născut în Cornova. Omagiu lui Paul Mihail*. Autorul proiectului, coordonator și imagini dr. Vasile Șoimaru. Chișinău: Editura Prometeu, 2006. 287 p.
5. Panaitescu P.P., Mihail Z. *Catalogul manuscriselor slavo-române și slave din Biblioteca Academiei Române*. Vol. III. Partea I-a. București: Editura Academiei Române, 2018. 515 p.
6. Tomescu C.N. *Jurnal din viața mea*. Ediție îngrijită de S. Corlăteanu-Granciuc, G. Enache. Chișinău: Cartdidact, 2018. 1100 p.

**FONDUL PERSONAL „PAUL MIHAIL ȘI FIICA,
ZAMFIRA – EUGENIA MIHAIL”¹.
CORESPONDENȚĂ**

Rodica IFTIMI, consilier superior,
Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale
rodica.iftimi2017@yahoo.com

Rezumat: *Printre fondurile arhivistice de referință din cadrul Serviciului Județean Iași al Arhivelor Naționale, se află și fondul personal „Paul Mihail și fiica, Zamfira–Eugenia Mihail”. Creatorul fondului a fost preotul, cercetătorul, publicistul, savantul slavist Paul I. Mihail (29 iunie 1905 – 11 octombrie 1994), care a donat Arhivelor Statului Iași, începând cu anul 1974, o impresionantă cantitate de documente de familie (acte personale, spițe de neam, jurnale personale), manuscrise, documente istorice și corespondență. După octombrie 1994, misiunea predării lor la Arhivele ieșene a revenit doamnei Zamfira Mihail care, cu aceeași minuțiozitate și grijă, a pregătit toate plicurile, pachetele, evidența și descrierea acestora.*

Încă din tinerețe, părintele Paul Mihail a fost un maestru al genului epistolar. O dovedesc cele 4984 scrisori din fond, primite sau expediate în țară și peste hotarele ei, în intervalul 1939-1994 prietenilor, cunoscuților, colaboratorilor, confracților de breaslă, membrilor familiei, redacțiilor de reviste și edituri, multor personalități ale științei și culturii române, față de care a manifestat întotdeauna respect, considerație, admirație, prietenie, devotament, suflet și simțire românească. Fiecare interlocutor al părintelui primea, de la Sfinția Sa, un gând și o urare cu prilejul zilelor de naștere sau de onomastică, la sărbătorile pascale ori la Crăciun, la Ziua Națională sau la Ziua Republicii. Pentru fiecare corespondent se ruga și ridica Slavă celui Preaînalt. Printre corespondenți se întâlnesc numele lui Teodor

¹ Lucrarea intitulată *Fondul personal „Paul Mihail și fiica, Zamfira-Eugenia Mihail”*. Prezentare de fond a fost susținută în cadrul Convocării profesionale din anul 2016, de la Vaslui. Pentru acest Simpozion, am eliminat informațiile privitoare la prelucrarea arhivistică a fondului, nerelevante și am dezvoltat partea de *Correspondență* din fondul personal, de care m-am ocupat îndeaproape, prin inventarierea a 3298 scrisori, în perioada 2006-2009 și 2016 – 2017. În continuare, se va cita *Fondul Mihail*.

Balan, Gheorghe Bezviconi, Geo Bogza, Alexandru Boldur, Ilie Minea, Dumitru Stăniloae, Cornelia Papacostea, Paul Păltănea, Dumitru Dugan, Constantin C. Giurescu, G. T. Kirileanu, Veniamin Grosu, Henri Stahl, Vasile Țepordei, Ioan Pelivan, Scarlat Porcescu, Constantin Angelescu, Lecca Morariu, Petre Năsturel, Constantin Galeriu, Dan Simonescu, Milan Șesan, Gabriel Ștrempele, Emil Turdeanu, Leonida Boicu, Emil Condu-rachi, Alexandru Ciurea, Iorgu Iordan, Pantelimon Halippa, patriarhii Justinian Marina și Teotist, mitropoliții Justin, Daniel Ciobotea, Antonie Plămădeală și Nestor Vornicescu, Mitropolitul Gurie al Basarabiei, ș.a. Scrisorile din străinătate erau primite de la Kiev, Moscova, Chișinău, Varșovia, Sofia, Praga, Koln, Chicago, Odesa, Viena, Novi Sad.

Scrisorile au fost scrise în limba română (4687), rusă și bulgară (281), italiană (4), poloneză (4) și germană (8).

Cuvinte-cheie: Paul Mihail, Arhive Iași, corespondență, fond arhivistic, documente, străinătate

Printre fondurile arhivistice de referință din cadrul Serviciului Județean Iași al Arhivelor Naționale², se regăsește și fondul personal „Paul Mihail și fiica, Zamfira – Eugenia Mihail”. Creatorul fondului a fost preotul, cercetătorul, publicistul, savantul slavist Paul I. Mihail (29 iunie 1905–11 octombrie 1994)³, care a donat Arhivelor Statului Iași, începând cu anul 1974, o impresionantă cantitate de documente de familie (acte personale, spițe de neam, jurnale personale), manuscrise, documente istorice și corespondență⁴.

Mihail I(ustin) Paul s-a născut în localitatea Cornova, din județul Orhei (astăzi, raionul Ungheni, din Republica Moldova), în familia

² În continuare, se va cita *SJAN Iași*.

³ Cele mai importante volume publicate, privitoare la viața și activitatea pastorală, științifică, editorială a părintelui Paul Mihail sunt: Paul Mihail, *Jurnal (1940 – 1944)*, București, 1998, 377 p.; Paul Mihail, *Correspondență*, București, 1998, 443 p.; Vasile Șoimaru, *Cornova*, Chișinău, 2000, 707 p.; Născut în Cornova. Omagiu lui Paul Mihail, Chișinău, 2006, 287 p.; Zamfira Mihail, *Ierarhi în corespondență cu un preot de enorie - preot dr. Avva Paul Mihail*, Iași, 2011, 327 p.

⁴ Fondul Mihail a fost deschis în anul 1974, prin donarea primelor 200 documente ale familiei (scrisori, articole, manuscrise). Au urmat depunerile din anii 1976, 1980, 1981, 1984, 1985, 1987, 1994, 1995, 2010, 2011, 2012, 2014. Materialele predate în perioada 1976 – 2010, aprox. 4223 u.a., se regăsesc în cele două inventare arhivistice (nr. 2104 și nr. 2557) aflate la dispoziția cercetătorilor, prin sala de studiu. Documentele intrate în evidența noastră între 2011 – 2014 inclusiv (scrisori, manuscrise, lucrări publicate, etc.) sunt incluse în inventarul nr. 2764.

dascălului și învățătorului Iustin Mihail și al Elenei, născută Huzun, descendenta mai multor generații de preoți cărturari români. Rămânând orfan de tată la vârsta de 3 ani, a crescut și a urmat cursurile școlii „de slovenie” la mănăstirea Hârjauca. În anul 1918, când în învățământul din Basarabia se introducea limba română în grafie latină, a fost trimis la Școala Spirituală, apoi la Seminarul Teologic Ortodox din Chișinău, finalizat în 1926, ca premiant. Între anii 1926-1930 a urmat Facultatea de Teologie, pe care a absolvit-o primul, cu distincția „Magna Cum Laudae”⁵. În timpul facultății, s-a întreținut din leafa de ajutor al secretarului Facultății de Teologie. În intervalul 1929-1932, a frecventat, în paralel, cursurile Facultății de Litere a Universității din Iași, secția Istorie⁶, unde a fost remarcat de profesorii Ilie Minea, Dan Simonescu, Orest Tafrali, Petre Constantinescu- Iași. Datorită calificativului maxim la teza de Licență, cu tema „Legături culturale bisericești dintre români și ruși, în secolele XV-XX. Schiță istorică” (78 pagini), a primit o bursă pentru a-și continua studiile în mai multe centre sud-est europene din Jugoslavia, Bulgaria, Muntele Athos, Constantinopol⁷. Materialele aduse de Paul Mihail în țară, la începutul lunii februarie 1932, constituiau o noutate științifică, fiind descoperite în locurile unde nu mai fusese primit nici un român până atunci. Erau texte și informații despre aproximativ 1000 de documente din secolele XV-XIX, între care acte necunoscute, dinaintea și din timpul domniei lui Ștefan cel Mare și a altor domni ai Moldovei, descrieri de manuscrise și de tipărituri vechi. Rezultatele cercetărilor întreprinse au văzut lumina tiparului în studii și articole fundamentale pentru istoriografia românească, elogios apreciate de istoricii vremii: N. Iorga, Mihai Costăchescu, Gh. Ghibănescu, P.P.Panaiteanu, Damian Bogdan.

În anul 1930, în calitate de secretar al Comisiunii Monumentelor Istorice, secția Basarabia, a efectuat o călătorie prin satele provinciei, pentru a aduna informații despre bibliotecile parohiale, cărțile și icoanele

⁵ Fondul Mihail, în scrisoarea nr. 4464, datată București, 17 octombrie 1990, părintele Mihail adresa felicitări Mitropolitului Moldovei, Daniel, în numele primei promoții de licențiați, al căror șef de promoție a fost. Vezi și scrisoarea nr. 4962, adresată Patriarhului Teoctist, în ziua de 10 noiembrie 1986, la întronizarea pe scaunul patriarhal, dată care coincidea cu împlinirea a 60 de ani de la înființarea Facultății de Teologie.

⁶ Zamfira Mihail, *op. cit.*, fila I.

⁷ Zamfira Mihail, *ibidem*.

vechi din biserici. Materialul adunat din cele 21 de biblioteci parohiale ale județelor Bălți, Orhei, Lăpușna și Soroca a fost publicat în anul 1934, sub titlul „Cărți bisericești, manuscrise și icoane din Basarabia. Însemnări vechi și inscripții”⁸. La 30 aprilie 1933, tânărul Paul Mihail a fost hirotonit diacon al Catedralei Mitropoliei din Chișinău⁹. Apoi a fost numit profesor de Limba română la Școala de Cântăreți din Chișinău, activitate pe care o va îndeplini până în august 1944. Tot până atunci, dar cu începere din 24 mai 1936, a fost hirotonit și numit paroh al bisericii „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril” Soborul Vechi din Chișinău¹⁰. La 28 iunie 1940 a fost nevoit să se refugieze¹¹ temporar, împreună cu familia, la Iași. Apoi, din luna martie 1944, definitiv în România, pentru salvarea lui fizică și a membrilor familiei sale. Conform propriilor mărturisiri, părintele Paul Mihail a dus, multă vreme, „o viață de refugiat, alungat din casă, cu multe strămutări, frică și lipsuri”.

În luna februarie 1945, Paul Mihail și-a susținut teza de doctorat la specialitatea „Istoria Bisericii”, apoi a fost încadrat preot la bisericile Sf. Haralambie, Banu, Toma Cozma, unde a slujit până la pensionarea¹² sa (1 ianuarie 1980). Concomitent, a fost numit, în toamna anului 1949, asistent la Facultatea de Litere a Universității din Iași, apoi conferențiar la Institutul Teologic din București. A renunțat la ambele catedre universitare întrucât, la Iași, nu i s-a permis să susțină cursurile îmbrăcat în haină preoțească, iar în capitală urma să predea studenților și cursuri

⁸ Reeditat în cartea „Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia. Așezăminte, scrieri, personalități”, a primit premiul „Eudoxiu Hurmuzaki” al Academiei Române, în anul 1993.

⁹ Fondul Mihail, în scrisoarea nr. 4920 din Iași, la 1 ianuarie 1978, adresată Mitropolitului Moldovei, Teoctist, părintele Mihail ruga să i se aprobe continuarea activității preoțești la parohia Tuturor Sfinților, Banu, până la data de 30 aprilie, când avea să împlinească 45 de ani de la hirotonie. Totodată, era recunoscător marilor ierarhi Irineu, Justinian, Sebastian, Justin, Teoctist, care *i-au ocrotit activitatea pastorală*.

¹⁰ Zamfira Mihail, *op. cit.*, fila II.

¹¹ SJAN Iași, fond *Prefectura Județului Iași*, dos. 226/1940 – „Registru pentru înscrierea carnetelor eliberate refugiaților veniți din teritoriile cedate: Bucovina, Basarabia, Dobrogea și Transnistria”, la fila 73 v., nr. crt. 141 figurează *Mihailovici Pavel, preot, 35 ani cu soția Eugenia, de 31 ani și Zamfira, fiică, de 3 ani din Chișinău, județul Lăpușna, provincia Basarabia*. Revenirea la numele strămoșesc de Mihail (rusificat în Mihailovici) a fost publicată în Monitorul Oficial nr. 242/16 oct. 1942, p. 9074. Pentru detalii extrem de prețioase, vezi cartea lui Vasile Șoimaru, *Născut în Cornova ...*, p. 57 – 70 precum și memoriile părintelui Mihail, publicate în *Jurnal...*, p. 12 – 267.

¹² Textul integral al *Cuvântului de despărțire al slujitorului către credincioșii Bisericii Banu din Iași, la 30 decembrie 1979* a fost publicat în volumul Paul Mihail, *Correspondență*, p. 438 – 439. Vezi textul din anexa nr. 2 a prezentei lucrări.

de limba rusă, ceea ce era peste puterile lui de înțelegere și acceptare. Mai mult, i s-ar fi ridicat dreptul de a rămâne preot, ori tocmai acesta a fost sensul existenței sale pământești: slujirea oamenilor, întru „slava Împăratului Luminilor, cel Atotputernic”.

Încă din anul 1928, părintele Paul Mihail s-a îndreptat către cercetarea științifică, orientată în cinci direcții principale de lucru: 1. periodizarea evoluției culturale a Basarabiei, între anii 1812-1918 (1812-1845, epoca tradiției; 1845-1870, epoca înfloririi; 1871-1905, epoca decăderii; 1905-1918, epoca renașterii); 2. cercetarea și publicarea de material documentar despre Țările Române, îndeosebi Moldova, aflat în arhivele străine; 3. depistarea și descrierea manuscriselor slave, românești și grecești, precum și circulația tipăriturilor, a manuscriselor; 4. istoria relațiilor culturale și bisericești ale românilor cu popoarele sud-est europene; 5. elaborarea de studii și articole bazate pe material documentar inedit despre viața și activitatea unor personalități bisericești precum Petru Movilă, Varlaam, Dosoftei, Antim Ivireanul, Veniamin Costachi, Gavriil Bănulescu-Bodoni, Melchisedec, Paisie Velicivski¹³.

Pentru îndelungata și excepționala slujire preoțească a bisericii și a culturii române, părintele Paul Mihail a fost distins, în anul 1974, cu ordinul „Crucea Patriarhală Comemorativă” de către Preafericitul Patriarh Justinian. Apoi, în ziua de 6 aprilie 1980, arhiepiscopul Iașilor și mitropolitul Moldovei și Sucevei, Teoctist, i-a acordat suprema distincție pentru activitatea pastorală și de cercetare științifică, anume titlul onorific de „Avva Pavel”¹⁴. Apreciat deopotrivă și de comunitatea academică, Avva Pavel a fost recomandat de membrii secției de Științe Istorice și Arheologie a Academiei Române, să fie ales membru de onoare al celui mai înalt for academic din țară. Din păcate, părintele Mihail s-a stins din viață la 11 octombrie 1994. A fost înmormântat în cimitirul călugărilor

¹³ Vasile Șoimaru, *Născut în Cornova ...*, p. 41 - 56.

¹⁴ Fondul Mihail, în scrisoarea nr. 4939, adresată lui Teoctist, părintele a semnat, pentru prima dată, *Avva Pavel Mihail*. În scrisorile nr. 4945, 4948, 5951, 4955, 4958, 4960, 4962, 4972, 5050, a semnat cu preot *Avva dr. Paul Mihail* sau în nr. 4967, *Avva dr.* iar în nr. 4969, *Avva Pavel*. În scrisoarea nr. 4942, adresată I.P.S. Teoctist, părintele Mihail considera că „(...) Binecuvântarea și actul acordării titlului onorific de Avva Pavel rămâne, pentru viitor, suprema distincție pentru activitatea pastorală și pentru cercetarea științifică”. Vezi și Zamfira Mihail, *op. cit.*, p. 48 - 49, apoi în fondul Mihail, dos. 4987, f. 23, textul complet al *Gramatei* mitropolitane, iscălită, ulterior, și de către Mitropolitul Olteniei, Nestor Vornicescu, precum și anexa 1 a prezentei lucrări.

de la mănăstirea Căldărușani¹⁵, în obștea ucenicilor cuviosului Paisie, lângă Muzeul cu icoane basarabene și în apropierea mitropolitului Ungrovlahiei, Grigore Dascălul, arhiereul deportat de ruși la Chișinău, în anii 30 ai secolului al XIX-lea, deoarece protestase în legătură cu abuzurile armatei străine aflate în tranzit pe teritoriul țării sale.

Încă din tinerețe, părintele Paul Mihail a fost un maestru al genului epistolar. O dovedesc cele 4985 scrisori din fondul personal, primite sau expediate în țară și peste hotarele ei, în intervalul 1939-1994, prietenilor, cunoscuților, colaboratorilor, confrăților de breaslă, membrilor familiei, redacțiilor de reviste și edituri, multor personalități ale științei și culturii române, față de care a manifestat întotdeauna respect, considerație, admirație, prietenie, devotament, suflet și simțire românească. Fiecare interlocutor al părintelui primea, de la Sfinția Sa, un gând și o urare cu prilejul zilelor de naștere sau de onomastică, la Florii, la Paști ori la Crăciun, odată cu venirea primăverii, la Ziua Națională și/sau la Ziua Republicii. Pentru fiecare corespondent se ruga și ridica „Slavă celui Preaînalt” sau „Împăratului Luminilor”. Printre cei 355 corespondenți¹⁶ se întâlnesc numele lui Constantin Bostan, Teodor Balan, Gheorghe Bezviconi, Ștefan Ciobanu, Geo Bogza, Alexandru Boldur, Ilie Minea, Dumitru Stăniloae, Ștefan Lemny, Cornelia Papacostea, Paul Păltănea, Valeria Costăchel, Dumitru Dugan, Constantin C. Giurescu, G. T. Kirileanu, Veniamin Grosu, Henri Stahl, Vasile Țepordei, Dumitru Mangeron, Ioan Pelivan, Scarlat Porcescu, Constantin Angelescu, Atanasia Albu, Lecca Morariu, Petre Năsturel, Constantin Galeriu, Nicolae Grigoraș, Dan Simonescu, Milan Șesan, Gabriel Ștrempel, Ioan Tăzlă-

¹⁵ Fondul Mihail, în scrisoarea nr. 4764, adresată părintelui Popovici Gheorghe, parohul bisericii Constantin și Elena din Iași, Zamfira Mihail îi anunța pierderea tatălui ei, în noaptea de 11 octombrie. Înainte de înmormântare, părintele a fost depus la biserica Popa Nan, unde slujise până pe 14 septembrie. În scrisoarea nr. 4977, din ziua de 17 octombrie 1994, Zamfira Mihail îi transmitea mulțumiri Patriarhului Teoctist pentru acordarea gratuită a locului de veci la Mănăstirea Căldărușani și pentru delegarea P.S. Episcop Vincențiu la oficierea slujbei de prohodire de la biserica Popa Nan. În scrisoarea nr. 5062, adresată lui Ion Turdeanu la 3 septembrie 1988, părintele Mihail scria că se află în Iași „unde am venit să orânduiesc viitorul mormânt. Am ales pe culmea cea mai înaltă de pe dealul Galatei, ca de acolo, cu ochii minții, să privesc în vecinicie în depărtata zare a masivului Cornești sub care este așezat satul Cornova în care m-am născut, ca să am astfel legătura cu pământul natal”. Despre piatra funerară a mormintelor din Iași, vezi în scrisorile nr. 2506 – 2509.

¹⁶ Numărul de 355 corespondenți a rezultat în urma întocmirii indicilor de nume proprii din cele două inventare, prin ordonarea alfabetică a tuturor numelor persoanelor care i-au trimis scrisori părintelui Mihail sau celor cărora el însuși li s-a adresat de-a lungul timpului.

oanu, Emil Turdeanu, Constantin Turcu, Nicolae Barbu, Leonida Boicu, Emil Condurachi, Ioan Chițimia, Alexandru Ciurea, Iorgu Iordan, Gheorghe Ivănescu, Pantelimon Halippa, patriarhii Justinian Marina și Teoctist, mitropoliții Justin, Daniel Ciobotea, Antonie Plămădeală și Nestor Vornicescu¹⁷, ș.a. Părintele primea scrisori de peste tot, din țară: București, Iași, Sighișoara, Piatra Neamț, Poiana Mărului, Târnăveni, Timișoara, Sibiu, Craiova, Păltiniș, Brăila, Constanța, Petroșani, Rm. Vâlcea, Alexandria, Brașov, Caransebeș, Arad, Predeal, Ileanda, Sibiu, Buzău, Târgoviște, Fălticeni, Focșani, Tulcea, Medgidia, Galați, Eforie Nord, Turnu Severin, Breaza, Bivolari. Scrisorile din străinătate erau primite de la Kiev, Moscova, Chișinău, Varșovia, Sofia, Praga, Novi Sad, Viena, Odessa, Leningrad, Koln, Chicago¹⁸.

Dintre cei 355 corespondenți, din perioada 1930–1994, se detașează un grup de prieteni și colaboratori, care i-au fost alături părintelui Mihail între 20-40 ani: Damian Bogdan¹⁹, profesor, universitar; Nicolae Grigoraș²⁰, profesor universitar; Vasile Țepordei²¹; Ilie Bulgaru²², dirigor; Ioan Chițimia²³, profesor; Nicolae Barbu²⁴, critic; Aurora Ilieș²⁵; Leca Moraru²⁶, cu soția, Octavia; Ion și Florica Rădulescu²⁷; Constantin Angelescu²⁸, profesor universitar; Teodor Gobjilă²⁹, de la Departamentul Cultelor, coleg de școală; Gabriel Ștrempel; Nicolae Șerbănescu, preot profesor.

De asemenea, părintele Mihail a purtat o bogată corespondență cu

¹⁷ Zamfira Mihail, *op. cit.*, f. 9-38 (Patriarhul Justinian Marina); f. 39 – 61 (Patriarhul Teoctist); f. 62 – 117 (Mitropolitul Antonie Plămădeală); f. 178 – 297 (Mitropolitul Nestor Vornicescu). Scrisorile au fost inventariate în cursul semestrului I/2016, în cadrul prelucrării arhivistice a ultimei părți de fond predate la SJAN Iași, iar acum se află publicate în inventarul nr. 2764.

¹⁸ SJAN Iași, inventarele arhivistice nr. 2104 și 2257. Zamfira Mihail, *op. cit.*, p. 9 – 320. Paul Mihail, *Correspondență*, f. 7- 437. Pentru corespondența părintelui Mihail cu consătenii din Cornova, vezi Vasile Șoimaru, *Cornova. Cap. IV. Viața satului Cornova în corespondența primită de Paul Mihail în anii 1957 – 1994*, p. 353 – 410. Este vorba despre 154 scrisori, dintre care au fost reproduse 76 u.a.

¹⁹ Fondul Mihail, scrisorile nr.3225-3262, între anii 1942-1982.

²⁰ Fondul Mihail, scrisorile nr. 2674-2698, între 1947 – 1986.

²¹ Fondul Mihail, scrisorile nr. 2143-2156, între 1958 – 1988.

²² Fondul Mihail, scrisorile nr. 3310-3333, între anii 1954- 1984.

²³ Fondul Mihail, scrisorile nr. 3414-3457, între 1963 – 1983.

²⁴ Fondul Mihail, scrisorile nr. 3149-3170, între anii 1956-1985.

²⁵ Fondul Mihail, scrisorile nr. 3651-3687, între 1957-1985.

²⁶ Fondul Mihail, scrisorile nr. 2562-2581, între anii 1946 – 1974.

²⁷ Fondul Mihail, scrisorile nr. 2767-2782, între 1954-1981.

²⁸ Fondul Mihail, scrisorile nr. 2237-2277 și 2965-3019, între 1958-1994.

²⁹ Fondul Mihail, scrisorile nr. 2639-2670, între 1959-1984.

membrii familiei, în special cu fratele mai mare, Călin Mihail³⁰, timp de 53 ani, între 1930 – 1983. Apoi, cu surorile Credința (Vera) Druță³¹, Nadejda Ursu, fratele Chiril, nepoții Mihai Botezatu, Costică Mihail, Ecaterina Mihail, Maria Mihail, Constantin Ursu și Dinu Ursu. Lor li se adaugă sora, Ana³² și fratele, Alexei³³ a Eugeniei Mihail, presbitera părintelui Mihail.

Pentru înțelegerea complexității și a varietății conținutului scrisorilor din fondul personal Paul Mihail, am schițat o clasificare tematică a problematicei lor, pentru care am adăugat, la notele de subsol, numai câteva exemple dintre cele mai reprezentative, după o selecție riguroasă: acordarea titlului de membru al Academiei Române³⁴; activitatea părintelui Mihail la parohia Banu și activitatea științifică³⁵; autobiografiile primite de părintele Paul Mihail³⁶ de la Mihai Stegari, Petre Eni Carp și Constantin Angelescu; caracterizarea părintelui de către colaboratori³⁷; călătoria la Muntele Athos³⁸; colaborator la Institutul de Istorie³⁹; condoleanțe⁴⁰ transmise doamnei Eugenia Mihail și Zamfirei Mihail pentru pierderea părintelui Paul Mihail; comemorarea unor personalități⁴¹; corespondență cu bibliotecile mari din țară și de la Chișinău⁴²; corespondență cu diferite edituri, pentru publicarea documentelor și a manuscriselor cercetate⁴³; corespondență cu redacțiile unor reviste de specialitate, pentru publicarea de articole/studii, etc.⁴⁴; despre decesul părintelui Mihail, în revista Candela Moldovei⁴⁵ din Iași; documente și

³⁰ Fondul Mihail, scrisorile nr. 2364-2417.

³¹ Fondul Mihail, scrisorile nr. 3594-3648, între anii 1934-1981.

³² Fondul Mihail, scrisorile nr. 2284-2342, cu Petre Eni Carp și Ana, sora Eugeniei Mihail. La Arhivele Naționale Iași avem și un fond personal intitulat Petre Eni și Ana Carp, iar cercetarea documentelor pentru prezenta lucrare mi-a înlesnit recunoașterea identității celor doi creatori ai fondului și apartenența lor la familia părintelui Paul Mihail.

³³ Fondul Mihail, scrisorile nr. 2343-2363.

³⁴ Fondul Mihail, scrisorile nr. 719, 898, 4584, 4654, 4822, etc..

³⁵ Fondul Mihail, scrisorile nr. 743, 968, 2682, 2973, 4418, 4429, 4431, 4468, 4737, 4771, 4899, 4923, 4926, 4929, 4945, 4550, 4582, 4662, 4813, 4896, 4957, etc.

³⁶ Fondul Mihail, scrisorile nr.900, 2284, 2967, etc.

³⁷ Fondul Mihail, scrisorile nr. 71, 2843, 4277, 4279, 4440, 4837, etc..

³⁸ Fondul Mihail, scrisorile nr. 730, 731, etc..

³⁹ Fondul Mihail, scrisoarea nr. 2244, etc..

⁴⁰ Fondul Mihail, scrisorile nr. 826, 869, 1015, 4236, 4240, 4241, 4250, 4734, etc.

⁴¹ Fondul Mihail, scrisoarea nr. 1036, etc..

⁴² Fondul Mihail, scrisorile nr. 4428, 4226, 4273, etc.

⁴³ Fondul Mihail, scrisorile nr. 2471, 2174, 4471-4475, etc.

⁴⁴ Fondul Mihail, scrisorile nr. 2751, 2753-2762, 2763, 2985, 4809, 4818, 4827, etc.

⁴⁵ Fondul Mihail, scrisoarea nr. 2134.

manuscrise confiscate⁴⁶ în 1940; editarea documentelor; explicarea unor termeni de specialitate; felicitări adresate unor prieteni, colaboratori pentru apariția lucrărilor proprii⁴⁷; felicitări adresate unor prieteni, colaboratori pentru ocuparea/primirea unor posturi⁴⁸ sau de membri în Marea Adunare Națională, lui Geo Bogza, Mitropolitului Teoctist, etc.; felicitări adresate unor prieteni, colaboratori pentru susținerea tezei de doctorat; procurarea de icoane pentru biserica Banu⁴⁹, pictarea unor icoane pe pereții bisericii; inaugurarea Facultății de Teologie de la Chișinău⁵⁰; ilustrate/vederi din țară și din străinătate; informații despre manuscrise, documente, bibliografii, tematici, etc.⁵¹; instituții/arhive dispărute/pierdute; schimbarea numelui de familie din Mihailovici în Mihail; omagierea părintelui Mihail în diferite publicații; participarea la Congresele Slaviștilor⁵², la Congresele Internaționale de Istorie, la Congresele de Istorie sud – est europeană; participarea în excursii organizate de Asociația Slaviștilor; piatra funerară a mormintelor din Iași; pensionarea părintelui Mihail⁵³; publicarea documentelor, a studiilor; reînființarea Facultății de Teologie la Iași; referate întocmite pentru lucrările părintelui Mihail, în vederea publicării; restaurarea bisericii Banu⁵⁴; refugiu/refugiați; revoluția din 1989; sărbători religioase: Paști, Înviere, Crăciun, etc.; starea de sănătate; tipărirea unor lucrări⁵⁵; tratamente medicale; zile onomastice; zile de naștere; relații de familie (frați, surori, nepoți, aflați în refugiu or stabiliți cu munca prin țară); primirea unor traduceri; concediul de odihnă petrecut la Techirghiol or în stațiunile balneare; impresii de călătorie; declarații date în sprijinul unor persoane; foști colegi/profesori; anii petrecuți la seminar; despre bisericile din alte țări; pensionarea unor prieteni/colaboratori; amintiri

⁴⁶ Fondul Mihail, scrisoarea nr. 779.

⁴⁷ Fondul Mihail, scrisorile nr. 824, 4230, 4652, 4858, etc.

⁴⁸ Fondul Mihail, scrisorile nr. 891, 4226, 4301, 4904, 4651, etc.

⁴⁹ Fondul Mihail, scrisorile nr. 97, 110-118, 4660-4684, etc. Vezi și scrisoarea nr. 4923, care conține un istoric al activității părintelui Mihail la biserica Banu precum și informații despre restaurarea bisericii Mitocul Maicilor.

⁵⁰ Fondul Mihail, scrisoarea nr. 733, etc.

⁵¹ Fondul Mihail, scrisorile nr. 108, 127, 203, 359, 507, 518, 888, 952, 1016, etc.

⁵² Fondul Mihail, scrisorile nr. 320, 1449; 2180; 2181; 2499, 2654, 3065, 3923, 4554.

⁵³ Fondul Mihail, scrisorile nr. 880, 2796, 4406, 4920, 4923, 4924.

⁵⁴ Fondul Mihail, scrisorile nr. 384, 561, 2665, 4287, 4660, 4661, 4674, 4921.

⁵⁵ Fondul Mihail, scrisorile nr. 265, 925, 1411, 1419, 4320, 4431, etc.

din timpul bombardamentelor de la Iași, în anul 1944; primirea unor pachete cu alimente, obiecte de uz casnic, din Germania; trimiterea unor ajutoare fraților, aflați în mare sărăcie, după deportarea în Banat sau în Bărăgan; recenzii primite/trimise; diferite solicitări de împrumut pentru cărți, extrase, lucrări.

Correspondenții părintelui Mihail fac parte din toate categoriile sociale: ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române sau din străinătate, preoți, preoți profesori, avocați, judecători, medici, istorici, monahi și monahii, colegi de școală, îngrijitorii și cântăreții bisericii Banu, ucenicii, foștii vecini din Iași, parte din personalul administrativ al Patriarhiei Române, etc., persoane aflate în activitate sau la pensie⁵⁶.

Părintele Paul Mihail a corespondat și cu diferite instituții de cultură din țară și din străinătate: Asociația Slaviștilor⁵⁷; BCU Iași⁵⁸; Editura Academiei R.S.R.⁵⁹; Editura Litera⁶⁰; Institutul de Istorie a Partidului; Muzeul de Artă al R.S.R.⁶¹; Muzeul Județean Dâmbovița⁶²; Muzeul de Istorie al Moldovei; Muzeul Literaturii Române din București⁶³; Muzeul Unirii din Iași⁶⁴; Institutul de Balcanistică⁶⁵ din Salonic, Grecia; Institutul de Limbi Orientale de pe lângă Universitatea de Stat „Lomonosov” din Moscova⁶⁶; Revista Arhivelor; Revista „Studii și Materiale de Istorie Medie”⁶⁷; Revista de Istorie și Teorie Literară; Revista „Contemporanul”, etc.

De asemenea, o parte semnificativă a corespondenței din fondul Mihail se referă la legăturile neîntrerupte ale părintelui Mihail cu locurile natale: corespondența cu intelectualitatea basarabeană de pe ambele maluri ale Prutului (Ion Pelivan, Pantelimon⁶⁸ Halippa, Petru Buburuz, Nicolae Dabija, Andrei Ioan Negrei, Valentina Pelin, Antonie Plămă-

⁵⁶ Pentru toate aceste categorii, am întocmit indici de materii și de nume proprii, care vor fi atașați la finalul inventarelor nr. 2257 și 2764.

⁵⁷ Fondul Mihail, scrisorile nr. 3020-3090.

⁵⁸ Fondul Mihail, scrisorile nr. 3270-3273, etc..

⁵⁹ Fondul Mihail, scrisorile nr. 2471-2473.

⁶⁰ Fondul Mihail, scrisoarea nr. 2474.

⁶¹ Fondul Mihail, scrisorile nr. 2586-2587, etc.

⁶² Fondul Mihail, scrisorile nr. 2588-2590.

⁶³ Fondul Mihail, scrisorile nr. 2592-2595, etc.

⁶⁴ Fondul Mihail, scrisoarea nr. 2596, etc.

⁶⁵ Fondul Mihail, scrisorile nr. 2121 – 2129.

⁶⁶ Fondul Mihail, scrisorile nr. 4041 – 4056.

⁶⁷ Fondul Mihail, scrisorile nr. 2751 – 2752, etc.

⁶⁸ Fondul Mihail, scrisorile nr. 4482-4499 (între anii 1940-1977).

deală, Alexandru Boldur, Gabriel Ștrempel, Anatolie Brumă, Zaharia Iacob, Pavel Cobălaș, Vasile Malanetchi, N. Eșanu, etc.); sprijinul acordat școlilor sătești, cu ajutorul direct al Patriarhiei Române, după decembrie 1989; felicitări adresate pentru sărbătoarea națională a Moldovei și a limbii române, a Unirii⁶⁹ Basarabiei cu România; vizitarea satului⁷⁰ natal, Cornova⁷¹ și a Basarabiei, înainte⁷² și după decembrie 1989; strângerea informațiilor despre evenimentele din Basarabia, din presa timpului; publicarea de articole în revistele⁷³ de la Chișinău; corespondență cu editurile Știința și Universitas din Chișinău pentru publicarea unor cărți; suferința neîncetată provocată de pierderea bibliotecii personale, a documentelor și a manuscriselor adunate din 1930 și până în iunie 1940, etc.

Majoritatea scrisorilor sunt originale, scrise în limbile română, rusă, cehă, bulgară, franceză, italiană, germană, poloneză. Înainte de predarea lor la Arhivele Statului Iași, au fost grupate în plicuri, pe corespondenți, cu ajutorul presviteriei Eugenia Mihail. Tot dânsa a transcris, de pe concept sau după dictare, scrisorile părintelui Paul, în ultimii ani de viață ai acestuia, când mâna nu mai era așa de sigură iar scrisul devenise ușor tremurat. Activitatea de transcriere a fost menționată la finalul fiecărui concept, în partea de jos a foi albe de hârtie, aleasă cu multă grijă. La variantele dactilografiate ale scrisorilor, destul de puține la număr, pe exemplarul nr.1 apare și semnătura olografă a părintelui, cu stiloul, fără a se preciza vreo intervenție din afară. După împlinirea vârstei de 80 ani, părintele a menționat, lângă semnătură, și anii de viață la care a ajuns, „prin voia Domnului”. Scrisul doamnei Zamfira Mihail, în nume propriu sau al membrilor familiei, se distinge cu ușurință. Încă de la constituirea lor, plicurile au avut consemnate cu litere distinc-

⁶⁹ Fondul Mihail, scrisorile nr. 1617, 2301, 2447, 4336, 4408, 4485, 4486, 4489, 4616, 4760, 4820, 4918, etc. Multe dintre scrisori erau scrise în ziua de 27 martie și destinate basarabenilor născuți în pământul natal, iar părintele accentua semnificația istorică a zilei respective – vezi scrisorile nr. 4612, 4760, 4762, 4939, 5059, etc., etc.

⁷⁰ Fondul Mihail, scrisorile nr. 2668, 4702, 4592, 4702, 4704, etc..

⁷¹ Fondul Mihail, scrisorile nr. 2668, 4615, 4967, 5058, 5059, etc. Despre biserica din Cornova, vezi nr. 4967, 4968, 4972.

⁷² Fondul Mihail, scrisorile nr. 2940 și 3584/3593, etc. În luna februarie 1969, părintele Mihail aștepta să primească invitația din partea pr. Tudoreanu pentru a vizita locurile natale iar între mai 1981-1985 și iunie 1992, părintele a purtat corespondență cu Crucea Roșie din București și de la Moscova pentru a primi aprobarea de a vizita mormintele familiei de la Chișinău și Cornova (am selectat două exemple).

⁷³ Fondul Mihail, scrisorile nr. 2764, 4830, 4831, etc., este vorba despre revistele „Cugetul”, „Luminătorul” și „Vocea poporului”.

te, accentuate, elementele de identificare ale corespondenților: numele, prenumele, profesia, localitatea, numărul de scrisori din interior, eventual înșiruirea acestora după o numerotare prealabilă. Cotarea definitivă a lor s-a realizat în cadrul prelucrării arhivistice, conform criteriului cronologic, astfel încât se poate urmări evoluția corespondenței în timp, între părintele Mihail cu fiecare dintre interlocutorii lui.

La finalul existenței sale, părintele Paul Mihail a lăsat posterității roadele muncii⁷⁴ de peste 56 de ani (1928 – 1994), reflectată în cele 458 de lucrări, dintre care 294 studii și documente, 123 recenzii și 41 note bibliografice⁷⁵. Personalitatea părintelui Mihail și valoarea scrierilor sale unanim apreciate au determinat omagierea sa post – mortem, la împlinirea centenarului nașterii, în Cornova, Chișinău și Iași, prin organizarea sesiunilor științifice comemorative la Biblioteca Națională Chișinău și Institutul Cultural Misionar Trinitas Iași, în parteneriat cu Asociația Frăția Ortodoxă⁷⁶. La București, Academia Română îi conferise, deja, părintelui Mihail, premiul „Eudoxiu Hurmuzachi” în anul 1993, pentru lucrarea „Acte în limba română tipărite în Basarabia, 1812–1830”⁷⁷, iar secția Istorică a filialei Iași a Academiei Române îl propusese, încă din iulie 1994, membru de onoare⁷⁸.

În concluzie, prezenta lucrare se dorește a fi un modest omagiu adus memoriei părintelui Paul Mihail, basarabean din ținutul Orheiului, preot paroh în Iași, cărturar de vocație, cercetător devotat al documentelor și al manuscriselor slavone de la Muntele Athos și din tot spațiul slav al Europei⁷⁹, considerat, de contemporani și de posteritate, deopotrivă, ultimul arhiereu cărturar al Moldovei.

⁷⁴ În *Jurnal. 1940-1944*, p. 143: în ziua de vineri, 1 octombrie 1943, la Chișinău, părintele Mihail scria că „Dumnezeu mi-a dăruit munca ca supremă satisfacție și scop al vieții”, iar acest crez l-a însoțit și l-a determinat să sacrifice tot timpul și întreaga energie în folosul științei și al slujirii lui Dumnezeu.

⁷⁵ Vasile Șoimaru, *Născut în Cornova...*, p. 166- 169. Paul Mihail, *Jurnal*, p. 281 – 288 și 289 – 372. Zamfira Mihail, *op. cit.*, f. III.

⁷⁶ Vasile Șoimaru, *ibidem*, p. 11-116. Zamfira Mihail, *ibidem*.

⁷⁷ În scrisoarea nr. 4981, Zamfira Mihail, împreună cu mama, Eugenia Mihail, îl înștiințau pe Patriarhul Teoctist privitor la premiul acordat.

⁷⁸ În scrisoarea nr. 4740, din 9 iulie 1994, acad. prof. univ. dr. Gh. Platon, în calitate de secretar al secției Istorică Iași îl anunța pe părintele Mihail că a fost propus membru de onoare al Academiei Române. Vezi și Zamfira Mihail *op. cit.*, f. III.

⁷⁹ Despre cercetarea și publicarea manuscriselor slavone și a documentelor românești vezi „Bibliografia scrierilor lui Paul Mihail și a referințelor despre ele” în volumul Paul Mihail, *op. cit.*, p. 289 – 372.

Anexa 1:

**TEOCTIST
DIN MILA LUI DUMNEZEU, ARHIEPISCOP AL IAȘILOR
ȘI MITROPOLIT AL MOLDOVEI ȘI SUCEVEI**

Având Noi putere arhierescă de a rândui diferite trepte ierarhice, a dăruii ranguri și instituțiuni celor care s-au învrednicit a sluji cu toată credința Sfintei Biserici Ortodoxe Române:

cunoscând bogata și îndelungata activitate pastorală desfășurată de Iereul dr. Pavel Mihail ca slujitor la Soborul Vechi din Chișinău și la Biserica Banu din Iași în răstimp de 50 de ani;

prețuit de Academia Română prin acordarea marelui premiu Nașturel în anul 1939;

omagiat de membrii Institutului de Istorie din Iași și București în publicațiile lor;

inserat în „Enciclopedia Istoriografiei Românești”, București, 1978, pentru contribuția adusă istoriei naționale și ecleziastice;

distins de Prea Fericitul Patriarh Justinian al Bisericii Ortodoxe Române cu Crucea Patriarhală în anul 1974,

Socotit – am de bine, urmând tradiția înaintașilor noștri ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române să binecuvântăm pe iereul Pavel cu titlul onorific de *Avva Pavel*, ca semn al duhovniciei sale și al vredniciilor sale de muncă, știință și smerenie, ca îndemn slujitorilor Mitropoliei Moldovei și Sucevei și spre cinstirea pământului său natal.

Data în reședința noastră mitropolitană din Iași, în ziua Învierii Domnului, la 6 aprilie 1980, sub nr. 5779.

TEOCTIST

{GRAMATA a fost iscălită ulterior, cu încuviințarea Î. P. S. Teoctist și de către Î. P. S. Mitropoliți Antonie al Ardealului și Nestor al Olteniei}

Anexa 2:

***Cuvânt de despărțire al slujitorului către credincioșii
Bisericii Banu din Iași, la 30 decembrie 1979***

Smeritul preot Paul Mihail, în vârstă de 75 de ani, născut la Cornova – Orhei, slujitor la Biserica Banu timp de 33 ani, supunându-mă legilor firii, am slăbit în puterile mele fizice și am fost nevoit să cer Înalț Prea Sfințitului Mitropolit Teoctist eliberarea mea de sarcina administrativă a parohiei Banu.

Înal Prea Sfințitul Mitropolit Teoctist a respins de patru ori cererea mea de pensionare, pe motiv că dragostea mea către slujba Altarului Domnului m-a făcut să renunț o dată la demnitatea de asistent la Facultatea de Litere a Universității din Iași în 1949 și de două ori la postul de conferențiar universitar la Institutul Teologic din București, la care am fost chemat de Prea Fericitul Patriarh Justinian.

Înalț Prea Sfințitul Mitropolit Teoctist, pe data de 1 octombrie 1979, cedând rugămintelor mele și certificatelor medicale prezentate a binevoit a semna decizia de ieșire a mea la pensie după 53 ani în serviciul Bisericii și Patriei.

Pe data de 1 ianuarie 1980 predau oficiul parohial succesorului meu, numit în persoana vrednicului preot Ioan Moraru fost protopop.

Înalț Prea Sfințitul Mitropolit Teoctist aduc ultimul meu cuvânt de dragoste și mulțumire pentru ocrotirea și prețuirea ce mi-a acordat.

Departamentului Cultelor, prin profesorul Dimitrie Andronic sub a cărui supraveghere am activat, prezint expresia considerației mele. Preoțimei din Iași și protopopului T. Irimia exprim alege mulțumiri pentru însuflețirea entuziastă a conferințelor preoțești la care am luat cuvânt.

Recunoștință aduc credincioșilor care au contribuit la restaurările Bisericii Banu și ale filialei Mitocul Maicilor, primele de după război precum și la următoarele 10 reparații de întreținere în răstimpul anilor 1946–1977.

În anii care vor urma îmi voi reaminti de obiectele sfinte ale Bisericii Banu : discosul lui Savin Banu din 1705, Evanghelia românească din 1821, Icoana Maicii Domnului numită cu trei mâini din secolul al XVII-lea, Crucea din 1802 cu care am slujit Dumnezeiasca Liturghie.

La rugăciuni îmi voi aminti de fiii mei duhovnicești: botezați și cununați din toate provinciile românești de-a lungul celor 50 ani de slujire preoțească, precum și de cei care s-au legat sufletește de mine.

Alături de mama mea Elena, care m-a crescut orfan de la trei ani și jumătate, de binefăcătorii și de profesorii mei, voi pomeni pre ostașii români căzuți pe toate câmpurile de luptă pentru apărarea Patriei, cu lacrimi.

Cer iertare pentru toate greșelile pe care le-am făcut ca om și ca slujitor al Bisericii că și „eu am fost în slăbiciune și cu frică” (1 Cor. 2,3).

Nucul sădit în noiembrie 1946, ale cărui ramuri împodobesc astăzi intrarea în Biserică , îmi va aminti drumul străbătut la care am ajuns prin voia Domnului „care m-a luat de la brazda țarinei și păscutul oilor” (Amos 7,14) și m-a dus să păstoresc lângă Muzeul Unirii din Iași.

Sfârșesc cu binecuvântarea: „Toată darea cea bună și tot darul desăvârșit este de la Tine, Părintele Luminilor și Ție slavă înălțăm”. Amin.

SOCIETATEA ȘTIINȚIFICĂ DE BIBLIOFILIE ȘI EX-LIBRIS „PAUL MIHAIL” DIN MOLDOVA

Veronica COSOVAN,
șef secție Carte veche și rară,
Biblioteca Națională a Republicii Moldova
E-mail: vcosovan45@gmail.com

Rezumat: În istoria cărții românești există multe exemple de pasiune arzătoare pentru carte. Printre numele de rezonanță care a avut o constantă iubire pentru scrierile românești în special cele înstrăinate a fost și preotul Avva Paul Mihail, opera căruia cuprinde circa 450 de lucrări reflectate în monografii, bibliografii, articole științifice, recenzii și eseuri.

În 1995 în cadrul simpozionului „Valori bibliofile”, consacrat omagierii preotului Paul Mihail, regretatul istoric și critic literar Pavel Balmuș, primul președinte a societății bibliofililor din Moldova, care s-a înființat în 1992, a înaintat propunerea ca Societatea respectivă să-i poarte numele lui Paul Mihail, propunere care a fost acceptată unanim. Scopul căruia este cercetarea și valorificarea patrimoniului cultural documentar din instituțiile de cultură din țară și din colecțiile particulare. Societatea Științifică de Bibliofilie și Ex-libris „Paul Mihail” din Moldova se ocupă de organizarea activităților cultural-științifice precum ar fi simpozionul științific cu participare internațională „Valori bibliofile”, organizează expoziții și concursuri naționale de ex-libris și popularizează cartea de patrimoniu și colecțiile bibliofililor.

Cuvinte-cheie: Societatea Științifică de Bibliofilie și Ex-libris „Paul Mihail” din Moldova, avva Paul Mihail, Pavel Balmuș, patrimoniu cultural documentar.

Biblioteca Națională a Republicii Moldova
Str. 31 August 1989, nr. 78 A
Chișinău, MD-2012
Republica Moldova
Tel./Fax: (37322) 22-14-75
E-mail: biblioteca@bnrm.md

PREOTUL ȘI CĂRTURARUL AVVA PAUL MIHAIL
Comunicările Simpozionului Științific Internațional
„Valori Bibliofile” - 2024

Director general: Elena Pintilei

Elaborare: Veronica T. Cosovan
Coperta: Cristina Ceoinac
Redactor: Raisa Plăieșu
Procesare computerizată: Diana Odobescu

Bun de tipar: 5.08.2024
Apărut: 2024
Coli de tipar: 9,18
Titaj: 20 ex

Tiparul sub comanda nr. 9
executat la F.P.C. Primex-Com S.R.L.
Bd. Grigore Vieru, nr. 26, Chișinău, MD-2005
Republica Moldova
Tel.: (+37322) -27-53-05, (+37322)-22-66-82
E-mail: primex@dnt.md